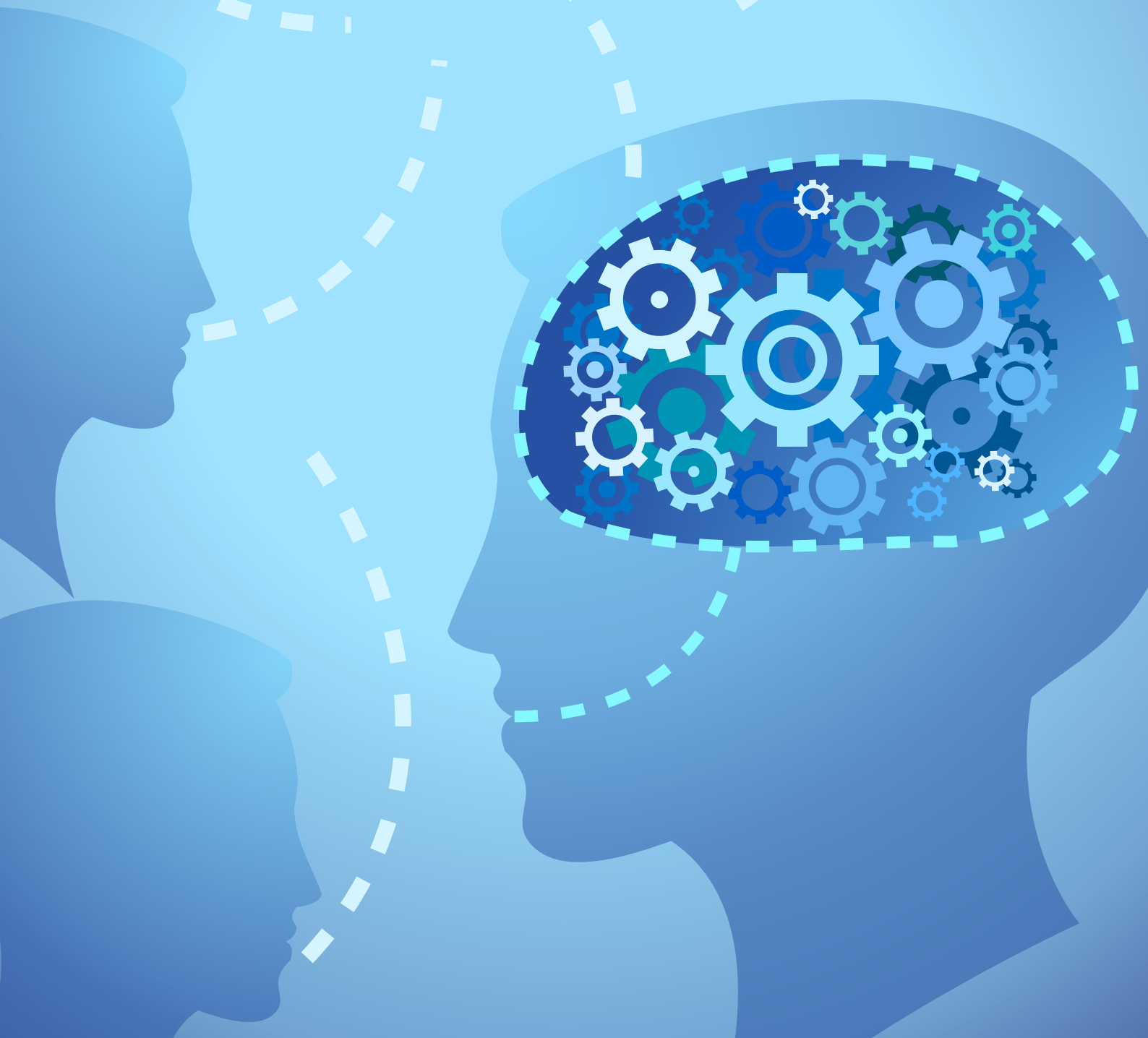

PROMIŠLJANJE O DEMOKRATiji

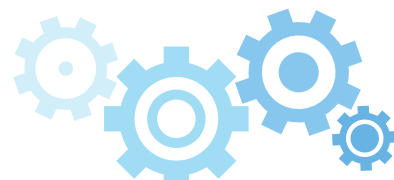
Izdavač - Građanske inicijative,
Za izdavača - Miljenko Dereta,
Priručnik priredile - Nada Banjanin Djuričić, Tatjana Matijaš,
Recenzetkinje - Radmila Radić Dudić, Jelena Stević,
Lektorka - Marica Biljetina,
Korice i priprema - Mališa Vučković

PROMIŠLJANJE O DEMOKRATIJ PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE

2011.

PREDGOVOR

Drage nastavnice i nastavnici,

Promišljanje o demokratiji je trogodišnji projekat koje su Građanske inicijative izvodile u Srbiji od 2007. do 2011. godine uz podršku Fondacije za ustavno pravo iz Čikaga i Los Anđelesa i organizacije Ulično pravo iz Merilenda. Završavanje projekta nije zaustavilo časove promišljanja u školama. Nastavnici koji su učestvovali u projektu, ili bar većina njih, i dalje promišlja sa novom generacijom učenika. Neki od njih ovaj koncept nude i u razvoju učeničkih parlamenata.

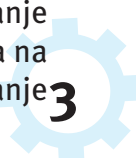
Mi iz Građanskih inicijativa smo tri godine nastojali da od takozvanog malog projekta dobijemo što više za učenike, nastavnike i čitav obrazovni sistem. Zadovoljstvo 850 učenika i učenica koji su učestvovali u ovom projektu najbolja je ocena uspešnosti izvođenja. U projektnim aktivnostima su učestvovali srednjoškolci pred punoletstvom, odnosno pred sticanje prava da prvi put izađu na izbore i glasaju. Visoko su vrednovali priliku da razgovaraju i razjasne dileme da li bi glasanje trebalo da bude obaveza ili tek pravo... Da sa vršnjacima podele svoje nedoumice o tome da li put za rešavanje nasilja u porodici vodi preko prijave policiji. Da se opredele za to kojem uzrastu treba da budu dostupne nasilničke video igre, treba li maloletni delinkventi da budu odgovorni kao i punoletne osobe... Koncept ovog projekta otvorio je prostor da mladi razrešavaju svoje dileme vezane za važna društvena pitanja, ali i da razumeju kako razmišljaju zastupnici opcija kojima se oni suprotstavljaju. To je i bio jedan od najtežih zadataka procesa promišljanja: korak argumentacije za rešenja sa kojima se lično ne slažu. Tako je projekat doprineo jačanju sposobnosti za strpljivo slušanje drugačijeg mišljenja, razgovor o temama o kojima se priča šapatom ili se izbegavaju. Sami za sebe kažu da su zreliji, imaju više samopouzdanja, jasnije prepoznaju potrebu da i sami doprinesu promenama. Bogatiji su za sve ono što su razmenili posredstvom video linka sa vršnjacima iz Los Anđelesa. Videli su da pripadaju istoj generaciji, da slušaju iste pesme, gledaju iste filmove. I što je najvažnije, pokazali su svima nama, koji smo radili na projektu, da diskutovanje, razmena mišljenja i odlučivanje mora biti samo prvi korak, a da se prave vrednosti vide u istinskom angažmanu na rešavanju pitanja važnih njima, njihovim vršnjacima, a i širem okruženju.

Smatrali smo da je važno da u projekat budu uključeni učenici iz gimnazija i učenici iz stručnih škola. Da bismo do njih stigli, pozvali smo na saradnju nastavnike i, uvereni smo, uspeli smo da damo veliki doprinos njihovom profesionalnom razvoju. Za razliku od nastavnika iz drugih zemalja učesnica u projektu, samo manja grupa njih posetila je svoje kolege u SAD, svi nastavnici iz Srbije uključeni u Promišljanje o demokratiji imali su priliku da odu u Los Anđeles i vide kako rade tamošnje škole, kako razmišljaju učenici, da posete važne obrazovne institucije i sretnu se sa zvaničnicima.

Nakon trogodišnjeg trajanja projekta i odličnog iskustva, smatramo da je važno da ostane trag o tome šta smo zajedno sa nastavnicima uradili, ali i da koncept, pisane materijale i iskustvo, stečeno tokom primene ovog projekta, ponudimo nastavnicima koji žele da promišljaju sa svojim učenicima. Praksa je pokazala da se koncept odlično pokazao na časovima građanskog vaspitanja, sociologije, filozofije, ustava, geografije. Pozivamo nastavnike koji predaju ove, ali i ostale školske predmete da ga isprobaju na svojim časovima i ponude đacima priliku da obogate svoj način razmišljanja i odlučivanja, koju je dobilo već spomenutih 850 učenika i učenica.

Beograd, januar 2011.

Radmila Radić Dudić, koordinatorka
Programa za građansko obrazovanje
i Jelena Stević asistentkinja na
Programu za građansko obrazovanje

UVOD

*„Niko se ne rađa kao dobar građanin,
niti se ma koja nacija rađa u demokratiji.
I jedno i drugo su pre rezultat razvojnog procesa
koji traje tokom čitavog života.
Mladi ljudi bi trebalo da budu uključeni
u taj proces od rođenja.”*

Kofi Anan

Odgovorno donošenje odluka je proces daleko složeniji od pukog glasanja. Ono podrazumeva predviđanje svih posledica određene odluke i imanje pune svesti čiji interes je i na koji način pri tome oštećen. Donošenje odluka se uči. Tu veštinu je najveći broj nas savladao iskustveno, kroz različite životne situacije, ali baš zato što je to jedno od važnih umenja, neophodnih i u vanškolskom životu, moralo bi biti razvijano i kroz obrazovanje u školi¹.

Demokratija se drži načela da je sloboda pravilo, a ograničenje izuzetak. Ali, građanska sloboda izražavanja ne podrazumeva samo mogućnost da se saopšte gledišta koja se protive vlasti nego i mogućnost da se izraze najrazličitija stanovišta. Isto tako i mi radimo sa našim đacima tokom časova promišljanja. Demokratija je u neredu. Izbor ponekad mora biti okončan čak i ako je informacija nepotpuna i kad posledice nisu sasvim jasne. Demokratija je projekat u stalnom toku, bez konačnog rešenja, projekat koji neprekidno rađa nove dileme i protivrečnosti. Baš tako, i Promišljanje o demokratiji je projekat koji traje. Proces. Ne postoji jasna kratka formula niti za izvođenje projekta, niti za vođenje deliberacije².

¹ Ivić Ivan, Pešikan Ana, Antić Slobodanka: *Aktivno učenje – Priručnik za primenu metoda aktivnog učenja/ nastave*, Institut za psihologiju, Beograd 2001

² Pereira Carolyn, Avery Pat.: *The Deliberating in a Democracy Project: Ethical Issues and Challenges* (Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, April 2009, San Diego)

O PROJEKTU PROMIŠLJANJE O DEMOKRATIJU

„To je mogućnost da se svet uvede u učionicu.”

Promišljanje o demokratiji (Deliberating in a Democracy) međunarodni je petogodišnji projekat čija je osnovna svrha da obuča nastavnike/ce srednjih škola kako da koriste metodologiju promišljanja (deliberacija) u odeljenjima kako bi učenike/ce podučili da o značajnim javnim pitanjima razmišljaju kritički i donose argumentovane odluke u cilju opšteg dobra.

Započeo je 2004. godine kao zajednička inicijativa tri američke organizacije za građansko obrazovanje: Fondacije za ustavno pravo iz Los Angelesa (Constitutional Rights Foundation, Los Angeles – CRF), Fondacije za ustavno pravo iz Čikaga (Constitutional Rights Foundation, Chicago – CRFC) i organizacije Ulično pravo iz Merilenda (Street Law)³. Tim sa Univerziteta u Minesoti (University of Minnesota Minneapolis) kontinuirano je evaluirao ovaj projekat. Tokom prve godine, u projektu su učestvovali nastavnici/ce i učenici/ce iz tri evropske zemlje (Makedonija, Rumunija, Ukrajina) i tri američke države (Indijana, Merilend, Nju Džersi). Projekat je povezao nastavnike/ce i učenike/ce iz 17 država Evrope, Amerike i Azije! Povezao je više od 400 nastavnika/ca i više od 20 000 učenika/ca iz devet evropskih i azijskih zemalja (Azerbejdžan, Češka, Estonija, Litvanija, Makedonija, Rumunija, Rusija, Srbija i Ukrajina) i osam američkih država (Kalifornija, Kolorado, Ilinois, Indijana, Merilend, Nju Džersi, Južna Karolina i Virdžinija).

Od septembra 2007. godine, Građanske inicijative su u saradnji sa Fondacijom za ustavno pravo iz Los Angelesa započele realizaciju projekta Promišljanje o demokratiji u Srbiji. Tokom tri godine, kroz program je prošlo više od 850 srednjoškolaca iz Srbije, bilo je uključeno 15 nastavnika/ca iz 11 srednjih škola iz Beograda, Užica i Rume.

Projekat je obuhvatao nekoliko aktivnosti:

- obuka nastavnika/ca o metodologiji i sadržaju časova,
- realizacija časova promišljanja,
- Forum (Discussion Board) za e-komunikaciju između nastavnika/ca i učenika/ca iz uključenih zemalja,
- Video konferencije između učenika/ca iz Srbije i Kalifornije,
- razmena nastavnika/ca⁴ iz Srbije i Kalifornije, partnera u ovom projektu.

3 Projekat je podržao U.S. Department of Education's Office of Safe and Drug-Free Schools, Awards #Q304A040003 and #Q304A070005.

4 Videti detaljnije na sajtu www.deliberating.org.

Nastavnici koji su bili uključeni u projekat:

- **Biljana Vukosavljević**, Farmaceutsko- fizioterapeutska škola, Beograd
- **Danijela Novaković**, Tehnička škola „Drvo art”, Beograd
- **Dragana Đurić**, Medicinska škola, Užice
- **Jelena Kolundžija**, II ekonomska škola, Beograd
- **Ljiljana Petrović**, XV beogradska gimnazija, Beograd
- **Melita Ranđelović**, II ekonomska škola, Beograd
- **Nada Banjanin-Đuričić**, Železnička tehnička škola, Beograd
- **Nataša Smiljanić**, Medicinska škola, Užice
- **Olivera Amidžić**, Srednja stručna škola „Branko Radičević”, Ruma
- **Sanja Bašić**, Saobraćajno-tehnička škola, Zemun, Beograd
- **Saša Labudović**, Elektrotehnička škola „Nikola Tesla”, Beograd
- **Siniša Vukadinović**, X gimnazija „Mihajlo Pupin”, Beograd
- **Tatjana Matijaš**, Saobraćajno-tehnička škola, Zemun, Beograd
- **Vesna Štrbić**, Elektrotehnička škola „Nikola Tesla”, Beograd
- **Željka Nikolov**, Medicinska škola, Beograd
- **Aida Ćorović**, direktorka organizacije UrbanIn iz Novog Pazara, učestvovala je u implementaciji promovišući projekat Promišljanja o demokratiji u školama u Sandžaku

Budući da je Projekat osmišljen sa ciljem da unapredi učenje i nastavu o demokratiji i demokratskim principima, da poboljša kvalitet građanskog obrazovanja i podstakne angažovanje učenika kao aktivnih građana, kroz slobodno izražavanje i razmenu ideja, ponuđeno je više od dvadeset tekstova (na srpski jezik je prevedeno jedanaest) o kontroverznim javnim pitanjima.

Ti su tekstovi podsticali učenike/ce da se informišu o aktuelnim temama, kao što su: globalno zagrevanje, obavezno glasanje, eutanazija, maloletničko pravosuđe, položaj manjina u demokratiji... Potom su, kroz interakciju sa drugima, učili i savlađivali veštine kompetentnog građanina. Nakon kritičkog čitanja i razumevanja različitih tekstova, preispitivali su informacije, formirali su argumenate za i protiv nekog stava i vodili strukturisani dijalog. Ovi koraci omogućavaju ovladavanje veštinama aktivnog slušanja, izražavanja sopstvenog mišljenja i donošenja odluke. Na časovima, učenici/ce su bili u situaciji da argumentovano predstavljaju svoje stanovište, ali i da razumeju i tumače suprotan stav koji zastupa druga strana.

Na taj način, **promišljanje (deliberacija), kao svrsishodna diskusija, razmena ideja i analiza argumenata sa ciljem odgovornog donošenja odluke**, našla je svoje mesto u našim učionicama, među mladima.

Naši nastavnici/ce su češće koristili termin „promišljanje“, verovatno sa željom da ih učenici/ce bolje razumeju i da ne zvuče zastrašujuće. Naši učenici/ce su, naprotiv, radije koristili termin „deliberacija“, jer su sasvim dobro razumeli njegov smisao i značenje i verovatno su želeli da se time pohvale i da zvuče „odraslo“.

Tokom tri godine razvijanja projekta Promišljanje o demokratiji, nastavnički tim se bogatio članovima, tako da je u projekat bilo uključeno 15 nastavnika i nastavnica.

Građanske inicijative, kao nosilac projekta u Srbiji, uz neprekidni monitoring izvođenja projektnih aktivnosti, radile su sledeće:

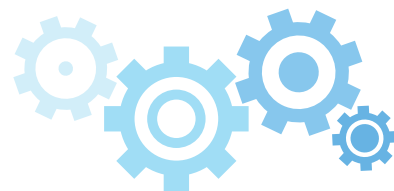
Ostvarivanjem svih ovih aktivnosti, za projekat Promišljanje o demokratiji u Srbiji se može reći da je implementiran na obogaćen način. Deliberacija je prepoznata kao proces sa kojim bi trebalo upoznati i naše nastavnike i naše učenike.

- organizovanje devet sesija stručnog usavršavanja nastavnika, uz naročito dobar izbor stručnih predavača sa ciljem da se nastavnici detaljno upute u teme koje će se obrađivati na časovima promišljanja, uključujući i obezbeđivanje kvalitetne i relevantne prateće literature za nastavnike;
- obezbeđivanje kompletne tehničke podrške za izvođenje svakog časa (tekstovi i prilozi za sve učenike/ce i učesnike/ce programa);
- opservacija časova;
- prikupljanje nastavničkih prikaza promišljanja posle svakog održanog časa i praćenje učeničkih akcija koje su bile inspirisane časovima;
- pripremanje i realizacija pet Video konferencija za učenike/ce iz Srbije i Kalifornije/Los Anđeles;
- organizovanje sedmodnevnih studijskih putovanja svih naših nastavnika u Los Anđeles i boravak nastavnika iz SAD u Srbiji;
- organizovanje i učešće na tri godišnje letnje konferencije;
- širenje ideje i metodologije Projekta kroz upoznavanje polaznika Specijalističke obuke za nastavnike Građanskog vaspitanja sa programom, kao i objavljivanjem tekstova o svim aspektima Projekta u časopisu Demokratsko građanstvo;
- prikupljanje materijala i učešće u evaluaciji Projekta koje je obavio tim s Univerziteta Minesota;
- prikupljanje materijala i podrška izradi ovog priručnika.

ZAŠTO JE VAŽNO UČITI PROMIŠLJANJE?

„Cilj se ne postavlja uvek da bi se postigao,
nego da bi služio kao tačka kojoj se teži.”

Žozef Žuber

Rezultati različitih istraživanja o efektima obrazovanja u Srbiji daju osnove za razmišljanje o tome u kom pravcu treba delovati i na koji način raditi sa učenicima i učenicama da bi svoja znanja povezivali sa realnim životom, da bi raspravljali o kontroverznim pitanjima, prepoznavali opšte dobro, usvajali principe odgovornog ponašanja i donošenja odluka. Teško da postoje sistemski rešenja kojima škola ili društvo razvijaju sposobnost pojedinca da razgovara o kontroverznim pitanjima, kao i veštinu odgovornog donošenja odluka ili delovanja na stvari koje znače opšte dobro.

Odgovori na pitanja koja su se odnosila na spremnost mladih da se u budućnosti uključe u društveni život, iz evaluacije o efektima građanskog vaspitanja, govore da „većina učenika koji su pohađali građansko vaspitanje – neće potpisati neku peticiju, obavestiti novine o slučaju korupcije, uključiti se u raspravu o nekom društvenom problemu ili se uključiti u politički život učlanjivanjem u političku stranku“... I ostali podaci govore da je učešće mladih u životu škole i lokalne zajednice oskudno. Razlozi za to su najčešće opšta pasivnost i nezainteresovanost mladih, tradicionalnost sredine i opšta politizacija svih pitanja, što odbija mlade⁵.

Jedno društvo je uistinu slobodno i demokratsko ukoliko obezbeđuje uslove za razvoj građana kao slobodnih ličnosti⁶. Deliberacija u učionici, pokazalo se izuzetno je delotvorna ukoliko obrazovanje za demokratiju izađe iz okvira učionice i iz okvira predmeta Građansko vaspitanje, ukoliko se ukupnim načinom rada (i izborom sadržaja) u školi poštuju i primenjuju osnovne demokratske vrednosti i podstakne njihovo usvajanje. Demokratska politička kultura je važan preduslov za dobar demokratski poredak, jer, pored podizanja opšte kulture građana, prihvatanja univerzalnih vrednosti kao merila i orijentira, poštovanja i garantovanja individualnih i kolektivnih prava, duha javnosti kao i odgovornosti za izgovorenu javnu reč, podrazumeva i – formiranje i poštovanje ličnosti⁷. Vežbajući u učionici deliberaciju, mi razvijamo demokratsku političku kulturu naših učenika.

Celokupan proces vaspitanja i obrazovanja treba da teži formiranju autonomnih ličnosti, slobodnih građana, a ne podanika, što znači da ne treba zaboraviti da demokratija nije zasnovana samo na vladavini prava i na demokratskim institucijama već i na participaciji građana i na njihovoj podršci demokratskoj politici, ili na otporu nasilju i kršenju zakona i ustava koje čini vlada. Ne može se izgraditi dobar demokratski poredak bez građana i njihove aktivnosti. Građani treba da razvijaju sposobnost mišljenja, selekcije informacija i izbora između različitih opcija, samopouzdanje, racionalnost koja nije lišena emotivnosti i sposobnosti za empatiju, solidarnost i senzibilnost za zajednicu, sposobnost da se bira sopstveni identitet bez oslanjanja na neki apsolutni identitet (bilo da je reč o naciji, državi ili vođi)⁸.

Budući da je jedan od ciljeva ovog priručnika da se projektni koncept promišljanja podeli sa nastavnicima, najpre ćemo mu prići s aspekta nastave u školama. S druge strane, kako je

5 Baucal Aleksandar, Džamonja-Ignjatović Tamara, Radić-Dudić Radmila: *Procena efekata građanskog vaspitanja*, Građanske inicijative, Beograd 2009.

6 Golubović Zagorka: *Izazovi demokratije u savremenom svetu*, Centar za kulturu, Edicija Braničevo, Požarevac 2003.

7 Čupić Čedomir: tekst „Demokratska vladavina”, str. 1-10, *Bukvar demokratije – vodič ka modernom demokratskom društvu*, priredili Čupić Čedomir, Marković G. Slobodan, Skopljak Zoran, Maričević Lazar, Centar za razvoj Srbije, Beograd 2002

8 Golubović Zagorka: *Izazovi demokratije u savremenom svetu*, Centar za kulturu, Edicija Braničevo, Požarevac 2003.

deliberacija kompleksan i važan proces za razvoj pojedinaca i pojedinki kao građana, značaj i uticaj se delotvorno šire i na druge oblasti, čime se širi kontekst razumevanja. U želji da sve podelimo i budemo jasni čitaocima i onima koji imaju nameru da promišljaju i koriste koncept, izdvojice bar neke segmente u kojima deliberacija prirodno i delotvorno vrši svoj uticaj: obrazovanje i vaspitanje, metodika društvenih nauka, razvoj društva, unapređivanje većinskog odlučivanja, participacija građana i sfera javne rasprave. Svi ovi segmenti se mogu smestiti u dve velike oblasti – demokratsko društvo i demokratsko obrazovanje, a obe su u delokrugu neposrednog uticaja odgovornog nastavnika.

Krenimo redom, koji nije red prioriteta ili nadređenosti pojmova, već širenja uticaja. Napredak i promena u jednoj oblasti ne može da ostane bez odjeka u drugoj.

Sa pozicija nastave, promišljanje unapređuje metodiku građanskog vaspitanja i svih nastavnih predmeta iz oblasti društvenih nauka. Pri tom se ne zadržava samo na domenu podučavanja i učenja, već svoj uticaj ostvaruje neposredno ili posredno na ostale oblasti učenikovog razvoja – intelektualnom, emocionalnom i etičkom. Na šta konkretno i podsticajno utiče?

- na veštine čitanja i razumevanja pročitano
- verbalizaciju i zastupanje sopstvenih uvida i stavova
- razumevanje šireg konteksta problema
- uspostavljanje korelacija i veza sa sadržajima relevantnim za promišljeni problem
- svest o ličnoj odgovornosti za iskazane argumente i donetu odluku
- slušanje i uvažavanje suprotnih argumenata, bez nužnog prihvatanja istih
- empatiju i toleranciju prema drugima i prema različitosti

Rečju, promišljanje u kontekstu učenice i učenja, stvara kvalitativno drugačiju, znatno bolju bazu i okruženje za postizanje ishoda koji su neophodni za obrazovanje u duhu, za i kroz ljudska prava kao uslov odgajanja građana za demokratiju.

Otud, opravdanost korišćenja promišljanja kao tehnike i celovitog metoda rada u nastavi ima svoj odjek i značaj na nekoliko polja:

- izgradnja i oblikovanje identiteta aktivnog i samosvesnog **građanina** kao individue;
- podsticanje takvog građanina na **svrsishodno participiranje** u društvu;
- razvijanje sklonosti ka **kritičkom mišljenju** i veština da se ono svakodnevno koristi;
- unapređivanje smislene razmene i usaglašavanje različitih mišljenja i stavova kroz **dijalog**;
- jačanje svesti o značaju i odgovornosti učesnika prilikom **javne rasprave**;
- prevazilaženje **političke apatije** i nezainteresovanosti za pitanja suživota u građanskom društvu;
- unapređivanje načina većinskog odlučivanja putem donošenja **kvalitetnih odluka**;
- izgradnja **moralnog i odgovornog** pristupa društvenom okruženju.

Ova lista nije konačna i dopunjava se kroz rad i promišljanje sa učenicima, a nadalje participiranjem učenika kao aktivnih građana. Razvojnost i otvorenost deliberacije budi nadu da će nastavnici koji je koriste kao deo svog paketa nastavničkih alata, pomerati granice i unapređivati kvalitet života svojih učenika, užeg i šireg okruženja.

Van nastave a u kontekstu društva, njegovih zahteva i potreba mladih da se i aktivno uključe u društveni život, promišljanje otvara pitanja i nudi moguće načine za prevazilaženje nekih bitnih društvenih problema. Pre svega problem nezainteresovanosti mladih za pitanja politike, koja gotovo da prelazi u apatiju i potpuno neverovanje da se može na nju ikako uticati i da pojedinac ima bilo kakve izgleda pred institucijama vlasti, političkim partijama, donosiocima odluka. Ovakav negativan stav mladih delom je posledica socijalne i ekonomske situacije u društvu, otežane problemima produžene i bolne tranzicije, korupcije, neadekvatnog reagovanja države ...

problema se stoga, čini se, kriju u nedostacima postojećeg i preovlađujućeg koncepta predstavničke, proceduralne demokratije koja počiva pretežno na većinskom odlučivanju. Demokratija se uglavnom svodi na glasanje, u njemu je uloga pojedinca privatni čin, politički život zajednice određuje se većinskim pravilom, odnosno opcijom koja je dobila najviše glasova. Budući da su društva sve kompleksnija i složenija, veće su i mogućnosti manipulacije, a time se uvećava i prostor za svodenje demokratije na puku proceduru, diktaturu većine sa mogućnošću da se demokratija izopači u demagogiju. U centru društva je država, kao čuvar tržišnog društva ili kao samosvesna institucionalizacija etičke zajednice, a pravičnost je zadovoljena opštim i jednakim pravom glasa, reprezentativnim sastavom parlamentarnih tela, pravilima odlučivanja...

Deliberacija u okviru ovog aspekta nudi moguća rešenja i potencijal za prevazilaženje problema nezainteresovanosti prilikom glasanja kroz promišljeno sagledavanje kvaliteta odluke, sučeljavanje različitih mišljenja i dijalog obaveštenih i ravnopravnih građana kojih se odluka tiče, a pre glasanja. Tako se težište odlučivanja sa izbora ponuđenih opcija premešta na kvalitet samih izbora

Kako je demokratizacija stalno testiranje institucionalnih formi pojavljuje se i kao participativna (direktna), i kao reprezentativna (parlamentarna ili predsednička). Da bi se razumeo stvarni značaj deliberacije, koja je prilika da oba modela svrsishodno i fer u stvarnosti deluju, valjalo bi ih malo sagledati iznutra.

Reprezentativna (predstavnička) demokratija se smatrala ključnom budući da se demokratska legitimnost ne može zasnovati na neposrednom učešću svih građana u procesu donošenja svih zakona i jer „narod” nikada nije prisutan prilikom donošenja odluka. Prebrojavanje glasova je efikasan način donošenja odluka, ali ne nudi mogućnost provere kvaliteta odabranih izbora (preferencija). Princip većine glasova, zapravo, predstavlja pobednike a ne zajedničku volju. Činjenica da u društvu preovlađuju stalne manjine svedoči da princip većine glasova ne garantuje punu političku jednakost. Reprezentativna demokratija se, kako bi imala ubedljive ishode, oslanja na deliberaciju. Tako se demokratsko društvo sve više diskurzivno menja i iznalazi bolje mehanizme demokratizacije društva. Ta promena vodi do deliberativne demokratije, kao razvojno i kvalitativno boljeg modela savremenih i uređenih društava i podrazumeva da je **promišljanje saznanji proces procenjivanja razloga u cilju donošenja pravednijih odluka i utemeljivanja koncepcija zajedničkog dobra**. Deliberacija može dovesti do konsenzusa a najmanje do dobrog kompromisa, otvorenog za dalje unapređivanje i doterivanje donete odluke, i to je njena kopča sa najdemokratskijim modelom demokratije, participativnom demokratijom, u pogledu učešća građana u odlučivanju, gde je ono veoma odgovorno i stoga partnersko.

Većinsko odlučivanje je samo proceduralno sredstvo za rešavanje neslaganja onda kada su iscrpljeni svi drugi metodi (rasprava, amandmani, kompromis). Stoga ga treba smatrati pre kao nužno demokratsko, grubo sredstvo za donošenje odluka, nego kao vrhunac demokracije.

Deliberacija je dijalog, rasprava, razložno preispitivanje i sagledavanje određenog pitanja iz različitih uglova i donošenje kvalitetne zajedničke odluke.

Proces deliberacije pretpostavlja da se odluka donosi na osnovu iznetih argumenata i logičkog mišljenja, a ne na osnovu odnosa moći, prinude ili afektivnih elemenata.

Predstavnička (reprezentativna) demokratija – oblik demokratije koji pretpostavlja da se kolektivne odluke donose putem izjašnjavanja ograničenog broja predstavnika naroda, bez neposrednog učešća predstavljenih. Oblik vlasti u kojoj zakonodavstvo usvajaju predstavnici koje su građani izabrali.

Direktna (participativna) demokratija – kontekst u kojem građani imaju pravo i mogućnost da budu neposredno uključeni u formulisanje i usvajanje zakona i/ili ustava svoje zemlje.

Deliberacija je **kompatibilna sa participativnom demokratijom** budući da slobodna i otvorena rasprava rezultira boljim odlukama, kao i da su te **odluke opravdane za sve strane kojih se ta odluka tiče**. Deliberacija, dakle, ima ono što većinskom odlučivanju kao efikasnom nedostaje – ima **moralnu težinu** budući da akteri moraju da pruže obrazloženje o onome na šta daju saglasnost, odnosno da se građani, najpre brižljivim promišljanjem i međusobnom razmenom mišljenja, opredele za šta će glasati. U procesu deliberacije, u početku nestručni i moguće pristrasni stavovi građana, menjaju se na bolje, sami građani postaju odgovorniji i brinu za sebe i druge, teže kvalitetnijim, solidarnijim i prihvatljivijim rešenjima, svesniji su posledica svojih odluka na konkretnu politiku. Kritički preispituju argumente **za** i **protiv** kako bi došli do argumentovanog zaključka i odluke, moralno razmišljaju i uvažavajuće i tolerantno vode dijalog.

Iz perspektive uloge građanina kao individue u demokratskom društvu, proizlaze i dalje posledice i podsticaji za promene u funkcionisanju društva i države u celini, ali sada drugačije države – države koja nije centralni aparat moći, i drugačijih građana i građanskog društva – onih koji nisu njen instrument. Šta se to dalje menja? Menja se celokupno **učesće (participacija) građana u procesu donošenja odluka** na lokalnom, nacionalnom ili regionalnom nivou i stavlja civilno društvo u ravnopravnu, odgovornu i uticajnu ravan sa institucijama vlasti. Promišljanje obavezuje, čini odgovornom, istinskom i stvarnom delotvornu participaciju civilnog društva na svim nivoima. Ona počinje od informisanja do partnerstva. **Javna rasprava i javni forumi** sa zainteresovanim grupama postaju stvaran i ozbiljan čin kao način da se otkrije šta je dobro, ispravno i pravedno u političkoj sferi, a javna sfera čiji su preduslovi sloboda, inkluzija, jednakost, participacija i otvorena agenda obezbeđuje prostor za tu raspravu. U konačnom zbiru promena, to znači da se institucije civilnog društva (udruženja, sindikati, neformalne grupe, pokreti...) i državne institucije nalaze pred zadatkom da građanima omoguće uticaj na političke procese, kanališu svoje potrebe i poglede.

* * *

Kako „demokratija zavisi od kvaliteta građana, od njihove demokratske svesti i mentaliteta, i kako se najbolje demokratske institucije mogu izvrnuti u svoju suprotnost ako ih građani ne osmisle i ne upotrebe za ostvarenje demokratskih ciljeva”⁹, utoliko je važnije učiti promišljanje jer ono pruža mogućnost za širi kontekst koji deliberacija nudi u obrazovanju. Dobrobiti tog učenja su ujedno i dobrobiti promišljanja.

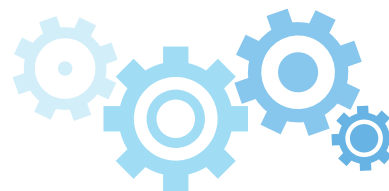
- Promišljanje upotpunjuje znanje o pitanjima koja su važna za građane jer nudi mogućnosti celovitijeg informisanja o njima;
- Promišljanje omogućava razumevanje i kritičko sagledavanje postojećih demokratskih koncepata kroz konkretne primere;
- Promišljanje pomaže jasnije razumevanje sopstvenih pogleda i pogleda ostalih;
- Promišljanje poboljšava komunikaciju u domenu aktivnog slušanja i izražavanja vlastitog mišljenja i time unapređuje saradnju onih koji uče;
- Promišljanje podstiče pravilno shvatanje različitosti i razumevanje koliko su različitosti važne za demokratiju uviđanjem da različiti pogledi pomažu u donošenju boljih odluka;
- Promišljanje pomaže razvoju aktivizma i time osnažuje mlade na polju uticanja na promene u budućnosti;
- Promišljanje podučava mlade demokratskim vrednostima, kao što je sloboda govora;
- Promišljanje podstiče mlade da glasanje shvate ozbiljno, kao čin u kojem će odgovorno učestvovati u bliskoj budućnosti;
- Promišljanje pruža mladima mogućnost za angažovanje u aktivnostima konvencionalnih i socijalnih pokreta.

Ako smo, makar malo, uspeli da pridobijemo vašu pažnju i steknemo saveznika za širenje ove ideje i metodologije, onda je i pravo vreme da vas podsetimo da se do promene dolazi korak po korak, a da se ključevi promena nalaze u školama i rukama mladih.

1. ČAS PROMIŠLJANJA

„Ono što dete može da uradi danas u saradnji sa drugima – sutra će moći da uradi samo.”

Lav Vigotski

Kaže se – uspešan čas je svaki dobro pripremljen čas! Ovo pravilo važi i za časove Promišljanja o demokratiji. Realizacija ovog časa traje do 90 minuta, zavisno od toga koliko su učenici dobri čitači i koliko su naviknuti na aktivno slušanje i pravila radioničarskog rada. Promišljanje predstavlja jasnu i logično uređenu celinu, tako da će i sa učenicima/cama koji su manje naviknuti na radioničarski rad svaki korak ići bez poteškoća. Jedini uslov je da sam nastavnik/ca bude spreman/na i siguran/na da zna kojim ih putem vodi.

Proces promišljanja znači i to da će učenici/ce razumeti problem koji se razmatra na taj način što će se:

- slušati da bi zaista čuli argumente druge strane
- gledati da bi zaista uočili potrebe druge strane
- razgovarati, sve sa ciljem da donesu najpromišljeniju odluku u najboljem opštem interesu.

U želji da metodologija promišljanja, koju nudi ovaj priručnik, bude sasvim jasna i upotrebljiva i bez posebne obuke, uputstva za izvođenje časa promišljanja razvrstali smo u tri celine, prema redosledu pripremanja nastavnika/ca za izvođenje samog časa:

- pripreme nastavnika pre časa (osnovni metodološki pojmovi, priprema sredine za učenje, materijali za rad);
- nastavnikovo vođenje promišljanja tokom realizacije časa (tok časa prema koracima promišljanja);
- aktivnosti posle održanog časa (evaluacija učenika/ca i nastavnika/ce, ideje za dalje aktivnosti).

Nadamo se da smo u tome uspeli i da će rezultat druženja sa Priručnikom biti vaše samopouzdanje i učničko zadovoljstvo. S istim ciljem je i posebno poglavlje za one koji žele više i u kojem možete naći materijale i tekstove za dalji rad i unapređenje nastave.

a. Pre časa – metodološko-metodički pojmovi

Krenimo najpre od onoga što nastavnik/ca mora da zna i da uradi pre samog časa: da predstavi pojmove, pripremi prostor i potrebne materijale, pojasni osnovni tok učničkih aktivnosti.

Učenici/ce očekuju da im, na prvom času, pojasnite pojmove koji će se koristiti budući da oni nose značenje radnji koje će se realizovati na času, odnosno nastavnih tehnika koje ćete na času promišljanja praktikovati sa učenicima/cama i onih koje nećete:

Popis ovih pojmova su izvorno bili ideja Jane Marunič (Yanna Marunich), nastavnice

Model 4D:

Diskusija

Dijalog

~~Debat~~

Deliberacija (promišljanje)

promišljanja o demokratiji iz Kaluge u Rusiji, a nastavnici koji su bili uključeni u projekat promišljanja su dopunili listu ovih pojmova uvažavajućim dijalogom, kao ključnom formulom u kojoj se sve ostale tehnike sprovode.

Pogledajmo šta je u osnovi tih tehnika:

Diskusija je nešto manje borbena tehnika, u okviru koje se *izlažu različiti stavovi, mišljenja i zapažanja*. Učesnici u diskusiji su *nešto više zainteresovani za potrebe i emocije druge strane*. Pokušavaju da sagledaju njene potrebe, a ne samo argumente i problem o kojem se vodi diskusija, ali se najčešće ostvari samo razmena stavova bez mnogo nastojanja da se donese konačna odluka. Često *nedostaje prava, posvećena i iskrena interakcija sagovornika*, a zadrži se na retoričkim bravurama i floskulama. Na časovima promišljanja, zbog takvih karakteristika, ni ona neće biti ključna tehnika.

Debata kao tehnika ima za *cilj da se problem dublje sagleda na osnovu argumenata* dveju strana. Njoj je, u osnovi, cilj *da se druga strana argumentima pobedi*. Tom prilikom se najviše pažnje obraća isključivo na argumente, njihovu snagu i ubedljivost. Debaterima je najčešće i skoro jedino važna pobjeda argumenata, ali ne i druga strana. Neosetljivi smo za potrebe druge strane, ona se doživljava kao protivnik, a isključivo argumenti donose prevagu prilikom odlučivanja. Stoga, rad na časovima promišljanja ne ostaju na tom nivou, debata se sa učenicima može vežbati u drugoj prilici.

Dijalog, je glavna forma i baza celokupnog procesa promišljanja na času. Njega karakteriše poštovanje dogovorenih pravila koja garantuju *uzajamno puno uvažavanje, ravnopravnost sagovornika i posvećeno slušanje*, jer je dijalog govor koji pušta i drugoga da govori, govor u kojem se unapred ostavlja slobodno mesto drugom i drukčijem gledištu kako bi se obezbedila smisljena razmena i protok informacija (grčki *διά* – kroz i *λογος* – reč). *Dijalog pomaže da se sagovornici bolje razumeju* (često im pomaže i da sami sebe zaista čuju i razumeju), da razmene dileme, preispitaju uverenja, postave otvorena pitanja i saslušaju odgovore. Kao takav, dijalog *omogućava sticanje novih saznanja, sagledavanje drugačijih gledišta, bolje razumevanje problema* o kojem se kasnije treba doneti zajednička i od opšteg dobra odluka.

Deliberacija je metod po kom će se raditi na časovima promišljanja, a koji preko elemenata prethodno pomenutih tehnika (diskusija, debata i dijalog) može odvesti učenike/ce *korak dalje u razumevanju i problema i potreba druge strane*. U okviru ove tehnike učenici/ce će najpre *upoznati sve argumente relevantne* za neki problem, zatim će kroz *diskusiju sa drugima analizirati* argumente sa namerom da provere da li ih na isti način razumeju, nakon toga će *slučajnim izborom zauzeti pozicije ZA i PROTIV* u odnosu na problem i ponovo *pristupiti analizi*

Diskusija je dobra, neophodna u demokratiji, ali tokom diskusije samo izlažemo svoje i slušamo druga mišljenja u grupnoj raspravi, a – to nije cilj promišljanja.

Debata je dobra, neophodna u demokratiji, ali u njoj zastupamo samo jednu stranu, pratimo šta kaže suprotna strana i trudimo se da pobedimo po svaku cenu, a – to nije cilj promišljanja.

Dijalog je dobar, neophodan u demokratiji; kao osnovno sredstvo razmene mišljenja, zahteva da slušamo drugog, uvažavamo različitost u stavovima i mišljenjima sagovornika, budemo tolerantni. Kroz dijalog možemo mnogo da naučimo, možemo i da postignemo kompromis, ali – to nije cilj promišljanja.

Deliberacija uključuje i diskusiju i dijalog, samo ne debatu. Značajna je za svako demokratsko društvo, jer se svrsishodna diskusija vodi sa ciljem da građani donesu odluke koje se tiču njih lično i njihovog okruženja. Da bi odluke bile donesene na odgovoran način, potrebno je da građani znaju da potraže kvalitetne informacije o problemu, da se što bolje obaveste, da o problemu razgovaraju, da dobro premere argumente i „za” i „protiv”, da uvide moguće posledice svoje odluke, pa tek onda da odluče. To je cilj promišljanja.

argumenata sa tih pozicija kako bi ih zastupali pred drugom stranom sa ciljem da se doneše kvalitetna odluka u opštem interesu.

Na taj način, deliberacija će kao proces omogućiti učenicima/cama da prođu kroz kompletan proces kritičkog mišljenja, ovladaju njime kao posebnom vještinom, kritički i s razumevanjem interiorizuju (prihvataju) informacije i zaista pretresu raspoložive argumente, istinski diskutuju s uživljavanjem u poziciju drugog.

Nakon ovih, razjasnimo i pojam **strukturisane akademske kontroverze** (Structured Academic Controversy). To je *strategija konstruktivnog učenja* koja služi za *podsticanje kritičkog mišljenja*, a njena psihološka osnova je u učenju putem otkrića. Za potrebe časa promišljanja, ova struktura predstavlja *svojevrstu celinu u okviru koje se odvija deliberacija i ima jasan i pregledan sled koraka* po kojima se odvijaju pomenute tehnike. Strukturisana akademska kontroverza predstavlja sklop nastavničkih instrukcija i učeničkih aktivnosti koje učenicima/cama omogućavaju da se suoče sa kontroverznim pitanjem, a da odgovor na njega nađu tako što će: u ponuđenom tekstu uočiti relevantne argumente, otkriti i tumačiti slojevitost njihovog značenja, uporediti i sučeljavati ih sa drugima da bi, na kraju procesa, formirali svoje i zajedničko mišljenje, zauzeli stav i doneli najkvalitetniju zajedničku odluku. Praktično, *učenici/ce prolaze kroz iskustvo kritičkog čitanja teksta, argumentaciju i odlučivanje o kontroverznom pitanju*. Rečju, prolazeći kroz ovako strukturisan proces, uče na jednom sadržaju (tekstu) i kroz razmenu sa drugima *tako što kritički preispituju informacije i stižu objektivna znanja koja mogu biti kvalitetna osnova za formiranje delatnih stavova i vrednosti*.

Kompletna strukturisana kontroverza biće predstavljena u sledećem odeljku koji se odnosi na konkretno vođenje časa, te će ovde biti samo izlistan sled osnovnih postupaka:

- učenici/ce samostalno čitaju isti tekst sa ciljem da ga upoznaju
- predstavlja se binarno (Da/Ne) kontroverzno pitanje za promišljanje
- učenicima/cama se zadaju oponentne (Za/Protiv) pozicije za analizu argumenata u tekstu
- sledi uzajamno saopštavanje, sučeljavanje i procena ubedljivosti nađenih argumenata
- uočavaju se oblasti slaganja oponentnih strana
- učenici/ce formiraju sopstveno mišljenje o pitanju za promišljanje
- donosi se zajednička odluka kao odgovor na kontroverzno pitanje.

Strukturisana akademska kontroverza (Structured Academic Controversy – SAC) je pedagoški model promišljanja u učionici koji su razvili Dejvid i Rodžer Džonson (David Johnson, Roger Johnson) na Univerzitetu u Minesoti. To je relativno jednostavna i jasna strategija učenja koja pomaže učenicima da razviju veštine deliberacije. Volter Parker (Walter Parker), edukator za građansko vaspitanje i društvene nauke, smatra da je ovaj metod posebno pogodan i za nastavnike početnike, i za one iskusne nastavnike koji preduzimaju prve ozbiljne pokušaje da u svoje učionice uvedu i kontroverzne javne teme.

Pojam kritičkog mišljenja se decenijama koristi u pedagoškim krugovima. Za tradicionalne prosvetne radnike to je mišljenje višeg reda, a pod „višim” se podrazumeva viši položaj na Blumovoj taksonimiji. Za univerzitetske profesore Filozofije je umeće logičkog i argumentovanog mišljenja koje omogućava onima koji uče da pažljivo čitaju, analitički diskutuju i jasno pišu. Književnim teoretičarima reč kritički je skraćenica za pristup analizi teksta u kom se on razdvaja na delove i koji često izražava sumnju u način na koji deluje na čitaoca. Za sledbenike Paola Freirea, kritičko mišljenje je imperativ za podizanje svesti, odnosno za jačanje želja i veština učenika/ca da učestvuju u oblikovanju svoje sudbine.

U savremenom svetu nije presudno usvajanje sadržaja. Važnije je da učenici uče i kritički misle, da nauče kako da se nose sa novim informacijama, da ih kritički razmatraju, da o informacijama i idejama samostalno razmišljaju, da postupaju u skladu sa tim razmišljanjima...

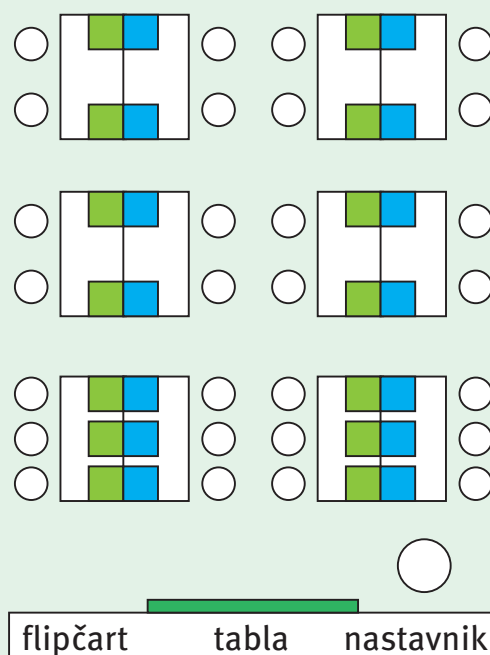
a. Pre časa – priprema sredine za učenje

Da biste uštedeli na vremenu i bili sigurni da nijedan važan korak nećete propustiti, kao i da biste predupredili komešanje i neodlučnost prilikom formiranja učeničkih malih radnih grupa, valjalo bi da unapred pripremite prostor.

Pre svega, obezbedite da veličina malih grupa bude najmanje 4 ili najviše 6 učenika/ca kako bi se mogli podeliti u parove ili trojke prilikom zauzimanja oprečnih pozicija za zastupanje argumenata i da bi se postigla ravnoteža. Na primer, u jednoj maloj grupi od 4 člana, po 2 učenika zastupaće stanovište u korist i isto toliko protiv pitanja za promišljanje. Broj malih grupa zavisi od veličine odeljenja u kojem planirate čas promišljanja, a idealno bi bilo da ih je najviše 6 (za manja odeljenja 6x4, za velika 6x6). U manjim odeljenjima imaćete priliku za duža izlaganja učenika/ca ili će čas promišljanja trajati 60 minuta.

Unapred napravite raspored klupa i fizički odvojen prostor za rad kako bi mogli da rade kao male grupe i kao parovi (trojke) unutar nje. Kao na Slici 1.

Slika 1

Slika 2

Na svako mesto postavite radni tekst i uz njega na klupu zalepите po jedan stiker ili papir u boji. Oznake bi trebalo da budu u dve boje i služiće vam da imate pregled svih parova – na primer, za svakim stolom po dve **zelene** (oznaka za par koji će tokom vežbe zastupati afirmativan stav u odnosu na pitanje za promišljanje – **Za**) i **plave** (oznaka za par koji će

tokom vežbe zastupati negativan stav u odnosu na pitanje za promišljanje – **Protiv**). Po istom ključu postavite oznake s upisanim pozicijama na papir na kojem će biti ispisano pitanje za promišljanje: **ZA** i **PROTIV** a koji će biti „tajna” za učenike/ce do trenutka otkrivanja pitanja. Slika 2

Neka na svima vidnom, centralnom mestu (najčešće je to tabla) budu zakačeni unapred ispisani veliki papiri sa sadržajima priloga koji su naslovljeni kao: „**Grafički prikaz osnovnih tehnika tokom promišljanja 4D**”, „Pravila promišljanja”, „Ciljevi časa” (nalaze se pre početka svakog teksta za promišljanje) i preklapljen (da se ne vidi sadržaj) kao na slici 3, „Pitanje za promišljanje” (nalazi se pre početka svakog teksta za promišljanje). Kao na Slici 3.

Poželjno je da na flipčart tabli imate ispisana pitanja iz materijala ¹⁰ naslovljenog kao „Osvrt učenika” koja ćete otvoriti tek na kraju časa, kad završite ceo proces promišljanja, odnosno da taj papir zalepите na tablu naknadno ako nemate flipčart tablu.

Neka se na vašem radnom stolu nalaze ostali prilozi koje ćete podeliti učenicima/cama i flomasteri.

Slika 3

Graf.
prikaz
tehni
ka 4D

Ciljevi
časa

Osvrt
učenika

Pravila
promišlj
anja

Pitanje
za
promišl
janje

a. Pre časa – materijali za rad

Već su pomenuti materijali koje nastavnik/ca unapred sprema i koji treba da se nađu na zidu ili tabli učionice u kojoj će se odvijati čas promišljanja. Oni su vam značajni u uvodnom delu časa, kad pravite pregled predstojećeg rada.

**G r a f i č k i
p r i k a z
o s n o v n i h
t e h n i k a
t o k o m
p r o m i š l j a n j a -
4D**

**P r a v i l a
p r o m i š l j a n j a**

Osvrt učenika

Sledeće što treba pripremiti za svakog učenika ponaosob jesu tekstovi na kojima će raditi i Prilog za učenike. Njih na ovoj stranici možete preuzeti, a do svih ostalih tekstova vode vas linkovi na listingu.

Lista tekstova:

1. eutanazija
2. globalna promena klime
3. maloletničko pravosuđe
4. manjine u demokratiji
5. nasilničke video igre
6. nasilje u porodici
7. obavezno glasanje
8. policijski čas za maloletnike
9. sloboda izražavanja
10. video nadzor
11. zločin i kazna

**Prilog 1
Vodič kroz
promišljanje**

**Prilog 2 za
učenike**

Na kraju, imajte pri ruci rezervne olovke, mogu biti potrebne učenicima/cama za podvlačenje teksta, flomastere, a potrebni su i vama za unos iskaza u Osvrt, i sat za kontrolu vremena.

Promišljanje u demokratiji

**Tok časa
(60–90 minuta)**

- Prvi korak:** Uvod i predstavljanje
Drugi korak: Čitanje članka
Treći korak: Diskusija po grupama
Četvrti korak: Predstavljanje pitanja za promišljanje
Peti korak: Odabir argumenata
Šesti korak: Predstavljanje najubedljivijih argumenata
Sedmi korak: Zamena pozicija
Osmi korak: Promišljanje o pitanju
Deveti korak: Izveštavanje o promišljanju
Deseti korak: Osvrt učenika/ca

b. TOK ČASA

Ako ste uradili pripreme kao što je navedeno u prethodnom odeljku, onda su na tabli polazne informacije o načinu rada prilikom promišljanja, ishodima, koje ste ispisali na velikim papirima; takođe unapred ispisani i pokriveni su pitanje za promišljanje i Osvrt; raspoređene su klupe; na označenim mestima za svakog učenika/cu postavljeni su tekstovi; na nastavničkom stolu su prilozi 1 i 2, koji će se posle čitanja teksta podeliti svakom učeniku/ci. Sam prostor ukazuje gde će se sedeti i raditi, a ako želite da učenike/ce delite u grupe na neki poseban način, uradite to prilikom njihovog ulaska (razbrajanjem, deljenjem brojeva, slagalica, simbola...). U ovom odeljku opisaćemo šta sve, kojim redom i kako nastavnik vodi proces promišljanja.

b. Tok časa – Struktura i realizacija časa kroz 10 koraka

1. Uvod i predstavljanje

Kada se učenici smeste u grupe, pozdravite ih i pozovite da sa vama sagledaju sadržaj na velikim papirima. Kao mini lekciju *predstavite im najpre* ilustraciju tehnika sa Grafičkog prikaza osnovnih tehnika tokom promišljanja 4D. Ukoliko radite sa starijim uzrastom koji poznaje ove pojmove, umesto mini lekcije možete sa učenicima/cama voditi dijalog o tim tehnikama. Svakako naglasite ključne momente kao u prethodnim pojašnjenjima. *Pročitajte im Ciljeve* i naglasite da su to ciljevi koje će savladavati tokom časa. *Pročitajte im i Pravila* promišljanja i naglasite da su ona tu da bi se tokom časa promišljanja sve kvalitetno ostvarilo.

Izvestite ih i da je uz ova pravila veoma važna vremenska odrednica svake od aktivnosti koje će se odvijati, o čemu ćete se vi starati, kao i da pažljivo slušaju vaše instrukcije o njima.

* Za ovaj, prvi korak ne bi trebalo da potrošite više od desetak minuta. Izaberite način izlaganja koji vama i vašem odeljenju najviše odgovara, ponuđen u prethodnom odeljku Priručnika ili neki koji sami osmislite. Učenici će vas pratiti uz **Prilog 1 – Vodič kroz promišljanje**, koji je korisno imati na prvom času promišljanja.

2. Čitanje članka

Pozovite učenike/ce da u narednih 15 do 20 minuta pročitaju ponuđeni tekst. Naglasite im da tokom čitanja slobodno koriste olovke da bi podvukli sve što im se čini važno, novo, zanimljivo... Neka se usredsrede na tekst, svako za sebe, i da se ne bi uzajamno ometali, bez usputnih komentara o pročitanoj. Tokom časa imaće dovoljno vremena za to. Objasnite da brojevi ispred redova služe da kasnije mogu lako pronaći pojedine rečenice ili da se sa drugim članovima grupe lakše kreću kroz tekst.

* Koliko ćete vremena ponuditi za čitanje, zavisi od veštine čitanja vaših učenika/ca, dužine teksta, predznanja o temi. Moguće je da neki učenici/ce brže pročitaju tekst od ostalih. Zamolite ih da budu strpljivi i da razmišljaju o pročitanoj kako ne bi ometali ostale. Objasnite da je veoma važno da svi čitaju neometano ceo tekst u jednakim uslovima. Naglasite da vas

Kako možete učenicima/cama objasniti šta je strukturisana akademska kontroverza:

Zašto se zove „kontroverza“?

Kontroverzne (ili sporne) jesu one teme o kojima u društvu ne postoji opšta saglasnost, već nesuglasica ili čak protivrečna stanovišta, a odluka se, ipak, mora doneti. U demokratiji, svaki građanin ima pravo da iskaže svoje mišljenje, a time i da učestvuje u odlučivanju. Na taj način on preuzima i deo odgovornosti za odluke u čijem je donošenju učestvovao. Mi ćemo naučiti da diskutujemo i odlučujemo, na demokratski način, baš o takvim temama.

Zašto se zove „akademska“?

Akademsko znanje je visoko, ili naučno. Mi ćemo koristiti naučne podatke, pouzdane izvore, relevantne tekstove koji sadrže dovoljno argumenata za obe strane, i za i protiv neke odluke. Uvećaćemo svoje znanje, svoje razumevanje problema i unapredićemo našu sposobnost izlaganja i interpretacije.

Zašto se zove „strukturisana“?

Struktura je sklop, način građenja. Naš čas je sklopljen od „10 koraka“ kojih ćemo se strogo pridržavati. To će biti naša struktura kroz koju će teći naše mišljenje i naš dijalog. Svaki korak ima svoje važno mesto, i to ćemo poštovati.

mogu pozvati da pojasnite nepoznate reči, da ih pribeleže/označe kako biste posle čitanja to podelili sa celim odeljenjem.

3. Diskusija po grupama

Kada se uverite da su svi učenici/ce pročitali tekst, najpre ih pitajte ima li nepoznatih reči i pojasnite njihovo značenje. Zatim, saopštite da imaju nekoliko minuta da u grupi razmene svoje utiske o pročitanoj. Neophodno je i da im kažete na koji se vaš znak (podizanje ruke, neki zvuk, poziv...) ova diskusija u malim grupama završava i da obrate pažnju na vas, jer ćete im saopštiti sledeću instrukciju za rad. Neka ne brinu ako nisu razmenili dovoljno utisaka o tekstu, jer će tokom časa i za to biti vremena.

* Ova diskusija ne bi trebalo da traje duže od 5 minuta kako se učenici/ce u svojim tumačenjima ne bi mnogo udaljili od teksta.

4. Predstavljanje pitanja za promišljanje

Kada prekinete neformalnu diskusiju malih grupa, saopštite da ćete im sada otkriti i glavni razlog za čitanje teksta. Otvorite preklapljeno pitanje za promišljanje i pročitajte ga. Podelite svima Prilog 2 – Prilog za učenike i recite im da upišu svoje generalije i pitanje u predviđen prostor.

5. Odabir argumenata

Kada ste se uverili da su svi učenici/ce zapisali pitanje, saopštite da će dalje raditi kao parovi (trojke) unutar malih grupa. Objasnite da će svi koji imaju zeleni stiker biti afirmativni deo male grupe (podtim A) i razmatrati tekst s pozicija u korist pitanja za promišljanje, a svi koji imaju plavi stiker s pozicija protiv (podtim B). Naglasite im da je zadatak da u tekstu, u narednih desetak minuta, uoče sve što može biti argument za njihove tvrdnje, da je ovo vežba mišljenja, tako da sada nije važno da li se stvarno sa tim slažu, već je važno da pronađu svoje argumente i da svako u grupi pronađe makar jedan argument koji mu odgovara. Uputite ih da za lakše izdvajanje i uočavanje argumenata koriste brojeve, koji se nalaze ispred svakog reda u tekstu. Podsetite ih da rade zajedno, kao podtim i da će im tako biti lakše da izdvoje odgovarajuće argumente. Brojevi pred redovima će im pomoći da lakše jedan drugom ukažu na odabir argumenata.

* Budući da tokom ovog koraka učenici/ce po drugi put prolaze kroz tekst, ali sada sa jasnim zadatkom, naglašavanje ograničenog vremena je način da se mentalno više angažuju i jasnije usredsrede na zadatak.

6. Predstavljanje najubedljivijih argumenata

Pozovite učenike na razmenu argumenata. Najpre im naglasite da pažljivo slušaju jedni druge, jer će od toga zavisiti i sledeći korak u radu. Neka najpre podtim A saopšti sve svoje argumente

Tehnike promišljanja uspešnih nastavnika/ca

Nastavnici/ce:

- Znaju ciljeve časa
- Znaju korake SAKa i već su koristili metodologiju
- Urede učionicu na način koji podržava interakciju među učenicima/cama
- Kreću se od grupe do grupe
- Slušaju diskusije unutar grupa učenika/ca
- Postavljaju pitanja i pažljivo slušaju odgovore
- Fokusiraju se na učenike/ce; vode računa da su učenici/ce fokusirani
- Staraju se da promišljanje u razredu napreduje
- Ohrabruju svakog učenika/cu. I sve učenike/ce da se uključe
- Ohrabruju razgovor „jedan na jedan” (učenik/ca – na – učenik/ca)
- Upućuju na tekuće događaje i staraju se da tema promišljanja bude relevantna
- Razjašnjavaju „teške” reči
- Upozoravaju na vremenska ograničenja prilikom procesa promišljanja
- Ostavljaju dovoljno vremena za smisleno zatvaranje diskusije povezujući temu sa značajem u demokratiji
- Artikulišu napredak učenika/ca koji primećuju (na primer, „primetila sam da grupe koriste informacije iz članka u zatvaranju diskusije”)
- Otvoreni su i reaguju na predloge i pomoć koju nude observeri/ke

podtimu B, a zatim obrnuto. Podsetite ih da prilikom predstavljanja argumenata iskoriste brojeve ispred redova u kojima se argumenti nalaze kako bi oni koji slušaju mogli lakše da ih prate. Dajte svakom podtimu po tri-četiri minuta za iznošenje argumenata i naglasite da je sada najvažnije da dobro saslušaju jedni druge i da se razumeju.

* Tokom ovog koraka učenici su u situaciji da uoče različite perspektive i kompleksnost teme i zato je veoma važno da im naglasite da aktivno slušaju jedni druge i slobodno beleže brojeve argumenata koje su čuli, a koji su na njih ostavili najjači utisak.

7. Zamena pozicija

Ako su svi podtimovi izneli svoje argumente, pozovite učenike/ce na sledeći zadatak: neka podtim B saopšti podtimu A koje argumente podtima A smatra za najubedljivije. Time će pokazati koliko ih je pažljivo saslušao i razumeo. Nakon toga neka isto uradi podtim A za argumente podtima B.

8. Promišljanje pitanja

Učenici/ce su do sada dovoljno dugo i aktivno bili u zadatim pozicijama (ZA/PROTIV) i pozovite ih da izađu iz njih i da zajedno, kao mala grupa, porazgovaraju o izdvojenim argumentima u odnosu na pitanje za promišljanje. Neka ponovo o njima prodiskutuju, ali tako da pronađu sve one sa kojima se kao grupa slažu. Mogu da ih potkrepe sopstvenim iskustvima, informacijama ili znanjima van samog teksta. Ova diskusija treba da im pomogne da pronađu oblasti slaganja u svojoj maloj grupi, odnosno da izlistaju sve argumente koji su im uverljivi, razumni, sa kojima se slažu bez obzira na to da li su za ili protiv njih. Neka brojeve redova u kojima se takvi argumenti nalaze upišu u odgovarajući prostor **Priloga 2 – Prilog za učenike**. Naglasite da nije neophodno da se po svaku cenu slože o argumentima, niti da imaju što veću oblast slaganja, već da imaju jasnu saglasnost makar o nekom minimumu (na primer, slažu se u tome da im treba još informacija da bi doneli odluku o pitanju za promišljanje). Kad završe istraživanje oblasti slaganja i upišu ih u svoje priloge, pozovite ih da u istom materijalu, u odgovarajućem prostoru, upišu i svoje lično mišljenje. Pojasnite im da njihovo lično mišljenje može biti sasvim različito od mišljenja male grupe, ali da je potrebno da se potkrepi relevantnim argumentima kojima raspolažu u ovom trenutku. Ti argumenti mogu biti iz prorađenog teksta, iz njihovog ličnog znanja i iskustva, iz različitih oblasti i izvora.

* Za ovaj korak je potrebno malo više vremena, ali svakako manje od deset minuta. Ne očekuje se od učenika da jedni druge ubeđuju kako bi imali što više oblasti slaganja, niti da se lično mišljenje iznese kao esej. Važno je da su im oblasti slaganja jasne i saglasne, a lična mišljenja konkretna i u vezi sa pitanjem za promišljanje.

9. Izveštavanje o promišljanju

Sačekajte da svi završe zapisivanje svog ličnog mišljenja i objavite da će se sada raditi sa celim razredom. U drugom delu Priloga 2 nalazi se deo koji se odnosi na osvrt učenika na promišljanje. Otkrijte veliki papir na kojem ste pripremili listu pitanja za diskusiju. Pokažite da ste do sada prošli prvih pet stavki na listi Ishoda i sada ste na pragu šeste. Pozivajte redom male grupe da vam iznesu odgovore na pitanja i upisujte ih na veliki papir. Učenici/ce će ista pitanja pratiti u svojim priložima.

* Da biste bili ekonomični u pogledu vremena i obezbedili i sada aktivno slušanje, pozovite sve grupe da pažljivo prate one koji izveštavaju, jer će svaka naredna grupa samo dopunjavati onim odgovorima koji se prethodno nisu čuli. Takođe, da bi bilo što više prilike da svi izlažu svoje uvide grupa, menjajte redosled izlagačkih grupa, pa neka za svako od pitanja različita grupa bude prva u davanju svojih odgovora. Da bi što više učenika govorilo, tražite da za svako naredno pitanje u ime grupe govori drugi predstavnik.

10. Osvrt učenika

Sada, kada ste rezimirali ceo proces i kada svi imaju uvid u različite aspekte pitanja za promišljanje, pozovite učenike da se izjasne da li su ZA, PROTIV ili NEOPREDELJENI. Upišite rezultate i neka neko od učenika/ca (ili nekoliko njih koji žele) iznese svoj lični stav, da li je

i kako promenio svoje opredeljenje u odnosu na početno pitanje pre promišljanja, da li ima nešto relevantno o pitanju da podeli sa razredom.

Pozovite učenike/ce da popune do kraja Prilog 2 – Prilog za učenike.

Možete im predložiti da lični osvrt pripreme kao svoj esej, prezentaciju, neki kreativan ili umetnički prikaz...

Predložite im da o saznanjima i iskustvima s ovog časa porazgovaraju sa prijateljima, u porodici.

Zahvalite im se i čestitajte na uloženom radu. Možete da sakupite upitnike koje ćete im vratiti posle obrade. Neka obavezno ponesu svoje tekstove.

U zavisnosti od toga kakvo je odeljenje u kojem radite i koliko ćete vremena utrošiti za davanje uvodnih informacija, pojašnjenje o strukturisanoj akademskoj kontroverzi možete kratko dati na početku ili na kraju časa.

Zahvaljujući ljubaznosti autora i donatora programa Promišljanje o demokratiji i njihovom uverenju da se razvoj i napredovanje ostvaruju samo ako znanje delimo sa drugima, svi prilozi potrebni za realizaciju časova promišljanja su dostupni i možete ih pronaći na kraju ovog priručnika ili preuzeti putem linka sa leve strane ovog priručnika.

c. Posle časa

c. Posle časa – učnička evaluacija

Posle svakog časa deliberacije poželjno je uraditi evaluaciju, primenom neke jednostavne i brze evaluacione tehnike. Mi vam predlažemo dve tehnike: meta i tabela.

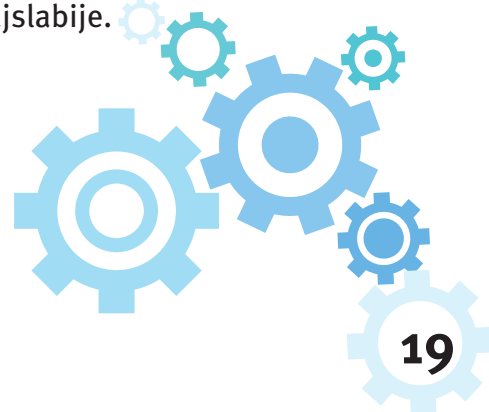
Pitanja ili kategorije o kojima se učenici/ce izjašnjavaju mogu biti: Atmosfera na času; Moj doprinos; Koliko smo razumeli tekst; Koliko smo saznali o temi... Učenici/ce treba da ucrtaju svoj znak u svako polje kao odgovor na postavljeno pitanje. Što bliže centru, to je ocena bolja. Iako ova tehnika, na prvi pogled, otvara prostor za proizvoljne i neprecizne odgovore, ne mora biti tako. Ako joj se pristupi sa značajem i ozbiljnošću, ukoliko se primenjuje redovno posle svakog časa promišljanja, ona može dati sasvim validne rezultate. Ujedno, izgradiće kod učenika/ca naviku da sami sebe ocenjuju, podstićaće njihovu kritičnost i uputiće u kojim pravcima da razmišljaju kad vrednuju kvalitet časa. Samim tim, ukazaće im na šta bi trebalo da se više usredsrede. Rezultate evaluacije uvek treba komentarisati.

Slično tome, učenici/ce mogu odgovoriti na pitanja u Tabeli unoseći svoj znak pored odgovarajuće ocene, od 1 (najslabija) do 5 (najbolja).

Slika 4

Osim što nastavniku/ci pružaju povratnu informaciju o tome kako doživljavaju čas promišljanja, ona ih neosetno upućuje da obrate pažnju na ono što je važno i usmerava da se, već na sledećem času, potrudu da isprave ono što im je prošlog puta bilo najslabije.

Datum izvođenja časa _____

Odeljenje _____

Tema časa _____

Koliko je ova tema značajna?	1	2	3	4	5
Koliko smo slušali jedni druge?	1	2	3	4	5
Koliko je bila kvalitetna argumentacija i dijalog?	1	2	3	4	5
Koliki je bio moj pojedinačni doprinos času?	1	2	3	4	5
Kakva je bila atmosfera?	1	2	3	4	5

c. Posle časa – nastavnička evaluacija

Posle svakog časa možete da napišete kratak izveštaj. Koristite sledeću formu da zabeležite šta se dešavalo tokom promišljanja.

Za vas može biti zanimljivo da uporedite učeničku i svoju evaluaciju istog časa promišljanja. Isto tako, može biti korisno praćenje rezultata evaluacije u jednom odeljenju iz časa u čas. Tako, na najbolji način, možete potvrditi napredak.

U pogodnom trenutku, možete sa svojim učenicima/cama analizirati i upoređivati ove rezultate. To će za njih biti veoma korisno, jer podstiče sposobnost razmišljanja, kritičnost i samokritičnost. Ako se evaluacija predstavi učenicima/cama, ako se analizira i komentariše, doprineće ozbiljnosti i značaju onoga što su radili a „zadovoljstvo postignućem uvek je srazmerno postignutom uspehu”.

Datum izvođenja časa _____

Odeljenje _____

Tema časa _____

- Veoma malo je postignuto - 1
- Malo je postignuto - 2
- Mnogo je postignuto - 3
- Veoma mnogo je postignuto - 4

1. Učenici su pričali direktno sa drugim učenicima, uključujući i one sa kojima obično ne razgovaraju.
2. Usredsredili su se na pitanje za promišljanje.
3. Razumeli su više od jednog aspekta vezanog za problem.
4. Jedni drugima su postavljali jasna pitanja.
5. Učenici su imali dovoljno informacija i dovoljno vremena za dublje razumevanje problema.
6. Na logičan način su koristili postojeće znanje, uključujući i svoje lično iskustvo.
7. Bili su i intelektualno i emotivno angažovani.
8. Dostigli su odgovarajući nivo promišljanja i diskusije.

Razmišljanja

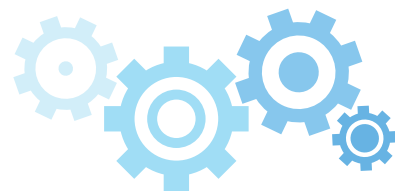
Jedno od načela zdrave demokratije, neki bi rekli i najznačajnije, jeste sloboda govora. Uz slobodu govora dolazi i odgovornost da se saslušaju drugi, razmisli o tome šta oni imaju da kažu, a tek onda da se donose odluke zasnovane na argumentima. Ove aspekte građanskog angažovanja, koji su od presudne važnosti za demokratiju, nije moguće usvojiti same po sebi, već se moraju naučiti. Jedno od najboljih mesta za učenje veština građanskog promišljanja jeste škola. Nažalost, istraživanja pokazuju da se promišljanje o kontroverznim temama ne praktikuje u učionicama. Kao odgovor na ovu potrebu, tri organizacije – Fondacija za ustavno pravo iz Los Anđelesa, Fondacija za ustavno pravo iz Čikaga i organizacija Ulično pravo – udružile su se i uz podršku Ministarstva obrazovanja SAD osmislile program Promišljanje o demokratiji koji ima za cilj da unapredi znanje učenika o demokratskim principima i veštinama građanskog promišljanja. Ovaj program sproveden je od 2004. do 2010. godine u Sjedinjenim Američkim Državama i u još devet zemalja.

Od 2007. do 2010. godine, nastavnici i učenici u Srbiji, pod rukovodstvom Građanskih inicijativa, učestvovali su u Promišljanju o demokratiji. Program je postigao izuzetan uspeh zahvaljujući usklađenim aktivnostima i radu na profesionalnom razvoju nastavnika, koji su sprovodile Građanske inicijative, kao i posvećenosti, interesovanju i strasti nastavnika koji su bili uključeni u ovaj program u Srbiji. Prisustvovala sam velikom broju časova tokom kojih su nastavnici sprovodili program, a učenici razmenjivali mišljenja jedni sa drugima na sasvim nov način. Partner Srbije na ovom programu je bio Los Anđeles, Kalifornija. Tokom samo jedne popodnevne video konferencije sa učenicima iz Srbije, nastavnici i učenici iz Los Anđelesa su naučili o Srbiji i njenoj istoriji više nego što bi to mogli učeći iz udžbenika.

Srednjoškolci u Americi veoma malo uče o komunističkim i postkomunističkim zemljama, osim o Sovjetskom Savezu neposredno posle Drugog svetskog rata. Veoma malo vremena se posvećuje istočnoj Evropi, bivšoj Jugoslaviji, Rusiji i bivšim sovjetskim zemljama, kao što je Azerbejdžan. Kroz ovaj program, nastavnici iz SAD mogli su da prošire svoja znanja o istoriji zemalja koje su učestvovala u programu i steknu širi uvid u aktuelne događaje i noviju istoriju, a zatim sve to prenesu svojim učenicima. Učenici su stekli znanja o izazovima koje sa sobom nosi stvaranje novog sistema vlasti i o tome kako je to susresti se prvi put sa demokratijom. Izuzetno važan element ovog programa jeste to što su učenici uvideli da se mladi ljudi koji žive tako daleko jedni od drugih ipak ne razlikuju toliko. I onda kada su razgovarali o temama koje su obrađivane u okviru programa, učenici s obe strane okeana su shvatili da dele iste brige i iste težnje, a to je da svet učine boljim. Još jedan važan element programa jeste visoka motivisanost nastavnika, koja je podstaknuta zainteresovanošću učenika, kao i drugih kolega, i to ne samo iz njihove već i iz partnerske zemlje. Na nastavnike iz Los Anđelesa je u velikoj meri uticala posvećenost profesiji i učenicima koju su pokazali nastavnici iz Srbije. Ovo je pomoglo nastavnicima u Americi da se više posvete programu i, što je još važnije, sopstvenom profesionalnom razvoju.

Kao jedan od glavnih rukovodilaca programa, mogu sa ponosom da se osvrnem na uspehe koje smo postigli, a koji su zabeleženi u izveštajima o oceni uspešnosti. Međutim, najviše sam ponosna na to što je ovaj program omogućio svim učesnicima da razviju profesionalne i lične odnose. Ovakve odnose ne bi bilo moguće ostvariti i održavati bez napornog rada obe strane, koordinatora programa i nastavnika. Najviše koristi će ipak imati mladi ljudi, jer će ovi novoizgrađeni odnosi opstati i njihovi nastavnici će moći da im pruže mnogo više znanja o demokratiji, nego što su to mogli pre sprovođenja ovog programa. Čestitam Građanskim inicijativama i svim nastavnicima i učenicima koji su učestvovali u Promišljanju o demokratiji i zahvaljujem im se na svemu što su pružili tokom sprovođenja programa.

2. ZA ONE KOJI ŽELE VIŠE

a. Preporuke za bolje prevazilaženje mogućih poteškoća i dilema

- **Treba li pitati učenike/ce da li žele da promišljaju na času?**

Zašto da ne. Nakon što se opredelite za odeljenje sa kojim biste mogli raditi, posvetite malo vremena objašnjenju projekta Promišljanje u demokratiji, pojmu deliberacije, temama koje su na raspolaganju. Pitajte učenike/ce da li žele da se sa vama upuste u nešto novo. Ukažite im poverenje, prihvatite ih kao ravnopravne sagovornike/ce.

- **Koliko čas promišljanja treba da traje?**

Predviđeno vreme je 60 do 90 minuta. Trajanje časa zavisi od dužine i težine teksta, od samih učenika/ca, od njihove uvežbanosti i zainteresovanosti za određenu temu, ali i od vaše umešnosti. Prema našem iskustvu, optimalno vreme za deliberaciju je 90 minuta.

- **Može li se deliberacija podeliti na dva razdvojena časa?**

To nije preporučljivo. Deliberacija ima svoju strukturu i dinamiku, koju treba poštovati da bi se postigli dobri rezultati. U našim uslovima, najbolje je da se sa kolegama dogovorite o zameni časova da biste obezbedili 90 minuta u kontinuitetu.

- **Kako odabrati temu?**

Možete izabrati one teme koje se uklapaju u vaš nastavni plan i program, ili ponuditi učenicima/cama da sami odluče. Ipak, preporučljivo je da u početku radite one teme od kojih su učenici/ce emotivno udaljeniji, na primer „Obavezno glasanje” ili „Globalna promena klime”.

- **Treba li učenicima/cama unapred reći kojih 10 koraka ih očekuje?**

Da, učenici treba da znaju šta ih očekuje. Što ih bolje pripremite, to će prvi čas promišljanja biti uspešniji. Ako im se prvi čas bude svideo, kasnije će sve ići lakše. Korisno je da „10 koraka” bude istaknuto na vidnom mestu u učionici.

- **Kako pripremiti učionicu i rasporediti klupe?**

Učionica treba da bude unapred pripremljena da bi se odmah počelo s radom. Na tabli zalepiti „Pravila promišljanja”, „Model 4D”, „10 koraka”, „Pitanje za promišljanje” (preklopljeno) i „Metu” za učeničku evaluaciju časa. Klupe treba sastaviti po dužoj strani i namestiti četiri stolice, dve naspram dve (zavisi koliko učenika broji mala grupa). Učenicima/cama treba da bude udobno, da imaju dovoljno prostora i potreban pribor (olovke, flomasteri, veliki papiri za koncept i beleške, mali papiri u dve boje za argumente ZA/ PROTIV).

- **Koliki je broj učenika/ca je pogodan za čas promišljanja?**

Promišljanje je uspešno izvođeno sa grupama i od 40, i od 10 učenika/ca, sa onima koji se prvi put sreću, i sa onima koji se dobro poznaju. Neki nastavnici/ce više vole rad u većim grupama jer to obezbeđuje veću dinamičnost. Drugi pak vole rad u manjim grupama jer smatraju da se tako postiže bolji rezultat.

- **Koliko učenika/ca treba da bude u malim grupama?**

Ovo je važno pitanje. Idealan broj je četiri (dvoje naspram dvoje). Manje od toga ne omogućava diskusiju u okviru svake strane, a više od šest ne obezbeđuje ravnopravno učešće. Što više učenika/ca imate u malim grupama, trebaće im više vremena za pronalaženje, usaglašavanje i razmenu argumenata. Što više malih grupa imate, trebaće im više vremena za izveštavanje u devetom koraku.

- **Kako organizovati raspored učenika/ca u malim grupama?**

To će biti vaša odluka. Možete dozvoliti učenicima/cama da formiraju grupe kako oni žele,

ili vi možete odrediti raspored sedenja. Naši nastavnici/ce su ponekad pažljivo raspoređivali „jače i slabije”, ili „tiše i glasnije” učenike/ce. Imajte u vidu da „slabiji i tiši” mogu da dođu do izražaja samo u malim grupama.

- **Kako čitati tekst na času?**

Možete ponuditi učenicima/cama različite opcije: Hoćete li da svako za sebe, u sebi, čita tekst? Hoćete li da u svakoj grupi, od četvoro, jedan učenik/ca čita naglas, ali tiho, a ostali da prate tekst ispred sebe? Hoćete li da jedan učenik/ca glasno i razgovetno čita tekst, a svi ostali da prate tekstove pred sobom? Uvažite njihov predlog. Ako vi smatrate jednu od ovih opcija boljom, možete im to predložiti.

- **Mogu li učenici/ce dobiti tekst pre časa promišljanja?**

Čitanje teksta unapred znači bolju pripremljenost i uštedu vremena. Ako znate da će svi učenici/ce pročitati tekst kod kuće, bilo bi idealno da im podelite kopije nekoliko dana pre časa. Ako svi vaši učenici/ce imaju pristup internetu i rado koriste svoje kompjutere, možete im poslati tekst mejlom. Ovaj način se pokazao kao dobra praksa u ETŠ „Nikola Tesla”. Sa slabijim odeljenjima često je bilo potrebno, pre časa promišljanja, odvojiti jedan čas samo za čitanje i tumačenje kako bi se obezbedilo dobro razumevanje teksta.

- **Koliko časova DID treba održati u jednom odeljenju?**

Preporuka je da se izvedu tri časa promišljanja u jednom odeljenju, u jednoj školskoj godini. Procenjeno je da za to vreme učenici/ce mogu uvežbati veštine promišljanja. Tako su radili naši američki partneri i većina naših nastavnika/ca. Ima primera da se u pojedinim odeljenjima, gde postoji izuzetna zainteresovanost i učenici/ce sami traže nove teme, mogu uspešno održati po četiri časa promišljanja tokom školske godine, kao što je bio slučaj u Železničkoj tehničkoj školi.

- **Da li pozivati goste na čas?**

Nema pravila koje vas na to obavezuje. Međutim, pozivanje gosta postala je uobičajena praksa, jer tada od ovih časova ima višestruke koristi. Kod učenika/ca bude osećaj da rade nešto značajno, podstiču zainteresovanost, razvijaju sposobnost diskusije u prisustvu drugih – što može ličiti na javnu raspravu, pružaju priliku da se i od gostiju čuju nova saznanja. Nastavnika/cu podstiču da se bolje pripremi i uloži veći napor, a time se obezbeđuje i bolji rezultat. Opservacija časa pruža bolji uvid u vlastiti rad, daje povratnu informaciju – šta je bilo dobro, a na čemu treba još raditi.

- **Mogu li učenici/ce asistirati nastavniku?**

Da, oni mogu deliti tekstove i papire, lepiti materijale na tablu... Iskusniji učenici/ce mogu sasvim dobro preuzeti i ulogu voditelja u novom odeljenju – davati uputstva o svakom predstojećem koraku, što je isprobano u ETŠ „Nikola Tesla”. Posle sedmog koraka ulogu voditelja preuzima nastavnik/ca.

- **Koji su nastavni predmeti pogodni za promišljanje?**

Osim Građanskog vaspitanja, promišljanje se odlično uklapa u brojne opšteobrazovne predmete, i svojim metodom, i sadržajem ponuđenih tekstova. Predmeti Sociologija, Ustav i pravo građana, Filozofija, Psihologija, Engleski jezik su otvoreni za promišljanje, samo je potrebna volja nastavnika/ce. Naši nastavnici/ce koji osim Građanskog vaspitanja predaju još neki predmet, to su već isprobali.

- **Kako podsticati uključivanje svih učenika/ca u diskusiju?**

Neki učenici/ce vole da javno i glasno govore pred celim odeljenjem, neki to nikada ne čine. Čutljivi učenici/ce će imati priliku da se aktiviraju tokom rada u malim grupama, a vi to možete podsticati. Zapazićete kako se rado uključuju u razgovor, jer za to nikada nisu imali prilike na klasičnim časovima. O radu grupe mogu izveštavati oni koji to žele, ali se možete dogovoriti da

na svakom sledećem času to bude neko drugi.

- **Zašto se pitanje za promišljanje otkriva tek u 4. koraku?**

Potrebno je da učenici/ce usmere svu pažnju na nove, značajne ili zanimljive podatke i ideje u tekstu. Učimo ih da tragaju za novim informacijama i da uvećaju svoje znanje i razumevanje problema pre nego što otkrijemo pitanje za promišljanje.

- **Šta ako neki učenici/ce nerado čitaju?**

Postarajte se da svaki učenik/ca uoči i predstavi bar jedan argument „za” i bar jedan „protiv”. To je vežba za budućnost. Svako je građanin/gr građanka.

- **Šta ako se učenici/ce unapred opredeljuju?**

To će se sigurno dogoditi. Objasnite im da ne treba da žure, imaće priliku da argumentuju i „za” i „protiv”, a svoje mišljenje će moći glasno da kažu na kraju deliberacije. Recite im da treba da se uzdrže od preranog donošenja odluke. Naš cilj nije doneti odluku što brže, nego što odgovornije.

- **Šta ako učenici/ce počnu da debatuju?**

Zaustavite ih. Podsetite ih da debata nije vaš cilj, jer ona „ukopava” sagovornike u jednom stavu, sa ciljem pobede. Vaš cilj je odgovorna odluka. Ponudite im da drugom prilikom izvedete debatnu vežbu na istu temu.

- **Kako reagovati ako učenici/ce počnu da diskutuju o temi na osnovu vlastitog iskustva?**

Treba ih prekinuti. Pitajte ih: „Gde to piše u tekstu? Vratite se na tekst!” Učimo da se koriste novim relevantnim informacijama. Vlastito iskustvo treba da uključe tek posle sedmog koraka. Time osiguravamo da odluka ne bude ishitrena, da ne bude doneta „iz srca”, već „iz glave”. To će biti racionalna odluka, ali ne i lišena emotivnosti.

- **Kako osigurati kvalitetno izvođenje 7. 8. i 9. koraka?**

Primećeno je da ovim koracima treba posvetiti više pažnje. Opravdano je sumnjati da će učenici/ce težiti da „zbrzaju” sedmi korak, zamenu pozicija. Može im se učiniti suvišnim da ponavljaju nešto što su maločas čuli. Zato vi treba unapred da naglasite značaj ovog koraka i da im objasnite da bez njega promišljanje nije potpuno. Vodite računa da za osmi i deveti korak ostavite dovoljno vremena. Učenici/ce su do sada povezali nova znanja sa svojim iskustvom i slobodni su da kažu sve što žele. Ohrabrite ih, pružite im vrhunsku facilitaciju (pomoć u tome).

- **Treba li nastavnik/ca da kaže svoj stav o pitanju za promišljanje?**

O tome ne postoji saglasnost. Većina nastavnika/ca izbegava da kaže svoj stav da time ne bi uticala na opredeljivanje učenika/ca. Neki smatraju da to nije demokratski postupak i da učenici/ce, ako moraju da kažu svoje mišljenje, imaju pravo da to traže i od nastavnika/ce. Ima slučajeva da učenici/ce, posle nekoliko časova promišljanja, toliko zagrejani, poneti temom, diskusijom, argumentacijom i vlastitom interpretacijom – „zaborave” na nastavnika/cu i uopšte ne pitaju za njihov stav.

- **Da li promišljati o temama za koje već postoji jasno zakonsko rešenje?**

Da, svakako. Mi ne rešavamo državne probleme, već učimo i vežbamo. Učenike/ce stavljamo u poziciju „nultog zakonodavca”. Oni odlučuju kakvo bi zakonsko rešenje bilo najbolje za našu demokratiju u ovom trenutku, i to obrazlažu. Na kraju časa, razgovarajte o tome kako je to pitanje trenutno rešeno.

- **Kako voditi diskusiju o pokretanju akcija?**

U tom delu časa vi ste voditelj, odgovorni ste za proces, ne za sadržaj. Šta će vaši učenici/ce predlagati, kakve će ideje imati, zavisi od njih, ne od vas. Vi se postarajte da njihova razmišljanja slede okvir: a) šta ja mogu da uradim? b) šta moje odeljenje može da uradi? c)

šta država treba da uradi? Podržite svaku vrednu ideju. Ohrabrite ih u preduzimanju akcija, ali vodite računa da to ne ostane samo na rečima.

- **Mogu li se pisati novi tekstovi za promišljanje?**

Zašto da ne, ukoliko ste sposobni za to. Preporučeno je razvijati teme i materijale tako da više oslikavaju evropska iskustva i perspektive.

- **Od čega ne treba odstupati?**

Ako očekujete čvrsta pravila, precizna uputstva i pouzdane ishode, razočaraćete se. Jedina zadatost je struktura časa od „10 koraka” od koje ne treba odstupati. Ako očekujete neočekivano – izazov, eksperiment, inovaciju, maštovitost, promenu, avanturu – to ćete i dobiti.

b. Preporuke za bolje razumevanje tekstova ponuđenih za promišljanje

Na raspolaganju imate jedanaest tekstova za promišljanje, koji obrađuju sledeće teme: maloletničko pravosuđe, manjine u demokratiji, video nadzor, nasilničke video igrice, obavezno glasanje, policijski čas za maloletnike, zločin i kazna, nasilje u porodici, eutanazija, sloboda izražavanja, globalna promena klime.

Svaki tekst, od 1 250 do 2 000 reči, sadrži aktuelne primere iz različitih zemalja, a pred učenike, kao „nulte zakonodavce” postavlja pitanje – šta bi njihova država (demokratija) trebalo da preduzme. Pitanje je uvek tako postavljeno da zahteva odgovor da ili ne, a tekst sadrži donekle ujednačen broj argumenata za oba gledišta.

Naročitu pažnju posvetite razumevanju tekstova. Tek ukoliko su dobro razumeli tekst, učenici će biti u stanju da se usredsrede na promišljanje.

- Pre časa promišljanja, pažljivo proučite tekst. Označite problematične reči (na primer, u tekstu „Obavezno glasanje”: promovisati, vitalni deo, legitimno, reprezentativno; u tekstu „Nasilničke video igrice”: modifikovano, favorizovati, kulturološki faktor, diskrecija; u tekstu „Globalna promena klime”: radijacija, identifikovati, potencijalno, komercijalno, redukcija, profitabilno, fleksibilan, inovacija, ratifikacija, alternativno, oponenti).
- Možete označiti više rečenica, ili cele pasuse, za koje pretpostavljate da će učenicima biti nejasni. Na času o njima porazgovarajte i pojasnite.
- Koristite rečnike stranih reči i izraza.
- Za nepoznate reči nije dovoljno samo ponuditi sinonime, već ih treba upotrebiti u različitim kontekstima, na više načina, kako bi učenici/ce što bolje razumeli njihovo značenje. Isto važi i za rečenice ili pasuse.
- Uvek iznova pokažite kako odrediti značenje reči u tekstu. Posmatranje procesa koji vi koristite pomoći će učenicima da znaju šta da rade kada se sretnu s nepoznatim rečima izvan učionice.
- Učenje uključuje povezivanje onoga što već znamo i novih informacija. Povežite nove reči s iskustvima i pojmovima koji su učenicima poznati.
- Učenje novih reči u okviru društvenih nauka često znači učenje sasvim novih pojmova. Odredite koje reči i pojmove učenici/ce treba da znaju i u kom stepenu.
- Ograničite broj reči koje se uče u svakoj lekciji; usredsredite se na ključne pojmove.
- Svaki učenik treba da ima svoj primerak teksta, jer onda može slobodno da podvlači, piše primedbe, sinonime i tumači na margini ili između redova. Tako se učenik može ponovo vratiti istom tekstu – onda kad mu je i koliko potrebno, bilo da se podseti onoga što je zaboravio ili da na nov način sagleda ono što je ranije znao.
- Tokom časa, učenici mogu da prave beleške u obliku koncepta ili teza. Pravljenje beležaka ne samo što omogućava bolje i potpunije pamćenje već pomaže da se pročitani materijal bolje razume, sistematizuje i sklopi u određenu funkcionalnu strukturu.

- Tokom rada u malim grupama, obilazite učenike da im, pojedinačno, ne ometajući druge, pojašnjavate pojmove, ideje ili argumente iz teksta.

c. Izbor instruktivno-edukativnih tekstova

(sa sesija profesionalnog razvoja nastavnika/ca u Projektu)

- Sesija pred promišljanje na temu teksta „Maloletničko pravosuđe”

Zakon o maloletničkim učiniocima krivičnog dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica
sudija Vrhovnog kasacionog suda u Beogradu, Ljubica Knežević-Tomašev

- Sesija pred promišljanje na temu teksta „Video nadzor”

Promišljanje o demokratiji – Video nadzor

Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti Aleksandar Resanović

- Sesija pred promišljanje na temu teksta „Klimatske promene”

Zelena energija za budućnost Japana

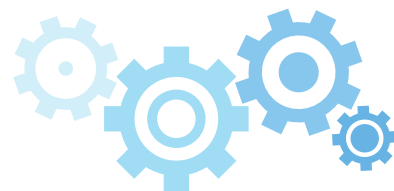
Nastavnik Geografije i Građanskog vaspitanja Siniša Vukadinović

- Sesija pred promišljanje na temu teksta „Manjine u demokratiji”

Priručnik o manjinama

CIDA, Tatjana Pavlović-Križanić

3. GALERIJA DOGAĐANJA I UTISAKA...

a. Šta je još obuhvatao projekat Promišljanje o demokratiji

Profesionalni razvoj nastavnika

Projekat Promišljanje o demokratiji u Srbiji je dobio svojevrсну kvalitativnu nadogradnju. Naime, tokom sve tri godine trajanja, održan je niz obuka za nastavnike/ce, što je doprinelo njihovom stalnom profesionalnom razvoju. Nastavnici su savladavali obuku za strukturisanu akademsku kontroverzu promišljajući o istim temama koje su kasnije unosili u svoje učionice. Obuke su osmišljene tako da imaju bitne odlike visokokvalitetnog profesionalnog razvoja sa fokusom na sadržaj, aktivno učenje, koherentnost, odgovarajuće trajanje, kolektivno učešće.¹¹

Obrađene su brojne teme po izboru samih nastavnika, na primer: Prezentacijske veštine; Facilitacija i grupna dinamika; Argumentacija; Kako učenike podstaći na bolje razumevanje tekstova; Kako učenike podstaći na aktivno učestvovanje u rešavanju problema nakon promišljanja. Posebna pažnja je posvećena oblicima aktivnog uključivanja učenika i izlasku iz okvira učionice, upoznavanju sa načinom korišćenja Foruma, pripremi za video konferencije, pripremi za razmenu nastavnika, kao i pripremi za posetu evaluacijskog tima s Univerziteta iz Minesote.

Naročito je bio dobar izbor stručnjaka koji su nastavnicima izlagali o pojedinim temama i strpljivo odgovarali na sva njihova pitanja. Osim za pripreme izvođenja svakog narednog časa promišljanja, nastavnici/ce su produbili svoja znanja:

- o izbornom sistemu i glasanju govorio je Đorđe Vuković, predstavnik CESID-a
- o argumentaciji je predavanje i vežbe održala Biljana Maletin, Tim Tri
- o manjinskim pravima govorila je Nataša Rašić, koordinatorka za razvoj zakonodavstva na antidiskriminacionom projektu UNDP
- o maloletničkom pravosuđu, Ljubica Knežević Tomašev, sudija Vrhovnog kasacionog suda, a u vreme projekta je radila kao sudija Okružnog suda za maloletnike i predsednica Odeljenja za maloletnike.
- o video nadzoru Aleksandar Resanović, poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, a u vreme projekta je radio kao načelnik za izveštavanje pri Kancelariji zaštitnika prava građana
- o smrtnoj kazni, Ivan Janković, advokat.

“Izuzetno dobra organizacija seminara, otvorenost za svaki vid saradnje i fleksibilnost u svakom smislu”, „Jasno, podsticajno, efikasno”, „Sticanje novih veština, uz divno druženje”, bili su neki od komentara nastavnika. Velikim delom, kroz sesije stručnog usavršavanja, projekat je doprineo međusobnom upoznavanju kolega i koleginica i povezivanju različitih škola u Srbiji. Projekat je završen, a mi i dalje sarađujemo.

Forum i Video konferencija

Svaka zemlja učesnica projekta iz Evrope ili Azije, imala je svog para (partnera) na američkoj strani. Za Srbiju je to bio Constitutional Rights Foundation (CRF) i Los Angeles, Kalifornija. Nakon što je s obe strane održan najmanje jedan čas promišljanja, nastavnici/ce i učenici/ce su imali priliku da podele razmišljanja i upotpune sliku i drugačijim viđenjem problema. Ova mogućnost razmene odvijala se putem Foruma (Discussion Board) i učešća na Video konferencijama. Zajednički tekstovi i promišljanja među partnerskim stranama osmišljeni su tako da kod učenika/ca podstaknu i razviju internacionalnu perspektivu. Forum je bio

¹¹ Pereira Carolyn, Avery Pat.: *The Deliberating in a Democracy Project: Ethical Issues and Challenges* (Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, April 2009, San Diego

postavljen na sajtu www.deliberating.org a pristup su imali i nastavnici/ce i učenici/ce, uz korišćenje pristupne šifre. Na odgovarajuća mesta, predviđena za svaku temu, kao i za opšte teme iz kulture, istorije ili demokratije, pored tekstualnih poruka, bilo je moguće postaviti fotografije ili kraće video zapise. Prepiska se odvijala na engleskom, tako da svako može da prati komentare i uoči perspektive učesnika/ca iz svih 17 zemalja. Ova okolnost je našim učesnicima/cama pomogla da unaprede jezička znanja i informatičke veštine.

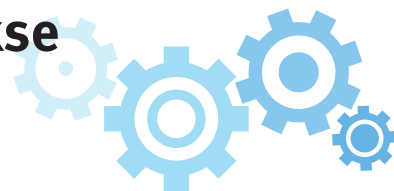
Video konferencije, u trajanju od sat i po, održavale su se više puta tokom tri školske godine. Održano je ukupno pet video konferencija na kojima je svaki put učestvovalo 25-30 učenika/ca iz Srbije (po 2-3 iz svake škole). Na taj način je više od 150 naših đaka ostvarilo neposrednu komunikaciju sa svojim vršnjacima u Los Anđelesu. To je bila jedinstvena razmena mišljenja i iskustava putem direktnog video linka. Razgovarali su o sadržaju i procesu promišljanja i predstavljali jedni drugima svoju kulturu, istoriju, način na koji žive, interesovanja, omiljene sportiste, pevače...

Naši srednjoškolci/ke kažu da je to za njih bilo veoma zanimljivo i prijatno iskustvo koje ohrabruje i uvećava znanje i samopouzdanje. Naročito je bilo uzbudljivo što svoje stavove izražavaju i brane na engleskom jeziku. Opšta je ocena da je ovo, za učenike, bio najzanimljiviji deo projekta i prilika da se obostrano razbiju predrasude, a povećaju znanja i podstakne interesovanje da se ona druga kultura bolje upozna.

Učenički aktivizam – primeri dobre prakse

„Ono što radite može da izgleda kao krajnje nevažno, ali je veoma važno da to ipak uradite.”

Mahatma Gandhi

Podsticanje učeničke participacije i pokretanje akcija u korist prava, sastavni su deo učenja o demokratiji. Ipak, u našim uslovima nije jednostavno naći prostor, vreme i sredstva, motivisati učenike, ili podržati svaku njihovu ideju. Ponekad su ideje upravo ono što nedostaje.

Promišljanje otvara novu mogućnost da učenici posle časa deliberacije, posle postavljenih pitanja „šta ti možeš da učiniš, šta ćeš učiniti?” ili „šta tvoje odeljenje može da učini?”, ukoliko ih je tema inspirisala, stečena znanja primene u svojoj zajednici, na različite načine. Pravila nema. To može da podrazumeva istraživanje, bavljenje odabranom temom, koje uključuje i aktivan pristup, pokretanje akcije, tj. delovanje (Service Learning Advocacy). Na taj način učenici mogu da steknu širi uvid i dublje razumevanje tog problema, a pošto deluju u svojoj lokalnoj sredini, u prilici su da prepoznaju i praktične vrednosti građanskog društva.

„Za naše učenike, Video konferencija je predstavljala demistifikaciju celog projekta. To je bila odlična prilika da učenici razgovaraju i razmenjuju mišljenja sa vršnjacima koji žive u potpuno drugačijem okruženju; prilika da uvide da, bez obzira na to gde žive, imaju mnogo toga zajedničkog.” (intervju sa evaluacije projekta)

Iako preduzimanje akcija nije predviđeno osnovnom koncepcijom projekta, potreba za aktivizmom je nadmašila zadatost. Ovde ćemo, veoma kratko, predstaviti nekoliko učeničkih akcija i primera dobre prakse koji su neposredno podstaknuti časovima promišljanja.

Posle časa „Polijski čas za maloletnike” (Železnička tehnička škola) ¹²

- Učenici/ce su sprovedi istraživanje problema u sopstvenom okruženju, a saznanja do kojih su došli podstakla su ih da učine korak dalje. Nakon analize novinskih članaka, razmene sa vršnjacima iz LA i razgovora sa policajcima, ozbiljnije su shvatili i potonje poruke o prevenciji trgovine ljudima i osmislili akciju „Bolje sprečiti nego lečiti” u okviru koje su održali nekoliko obuka za vršnjake svoje škole i škole PTT.

Posle časa „Nasilje u porodici” (Železnička tehnička škola) ¹³

- Promišljanje je podstaklo učenike/ce da se dublje zainteresuju za pitanja rodne ravnopravnosti, emancipacije žena, feminizma. Inspirisani tim novim saznanjima, pokrenuli su niz aktivnosti: debata u Karl-Poper formi, vršnjačku edukaciju u nižim razredima sa temama „Rod i pol” i „Uspešan čovek”, kampanju za rodnu ravnopravnost „RR- šta je to?”, izložbe „Žene koje su promenile svet” i „Značajne žene Srbije”.

Posle časa „Eutanazija” (Farmaceutsko- fizioterapeutska škola)

- Učenici/ce su uspostavili saradnju sa nastavnicom Filozofije koja, prema nastavnom planu i programu, obrađuje istu nastavnu temu kako bi na časovima filozofije primenili znanje stečeno na časovima promišljanja.

Nakon časa „Sloboda izražavanja” (Farmaceutsko-fizioterapeutska škola)

¹² Detaljnije o ovoj akciji u: „Bolje sprečiti nego lečiti”, Demokratsko građanstvo, časopis za građansko vaspitanje i obrazovanje za demokratiju i građansko društvo, br. 7-8, oktobar 2009, a dostupan je i na sajtu www.gradanske.org

¹³ Detaljnije o ovoj akciji u: „Učenička kampanja za rodnu ravnopravnost”, Demokratsko građanstvo, časopis za građansko vaspitanje i obrazovanje za demokratiju i građansko društvo, br. 9-10, jun 2010, a dostupan je i na sajtu www.gradanske.org

- Učenicima/cama, podstaknutim na razmišljanje o odnosu između govora mržnje i nasilja, ovaj čas je predstavljao polaznu osnovu za pisanje eseja. Učenici/ce trećeg razreda su se odazvali na međunarodni konkurs u kojem su učestvovali đaci iz 12 zemalja. Među najbolja tri, pored radova iz Italije i Francuske, našao se i rad našeg učenika koji je, sa još devet učenika, nagrađen putovanjem u Beč.

Posle časa „Polijski čas za maloletnike” (Farmaceutsko-fizioterapeutska škola)

- Za učenike/ce koji su učestvovali u projektu, organizovan je čas sa predstavnicima Ministarstva unutrašnjih poslova, na kom su mogli više da saznaju o ponašanju vršnjaka kod nas i u okruženju. Postavljali su brojna pitanja o situaciji u drugim zemljama i pravili poređenja.
- Učenici/ce, koji su promišljali u ovom projektu, aktivno učestvovali u Konsultativnom procesu za pripremu zakona o mladima u Srbiji u Opštini Zvezdara, koji je organizovan sa ciljem da se poboljša položaj mladih i obezbede im se prava, pruže podsticaji i prilike za njihovo aktivno učešće u društvu.

Posle časa „Globalna promena klime” (Farmaceutsko-fizioterapeutska škola)

- Učesnici projekta promišljanje o demokratiji, poneti ovom aktuelnom temom, usmerili su svoju pažnju na pobuđivanje ekološke svesti svojih vršnjaka i brigu o očuvanju okoline. Za početak, osnovali su tim koji je odabrao i označio mesta na kojima će se sakupljati limenke i drugi otpadni materijal.

Posle usvojenog metoda (Farmaceutsko-fizioterapeutskoj školi)

- 27. februara 2009. godine učesnici projekta promišljanje o demokratiji su na času građanskog vaspitanja promovisali publikaciju “Evropski dnevnik – tvoja budućnost” u prisustvu mnogih novinara, ministra prosvete Srbije Žarka Obradovića, pomoćnika ministra Bogoljuba Lazarevića i šefa Delegacije Evropske komisije u Srbiji Pjera Dibmana. Učenici su primenili metodologiju koja je zastupljena na časovima promišljanja. Pohvalili su ih svi prisutni gosti.

Razmena nastavnika

Svake godine, u sklopu aktivnosti Projekta, organizovana je i razmena nastavnika/ca sa partnerskim zemljama. Svi naši nastavnici/ce (u tri grupe, tokom tri godine) i deset nastavnika iz Los Anđelesa proveli su po nedelju dana u uzajamnim posetama Los Anđelesu/Srbiji gde su, između ostalog, prisustvovali časovima promišljanja u srednjim školama. Svima je to bilo prvo putovanje takve vrste i predstavljalo je, bez sumnje, jedno od najznačajnijih iskustava profesionalnog razvoja. Put je bio pažljivo isplaniran, do tančina osmišljen, a raspored aktivnosti zgusnut i sadržajan. Izuzetno dobar i brižljivo sačinjen je bio izbor mesta predviđenih za obilazak i izbor sagovornika, koji je omogućio nastavnicima obe zemlje sagledavanje jednog društva i jedne drugačije kulture sa više različitih aspekata, i to kako u kulturološkom, kulturno-istorijskom, socijalnom, urbanističkom, političkom, pravnom, pravno-kriminološkom, tako i u stručnom, pedagoško-didaktičkom i humanističkom smislu, što predstavlja srž i svrhu ovih poseta.

U profesionalnom smislu, posete školama i razgovor sa predstavnicima školske uprave, direktorima, nastavnicima i učenicima, pružile su nastavnicima detaljna saznanja o jednom drugom, potpuno drugačijem sistemu obrazovanja koji se razlikuje po mnogo čemu od našeg, počev od školskih pravila, broja i vrste predmeta, nastavnog plana i programa, dužine trajanja školskog časa, do odnosa nastavnika/ca prema učenicima/cama kao i do odnosa nastavnika/ca prema svome radu; moglo bi se reći – od sadržaja i metoda do samih obrazovnih ciljeva. Naročito su zanimljivi načini i oblici učešća učenika/ca u školi, lokalnoj zajednici i društvu.

O načinu funkcionisanja pravnog sistema, sudskog sistema, sistema zdravstvene zaštite, o naučnoistraživačkom radu, o volonterskom radu, nastavnici su tokom posete Los Anđelesu bili

obavešteni prilikom planiranih obilazaka i kroz otvorene, neposredne i veoma informativne razgovore s odabranim ličnostima i zvaničnicima. Kroz plodne diskusije, kroz razmenu iskustava i ideja – imali su mogućnost da, iz prve ruke, saznaju detalje funkcionisanja jednog razvijenog, uređenog, demokratskog društva, ali i opazili nesavršenosti njegovog potrošačkog mentaliteta, izborne apstinencije, političke apatije, kao i probleme narkomanije, nasilja ili netrpeljivosti prema imigrantima. Ova razmena je omogućila da se uvide kako različite demokratije mogu razviti različite strategije za rešavanje sličnih problema. To je bila i dragocena prilika da se ispita na koji način, u različitim kulturama i obrazovnim sistemima, negovati i podsticati iste – demokratske vrednosti.

Tokom jedne od poseta Srbiji, delegacija iz Los Anđelesa je bila u poseti Fakultetu političkih nauka gde je prisustvovala Specijalističkoj obuci za nastavnike/ce GV u osnovnim školama, koju organizuju Građanske inicijative. Gosti su prisustvovali časovima promišljanja u nekoliko srednjih škola u Srbiji, kao i časovima geografije, engleskog i građanskog vaspitanja. Tokom posete školama, imali su priliku da razgovaraju sa upravom škole, nastavnicima i učenicima o funkcionisanju obrazovnog sistema, nastavi Građanskog vaspitanja i posebno postignućima na časovima „Promišljanja o demokratiji”. Kroz razgovor sa direktorima, nastavnici iz Los Anđelesa su dobili priliku da bliže upoznaju sistem funkcionisanja srednjih škola u Srbiji, razlike između gimnazija i stručnih škola. Posebno im je bio zanimljiv praktičan deo nastave koji se izvodi u srednjim stručnim školama.

Pored edukativnog i informativnog dela programa, gosti su u Ameriku otputovali sa odličnim utiscima o Beogradu nakon poseta Kalemegdanu, Hramu Svetog Save, Trgu Republike, Etnografskom muzeju, Pedagoškom muzeju, Narodnom pozorištu...

Evo impresije jednog nastavnika o njegovoj poseti Srbiji i o susretu sa našim nastavnicima/cama u Los Anđelesu:

VOLIM da posmatram rad svojih kolega sa učenicima. Uvek naučim ponešto od svakog nastavnika čijem času prisustvujem, ali posmatranje kako naši prijatelji iz Srbije rade sa svojim učenicima pomoglo mi je da bolje sagledam sopstveni rad sa učenicima. Činilo mi se da oni postižu TOLIKO mnogo koristeći toliko malo u svojim učionicama (kada kažem toliko malo, mislim na opremu koja postoji u našim učionicama – kompjuteri, mape, globusi, crteži, bele table...). Oni imaju samo svoje umeće i ono najosnovnije, te zato cenim tu njihovu veštinu i želim da je upamtim ne bih li je primenio u svom radu. Podsetili su me da za nastavu NIJE najznačajnije koliko su učionice opremljene, već sam NASTAVNIK i njegov/njen odnos sa učenicima. Kada ovo dobro funkcioniše, odvija se proces učenja i ja sam imao privilegiju da taj proces posmatram u učionicama u Srbiji. Samo to je bilo vredno ovog putovanja.

Šta kažu učesnici promišljanja – nastavnici i učenici

Prema Evaluacionom izveštaju tima sa Univerziteta u Minesoti, posle četiri godine primene projekta, više od 97 odsto nastavnika/ca je ocenilo časove promišljanja kao uspešne sa pedagoškog aspekta, kao i u pogledu sadržaja i iskazalo spremnost da koriste deliberaciju u svojim razredima tokom i posle učešća u projektu. Svi nastavnici/ce su izjavili da su se gotovo svi njihovi učenici/ci uključili u proces kritičkog mišljenja tokom časova promišljanja i da je im taj proces pomogao da bolje shvate probleme demokratskih društava.

Više od 97 odsto anketiranih nastavnika/ca je izjavilo da su njihovi učenici/ce razvili dublje razumevanje obrađenih tema i da su tokom procesa odlučivanja uvažili gledišta svojih vršnjaka. U odgovorima na pitanja otvorenog tipa i u intervjuima se ističe da su učenici/ce u velikoj meri savladali različite veštine (aktivno slušanje, podržavanje argumenata dokazima, uvažavanje različitog mišljenja).¹⁴

14 Avery Pat, Simmons Annette, Levy Sara, Scarlett Michael (2008) „*The Deliberating in a Democracy (DID) Project Evaluation Report: Year 4*,” dostupno na sajtu http://www.deliberating.org/DID_Evaluation_07_08.pdf.

Naši nastavnici/ce su izjavili da nova metoda podstiče kritičko mišljenje kod učenika/ca, razvija govornu kulturu i čitanje s razumevanjem, ali i da od nastavnika zahteva neprestanu edukaciju, aktivno slušanje, uvažavanje sagovornika, toleranciju i aktivan rad. Bili su iznenađeni time što jedna nova, veoma interaktivna „tekst – metoda”, s obzirom na njenu zahtevnost i težinu pojedinih tekstova, nailazi na tako dobar prijem kod učenika/ca: uživaju u radu jer im je data prilika da iskažu svoje mišljenje, veoma se ozbiljno bave „temama za odrasle”, sa više strpljenja slušaju drugoga, ostvaruju bolju komunikaciju, umeju da sagledaju problem iz različitih perspektiva i predlažu nove teme za promišljanje.

Evo šta kažu naši nastavnici:

- „Deliberacija je izvanredan program koji bi trebalo uključiti u kurikulum građanskog vaspitanja. Uneo je inovaciju i osveženje u moju učionicu.”
- „Najvažnije je to što su učenici naučili da prepoznaju snagu argumenata i da na kraju donesu odluku. Naučili su da preispituju sopstveno gledište. Očekujem da će oni i u svakodnevnim životnim situacijama uspešno koristiti ovu veštinu.”
- „Učenici su dobrovoljno učestvovali u ovom projektu i želeli su da budu učesnici do kraja. Projekat su pozitivno ocenile sve kolege u školi tako što su oni uvek bili spremni da pomognu, da ustupe čas kad je bilo neophodno. Sve dobre inovacije su, inače, dobro primljene u našoj školi. Sigurno je da će ovaj program nastaviti da se primenjuje, zahvaljujući aktuelnim i prihvatljivim temama i sjajnom načinu saradnje sa učenicima. Učenici su, takođe, pozitivno ocenili časove promišljanja. Istakli su značaj novog iskustva i Video konferencije sa kojom se prvi put susreću. Sve je bilo u funkciji sticanja i primene novih saznanja.”
- „Tokom realizacije prve radionice učenici su se plašili nepoznatog. Kako je vreme odmicalo, a naš zajednički rad napredovao, učenici su sve više razvijali svoju radoznalost i spremnost na preduzimanje akcije. Kasnije su učenici ovog odeljenja pokazivali sve veće samopouzdanje, kao i spremnost za saradnju sa drugim odeljenjima sa puno poštovanja, razumevanja, tolerancije... Dolazili su na časove sa brojnim interesantnim pitanjima, samostalno razvijali diskusiju, donosili zaključke, sudove... ali i menjali ih, kad bi to bilo potrebno. Kolege su primetile da su učenici ovog odeljenja izrazito disciplinovani, kulturni, spremni za saradnju. Oni uvek preuzimaju inicijativu i uključuju se u sekcije i školske projekte. Milina je raditi u osnaženom, samopouzdanom, demokratski nastrojenom i aktivnom odeljenju!”

Prema Evaluacionom izveštaju tima sa Univerziteta u Minesoti, posle četiri godine primene projekta, između 80 i 88 odsto učenika/ca je izjavilo da ih je promišljanje dovelo do dubljeg razumevanja problema i da su mnogo naučili iz procesa promišljanja. Više od 75 odsto učenika/ca je izjavilo da su unapredili sposobnost da iskažu svoje mišljenje, a 74 odsto da su stekli veće samopouzdanje dok govore o spornim javnim pitanjima.

Više od 90 odsto učenika/ca je izjavilo da su uživali na časovima slušajući različite stavove i učeći o različitim temama. Više od 85 odsto uviđa i ceni ovaj način rada, jer dozvoljava svakome slobodu govora i ističu da su oni imali mogućnost da iskažu svoje mišljenje.¹⁵

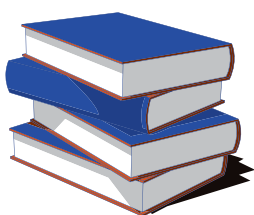
Evo šta kažu naši učenici:

- „Toliko smo učili, a kao da nismo bili u školi.”
- „Veoma cenim priliku da sa svojim vršnjacima raspravljam i o bolnim temama kakva je, na primer, nasilje u porodici, jer verujem da mi nikada ne bismo pokrenuli ovu temu bez podsticaja na času promišljanja.”
- „Pre nisam ni znala šta je to eutanazija, a sada imam stav o tome i još mogu da ga argumentujem.”

15 Avery Pat, Simmons Annette, Levy Sara, Scarlett Michael (2008) „*The Deliberating in a Democracy (DID) Project Evaluation Report: Year 4*,” dostupno na sajtu http://www.deliberating.org/DID_Evaluation_07_08.pdf.

- „Čas deliberacije je nama, učenicima tada prve godine ekonomske struke, bio veoma zanimljiv i dragocen. Konačno smo u školi učestvovali u nečemu što nas je učinilo posebnim i dalo nam samopouzdanje. Osećali smo da nismo zrnice peska, već neko ko može dosta toga da preduzme. Sve nam se svidelo i ništa za sada ne bismo menjali. Veoma smo vam zahvalni što ste nas uključili u ovaj projekat. Posle svake radionice osećali smo da pričamo i promišljamo o važnim pitanjima koja se ne tiču samo nas ovde u Srbiji, već i mladih na nekom drugom kontinentu. Koja nam je sledeća tema?”
- “Atmosfera na časovima je uvek bila odlična: interaktivna i dinamična.”
- „Časovi promišljanja su doprineli smanjenju distance između profesora i učenika i podstakli su uzajamno poverenje.”
- „Meni je svaka nova deliberacija bila sve zanimljivija.”
- „Suštinu i zanimljivost deliberacije ne možete shvatiti dok se sami ne upustite u nju. To je dobar način da za kratko vreme mnogo naučite – kako o različitim temama, tako i o timskom radu, argumentima, izlaganju svojih, ali i slušanju drugih mišljenja. Ipak, najbolje je bilo kada smo posle teme ‚Polijski čas za maloletnike‘ osmislili čas vršnjačke edukacije i održali ga mlađim odeljenjima, učenicima iz druge škole, čak i nastavnicima u zbornici!”
- „Mi slušamo versku nastavu, ali smo išli na građansko da učestvujemo u deliberacijama. Naučili smo da sarađujemo u grupi, da saslušamo drugoga (ali, stvarno), da slobodno kažemo šta mislimo, da ponekad prihvatimo i tuđe mišljenje, da napravimo kompromis... Sve teme su bile zanimljive, ali nama se naročito dopalo što smo stalno imali nove goste na časovima. Bilo je zgodno što smo goste iz Amerike mogli da pitamo sve što nas zanima. To je stvarno bilo dragoceno iskustvo.”
- „Bilo je veoma lepo i poučno. Naučila sam mnogo o temama koje su mi ranije bile nepoznate, i to iz različitih uglova. Videla sam kako stvari stoje u svetu, a ne samo kod nas.”
- „Na prvom mestu je bila međusobna komunikacija i druženje, što nam je od početka davalo mogućnost da se opustimo i slobodno učestvujemo u projektu. Kroz časove promišljanja vežbali smo veštine koje su veoma bitne u svakodnevnoj komunikaciji, a to su: slušanje sagovornika sa razumevanjem, izvlačenje argumenata iz celog konteksta i procena važnosti tih argumenata. Veoma bitna stvar je i timski rad – slušanje izlaganja nekog problema u malim grupama i slaganje svih oko neke tačke, na osnovu snage argumenata a ne samo sopstvenog mišljenja. To je veoma važna veština koja je potrebna u savremenom društvu.”

Literatura:

- Baucal, Aleksandar, Džamonja Ignjatović Tamara, Radić Dudić Radmila: Procena efekata građanskog vaspitanja, Građanske inicijative, Beograd 2009.
- Čupić Čedomir: tekst „Demokratska vladavina“ str. 1-10, Bukvar demokratije vodič ka modernom demokratskom društvu, priredili Čupić Čedomir, Marković G. Slobodan, Skopljak Zoran, Maričević Lazar (priređivači), Centar za razvoj Srbije, Beograd 2002.
- Golubović Zagorka: Izazovi demokratije u savremenom svetu, Centar za kulturu, Edicija Braničevo, Požarevac 2003.
- Ivić Ivan, Pešikan Ana, Antić Slobodanka: Aktivno učenje – Priručnik za primenu metoda aktivnog učenja/nastave, Institut za psihologiju, Beograd 2001.
- Mladenović, I.: „Savremene teorije demokratije“ u: Filozofija i društvo 1 (35), Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd 2008, str. 217-247
- Pereira, Carolyn., Avery, Pat: „The Deliberating in a Democracy Project: Ethical Issues and Challenges“ (Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, San Diego, April 2009
- Avery Pat, Simmons Annette, Levy Sara, Scarlett Michael (2008) „The Deliberating in a Democracy (DID) Project Evaluation Report: Year 4,“ dostupno na sajtu http://www.deliberating.org/DID_Evaluation_07_08.pdf.

1. GRAFIČKI PRIKAZ OSNOVNIH TEHNIKA TOKOM PROMIŠLJANJA 4D

4D vežba

Model 4 D:

Diskusija

Dijalog

~~Debata~~

Deliberacija (promišljanje)

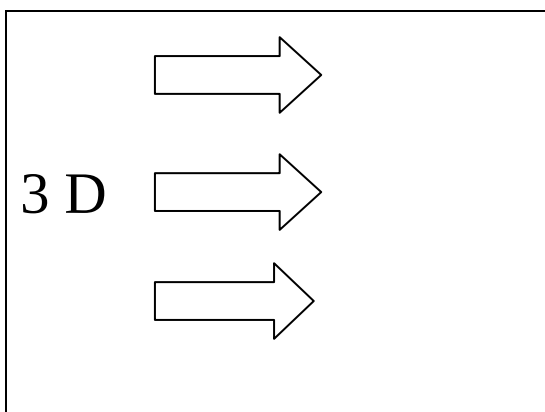

2. GRAFIČKI PRIKAZ OSNOVNIH TEHNIKA TOKOM PROMIŠLJANJA 3D

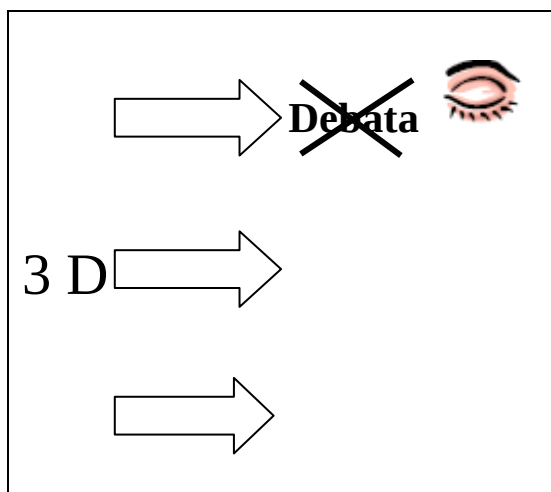
3D vežba

Aktivnost koristila Jana Marunič (Yanna Marunich)
Nastavnik promišljanja u demokratiji, Kaluga, Rusija

1) Postavite 3 slova D na tablu.

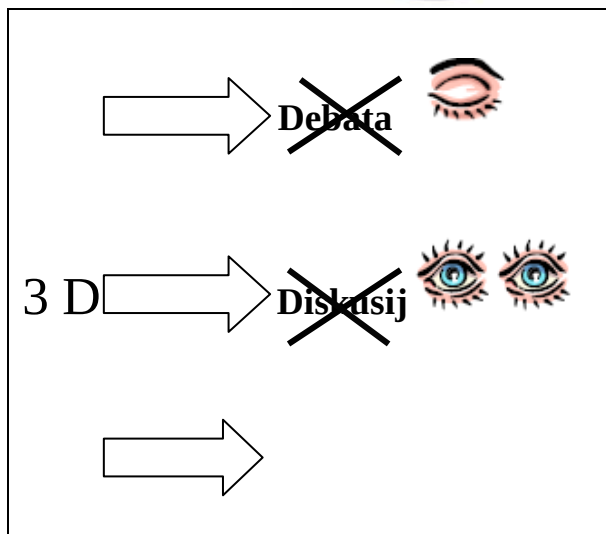

2) Eliminišite DEBATU kao Cilj.

- Napišite **debata** i pitajte učenike za značenje. U osnovi, debata je argumentativna i ima cilj da ubedi druge ljude da se slože sa vašim argumentom.
- Nacrtajte zatvoreno oko pored **debate** tako da učenici mogu da shvate da je ona fokusirana samo na vaše sopstvene ideje.
- Precrtajte **debatu** i recite, „Ovo nije ono što ćemo mi raditi.“

3) Eliminišite DISKUSIJU kao cilj.

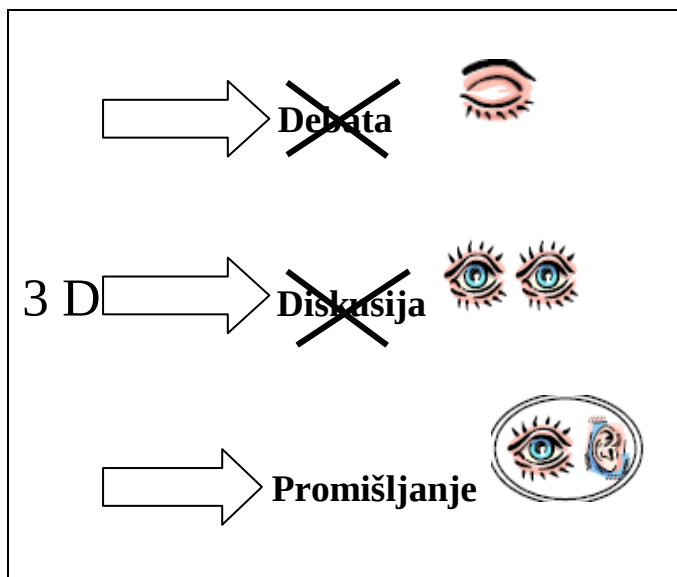
- Napišite **diskusija** ispod **debate** i upitajte učenike za značenje. U osnovi, diskusija je „mekša“ od debate: vi delite svoje stanovište i drugi dele svoja. Većina učenika misli da diskusija predstavlja bilo kakvu vrstu razgovora na času.

- Pored **diskusije** nacrtajte dva oka koja ne gledaju jedno u drugo da pokažete

da se različit gledišta razmenjuju ali da ne moraju nužno biti u interakciji.

Precrtajte **diskusiju** i recite, „Ovo nije ono što ćemo raditi“

4) Objasnite **PROMIŠLJANJE** kao cilj.

- Napišite **promišljanje** ispod **diskusije** i upitajte učenike za značenje. Ako učenicima nije poznato promišljanje, dajte im definiciju: ne samo da date svoje mišljenje već da slušate i mišljenja drugih ljudi i da pokušate da nađete neko saglasje o temi o kojoj se promišlja.

- Pored **promišljanja** nacrtajte otvoreno oko da bi prikazali otvorenost novim idejama, uvo koje simbolizuje slušanje i krug koji predstavlja saglasje.

- Recite, „Ovo je ono što ćemo raditi danas,“ zatim prodiskutujte o pravilima promišljanja sa svojim đacima.

3. DESET KORAKA

Promišljanje u demokratiji

Tok časa
(60 do 90 minuta)

Prvi korak: Uvod i predstavljanje

Predstavite lekciju i postavljene ciljeve za učenike u „planu časa“. Podelite i prodiskutujte Prilog 1 „Vodič kroz promišljanje“. Prođite kroz „Pravila promišljanja“ sa učenicima i postavite ih na vidno mesto u učionici. Naglasite da će razred prvo voditi diskusiju a potom razgovarati o svojim iskustvima (podeliti svoje iskustvo sa drugima).

Drugi korak: Čitanje članka

Podelite kopiju „članka“ svakom učeniku/ci. Postarajte se da učenici pročitaju članak pažljivo i da podvuku činjenice i ideje za koje misle da su bitne i/ili zanimljive. (**Idealno kao domaći zadatak**)

Treći korak: Diskusija po grupama

Podelite razred u grupe od po četiri ili pet učenika. Članovi grupa bi trebalo da podele među sobom bitne činjenice i zanimljive ideje kako bi razvili zajedničko razumevanje članka.

Četvrti korak: Predstavljanje pitanja za promišljanje

Svaki članak je napisan kao odgovor na pitanje za promišljanje. Postavite pitanje za promišljanje razredu i okačite ga u učionici. Podelite Prilog 2 Prilog za učenike svakom učeniku. Postarajte se da svi napišu pitanje za promišljanje u predviđeni prostor i podsetite ih na „Pravila promišljanja“ iz Priloga 1.

Peti korak: Odabir argumenata

Svaku grupu podelite u 2 tima, tim A i tim B. Oba tima treba da ponovo pročitaju članak. Tim A treba da nađe najubedljivije razloge **u prilog** pitanja za promišljanje. Tim B treba da nađe naubedljivije razloge **protiv** pitanja za promišljanje. (Ako je učenicima potrebna pomoć u iznalaženju argumenata ili nema dovoljno vremena, iskoristite prilog „Pitanje za promišljanje sa argumentima“. Zamolite učenike da nađu najubedljivije argumente i da dodaju neke kojih se možda sećaju iz teksta.)

Svaki tim je odgovoran za odabir najubedljivijih razloga u prilog svom stavu. Postarajte se da je svako u timu spreman da predstavi najmanje jedan razlog.

Šesti korak: Predstavljanje najubedljivijih argumenata

Svaki tim će predstaviti najubedljivije razloge za ili protiv pitanja za promišljanje. Timovi možda ne veruju ili se ne slažu sa iznetim razlozima, ali bi trebalo da budu ubedljivi u njihovom iznošenju drugima.

Tim A će objasniti razloge koje su odabrali **u prilog** pitanju za promišljanje. Ako tim B ne razume nešto, treba da postave pitanja no NE i da se raspravljaju.

Tim B će objasniti razloge koje su odabrali **protiv** pitanja za promišljanje. Ako tim A nešto ne razume, treba da postave pitanja, no NE i da se raspravljaju.

U pripremi za sledeći korak, zamena pozicija, neka svaki tim, dok sluša izlaganje drugog tima, pokuša da uoči najubedljivije razloge.

Sedmi korak: Zamenja pozicija

Objasnite da u sledećem koraku svako od timova treba da izabere najubedljivije razloge onog drugog da biste se uverili da su se strane međusobno razumele. Neka tim B objasni timu A šta oni veruju da su najbolji razlozi u prilog pitanju za promišljanje. Neka tim A to isto uradi za tim B.

Osmi korak: Promišljanje pitanja

Učenici sada prekidaju sa svojim ulogama i počinju da promišljaju o pitanju kao grupa. Podsetite razred na pitanje. Svaki učenik može da (1) iskoristi ono što je on/ona naučio/la o ovom pitanju i (2) ponudi svoje lično iskustvo i da odredi svoja mišljenja o ovom pitanju.

Posle promišljanja, učenici bi trebalo da pronađu i zapišu oblasti slaganja u okviru grupe u delu Priloga 2 koji je za to predviđen („Oblasti slaganja u mojoj grupi“).

Neka učenici pojedinačno, u okviru grupe, izraze svoj lični stav o ovom pitanju i neka ga zapišu u prostoru koji je za to namenjen („moj lični stav“) u Prilogu 2.

Važno: Učenici, individualno, NE moraju da se slože sa grupom.

Deveti korak: Izveštavanje o promišljanju

Ponovo sakupite ceo razred. Podelite Prilog 3, „Osvrt učenika na promišljanje“, kao vodič. Zamolite učenike da prodiskutuju o sledećim pitanjima: **(5 do 10 minuta)**

- Koji su bili najubedljiviji razlozi za svaki stav?
- Koje su bile oblasti slaganja?
- Koja još pitanja imate? Gde možete naći dodatne informacije?
- Koji su neki od razloga zbog čega je promišljanje o ovom pitanju bitno u demokratiji?
- Šta bi ti ili tvoj razred mogao/la da uradiš da rešiš ovaj problem? Opcije uključuju učenje drugih o onome što su oni sami naučili; pisanje izabranim predstavnicima vlasti, nevladinim organizacijama ili kompanijama; i sprovesti dodatno istraživanje.

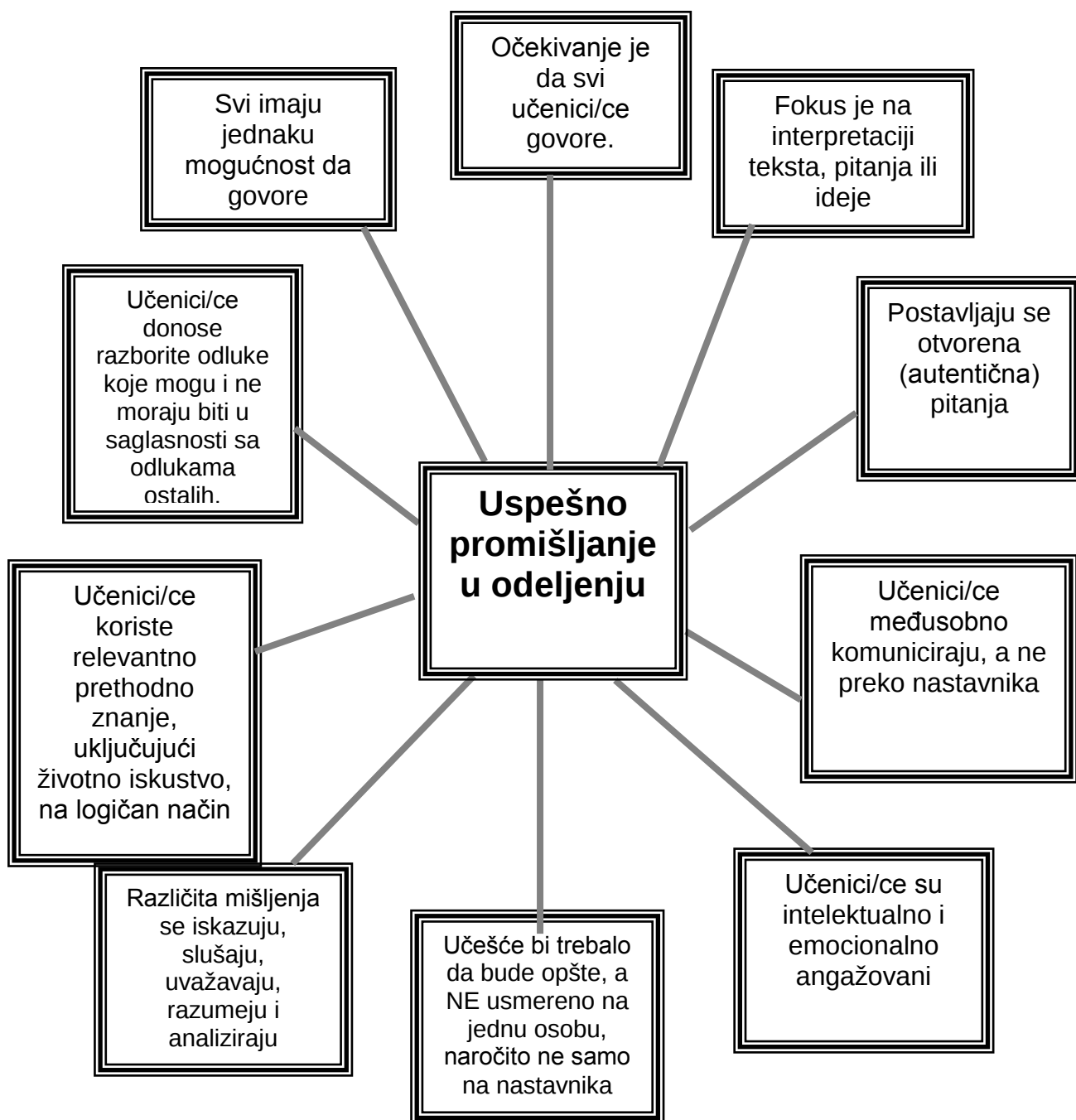
Uzmite u razmatranje mogućnost da učenici pripreme lični osvrt na pitanje za promišljanje kao pisani, vizuelni ili audio esej.

Deseti korak: Osvrt učenika

Upitajte svoje učenike: „Da li se slažete, ne slažete sa ili ste još uvek neopredeljeni po pitanju za promišljanje?“

4. GRAFIKON USPEŠNOG PROMIŠLJANJA

Napisala Afet Husejnova (Afet Huseynova)
Predavač Promišljanja u demokratiji, Baku, Azerbejdžan

5. ISHODI I OČEKIVANJA ZA NASTAVNIKE

Ishodi za nastavnike/ce

- Pобољшanje njihovog znanja o demokratiji kroz povećanje razumevanja demokratskih principa i preispitivanje tenzija koje postoje u demokratiji između slobode, jednakosti i sigurnosti
- Jačanje njihovih veština u vođenju promišljanja u odeljenju o pitanjima od značaja za građane, korišćenjem Strukturisane akademske kontroverze
- Spremnost i htenje da nastave korišćenje građanskog promišljanja u njihovim odeljenjima
- Izveštavanje o povećanom zadovoljstvu sa novim modelima razvoja osoblja

Očekivanja od nastavnika/ca su da:

- Diskutuju sa učenicima/cama karakteristike uspešnog promišljanja i razloge zašto je promišljanje važno u demokratskom društvu
- Vode uvodnu aktivnost „o demokratiji“ kao na primer Moždana oluja o građanstvu, kao i minimalno tri sesije promišljanja sa svojim učenicima/cama

6. ZAŠTO JE VAŽNO UČITI PROMIŠLJANJE

Veze između političkog promišljanja i demokratskih uloga: (zakonodavci, sudije, šefovi država i građani)

- Pomaže ljudima da pronađu oblasti slaganja i da na osnovu novih dokaza, ukoliko su oni prihvatljivi, promene mišljenje
- Pomaže ljudima da donesu odluke koje su zasnovane na ograničenim informacijama koje sadrže višestruke vidike, čak i kada posledice nisu jasne
- Osnauje razvoj demokratske zajednice kroz zajednički rad

Veze između političkog promišljanja i znanja:

- Povećava znanje o pitanjima važnim za građane
- Povećava mogućnosti konstantnog informisanja
- Povećava razumevanje demokratskih koncepata kroz konkretne primere
- Pomaže jasnije razumevanje sopstvenih pogleda i pogleda ostalih

Veze između političkog promišljanja i građanskih veština:

- Poboljšava komunikaciju
- Poboljšava saradnju

Veze između političkog promišljanja i građanskih stavova:

- Povećava pravilno shvatanje različitosti i razumevanje koliko su različitosti važne u demokratiji - različiti pogledi pomažu pri donošenju boljih odluka
- Pomaže u razvoju osećaja da možeš nešto da uradiš i da postoje ljudi koji dele tvoje ciljeve - nadu za budućnost
- Povećava podršku demokratskim vrednostima kao što je sloboda govora

Veze između političkog promišljanja i građanskog angažovanja:

- Postoji veća mogućnost da će se glasanje shvatati ozbiljno i da će se u budućnosti glasati
- Postoji veća mogućnost za angažovanje u aktivnostima konvencionalnih i socijalnih pokreta

7. PRILOG 1 – VODIČ KROZ PROMIŠLJANJE

Šta je promišljanje?

Promišljanje (svrsishodna diskusija) je fokusirana razmena ideja i analiza argumenata sa ciljem da se donese odluka.

Zašto promišljamo?

Građani moraju biti sposobni i voljni da međusobno iznose i razmenjuju ideje sa vodećim ličnostima svojih zajednica i sa svojim predstavnicima u vladi. Građanima i zvaničnim predstavnicima javnih institucija u jednoj demokratiji su potrebne strategije i prilike da se uključe u javnu raspravu oko kontroverznih pitanja kako bi donosili informisane odluke. Važno je biti otvorenog uma kako bi ponovo razmislio o nekoj odluci zasnovanoj na novim informacijama.

Koja su pravila za promišljanje?

- Pročitajte članak pažljivo.
- Fokusirajte se na pitanje za promišljanje.
- Pažljivo slušajte šta drugi pričaju.
- Proverite da li ih razumete.
- Analizirajte ono što drugi govore.
- Pozovite se na članak kako biste podržali svoje ideje.
- Iskoristite relevantno predhodno stečeno znanje, uključujući iskustva iz života, na logičan način.
- Iskoristite svoje emocije i razum u izražavanju ideja i stavova.
- Ostanite uključeni u promišljanje i poštujte druge kada se kontroverze pojave.
- Fokusirajte se na ideje, ne na osobe.

8. PRILOG 2 – PRILOG ZA UČENIKE

Ime: _____

Datum: _____

Nastavnik: _____

Pitanje za promišljanje: _____

Diskusija unutar male grupe:

Oblasti slaganja u maloj grupi:

Moje lično mišljenje (uključiti i razloge koji podržavaju tvoje mišljenje i van ovog teksta. Možeš i predložiti drugačiji pristup ili dodati nove ideje u rešavanju ovog problema. Ukoliko nema dovoljno mesta možeš pisati i na poleđini lista)

Diskusija cele grupe: Šta smo naučili

Šta su bili najubedljiviji razlozi svake od strana?

Strana A:

Strana B:

Koje su bile oblasti slaganja?

Koja još pitanja imate? Gde možete naći dodatne informacije?

Koji su neki od razloga zašto je promišljanje o ovom pitanju bitno u demokratiji?

Šta bi ti i/ili tvoj razred mogao/la da uradiš da rešiš ovaj problem?

Lični osvrt: Šta sam naučio/la

Koji broj najbolje opisuje tvoje razumevanje glavnog pitanja? (zaokruži jedan broj)

Koje nove uvide (shvatanja/razumevanja) problema si stekao/la?

Šta si dobro uradio/la u promišljanju? Na čemu treba da radiš da bi poboljšao/la svoje veštine promišljanja?

Šta je neko drugi iz tvoje grupe rekao ili uradio što je bilo posebno korisno? Da li postoji nešto na čemu bi grupa trebala da radi kako bi poboljšala grupno promišljanje?

9. TEHNIKE PROMIŠLJANJA USPEŠNIH NASTAVNIKA/CA

Nastavnici/ce:

- Znaju ciljeve lekcije
- Znaju korake SAKa i već su koristili metodologiju
- Znaju da urede učionicu na način koji podržava interakciju među učenicima/cama
- Kreću se od grupe do grupe
- Slušaju diskusije unutar grupa učenika/ca
- Postavljaju pitanja i pažljivo slušaju odgovore
- Fokusiraju se na učenike/ce; vode računa da su učenici/ce fokusirani
- Staraju se da se promišljanje u razredu napreduje
- Ohrabruju svakog učenika/cu i sve učenike/ce da se uključe

Nastavnici/ce takođe:

- Ohrabruju razgovor „jedan na jedan“ (učenik/ca – na – učenik/ca)
- Upućuju na tekuće događaje i staraju se da tema promišljanja bude relevantna
- Razjašnjavaju „teške“ reči
- Upozoravaju na vremenska ograničenja prilikom procesa promišljanja
- Ostavljaju dovoljno vremena za smisleno zatvaranje diskusije povezujući temu sa značajem u demokratiji
- Artikulišu napredak učenika/ca koji primećuju (na primer, „primetila sam da grupe koriste informacije iz članka kod zatvaranja diskusije).
- Otvoreni su i reaguju na predloge i pomoć koju nude observeri/ke

10. OSVRT UČENIKA

Šta smo naučili

Šta su bili najubedljiviji argumenti svake strane?
argumenti **ZA**: argumenti **PROTIV**:

Koje su bile **oblasti slaganja** u vašoj maloj grupi?

Koja još pitanja imate? Gde možete naći dodatne informacije?

Zašto je promišljanje o ovom pitanju bitno za demokratiju?

Šta bi ti ili tvoj razred mogao/la da uradiš da doprineseš rešenju ovog problema?

11. PRAVILA PROMIŠLJANJA

- Pažljivo čitamo članak.
- Fokusiramo se na pitanje za promišljanje.
- Pažljivo slušamo šta drugi govore.
- Proverimo da li se razumemo.
- Analiziramo ono što drugi govore.
- Pozivamo se na članak da bismo podržali svoje ideje.
- Koristimo relevantno znanje koje smo stekli, ali i iskustva iz života - na smislen način.
- Kada izražavamo ideje i stavove, koristimo svoje emocije i razum.
- Skoncentrisani smo na promišljanje i poštujemo jedni druge kada se pojave suprotstavljena mišljenja.
- Fokusiramo se na ideje, ne na osobe.

12. ZAKON O MALOLETNIČKIM UČINIOCIMA KRIVIČNOG DELA I KRIVIČNOPRAVNOJ ZAŠTITI MALOLETNIH LICA

Kroz istorijat pravnog sudovanja koje se odnosi na maloletne delinkvente, uočljivo je da se mlada osoba u pogledu prestupa tretira drugačije od odraslih. Zato se pokazalo kao neophodno da se specifičnost kriminaliteta i maloletnog učinioca posmatra odvojeno od kriminaliteta odraslih i da maloletno prestupništvo treba izdvojiti iz celokupnog područja tretiranja kriminala.

U Engleskoj, maloletnicima se sudilo po principu „*parens patrie*” – **država je staratelj** svih maloletnika kojima je potrebna briga i zaštita; u statutu grada Dubrovnika postojala je odredba da **samo knjaz i kurija** mogu „prema svom nahođenju” kazniti maloletnog delinkventa; sudu u Čikagu, 1899. godine, daje se specifična nadležnost za vođenje krivičnog postupka prema onim maloletnicima koji su **prekršili zakon ili neke druge odredbe** (gradske ili mesne), zatim **zapuštenim maloletnicima** i onima kojima je **potrebna pomoć i zaštita**.

Sudu u Čikagu teoretičari daju svojstvo prvog suda osnovanog za suđenje i tretman maloletnih delinkvenata, koji je postao uzor za širenje ideje posebnog maloletničkog sudstva ne samo u SAD već i u čitavom svetu. U tom sudu nalaze se elementi savremenog maloletničkog sudstva – posebne sudske dvorane za suđenja, posebno određene sudije (ne i kvalifikovane), odvojeni sudski registri, službenici za vođenje nadzora, prikupljanje redovnih izveštaja iz ustanova u kojima maloletnici borave, itd.

Donošenjem Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (u daljem tekstu **ZM**) od 1. 1. 2006. godine, maloletničko sudovanje u našoj zemlji povereno je redovnim sudovima okružne nadležnosti koji u okviru krivičnih odeljenja imaju posebne sudije i veća koji vode maloletnički postupak, ili samostalno Odeljenje za maloletnike, kao u Okružnom sudu u Beogradu (jedino u tom sudu u Srbiji), sastavljeno od pet sudija koji se isključivo bave maloletničim sudovanjem.

Sudije za maloletnike su profesionalno kvalifikovane sudije jer imaju stečena posebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih, što je uslov i za ostale stranke u postupku, odnosno za tužioce, advokate i policiju.

Navedenim zakonom učinjen je značajan korak u procesu reforme krivičnopravnog sistema Srbije i njegovog usklađivanja sa relevantnim međunarodnim standardima, tj. uvođenje elemenata restorativne pravde, odnosno alternative kažnjavanju i krivičnom gonjenju učinilaca krivičnih dela u naš, tradicionalno retributivan krivičnopravni sistem.

Ovim zakonom se načelo vaspitanja i popravljanja stavlja ispred načela kažnjavanja.

Takođe, ZM može se primeniti samo na lica određenog uzrasta koji je odredio zakonodavac, a to je gornja i donja starosna granica maloletstva.

Maloletnik je lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo **14**, a nije navršilo **18** godina.

U okviru ovog starosnog uzrasta postoje dve kategorije lica. Naime, polazi se od toga da biopsihički razvoj i socijalno sazrevanje nije isto kod svih lica ovog starosnog doba (od 14 do 18 godina) i to mora da se odrazi i na njihov položaj u krivičnom postupku u pogledu trajanja pritvora i mogućnosti primene maloletničkog zatvora.

- **Mlađi maloletnik** je lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo **14**, a nije **16** godina.

- **Stariji maloletnik** je lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo **16**, a nije **18** godina.

Lice koje u vreme izvršenja krivičnog dela **nije navršilo 14** godina svrstava se u kategoriju **deteta** i prema njemu se ne može voditi krivični postupak, ne može mu se izreći krivična sankcija niti primeniti druge mere koje predviđa zakon.

To su lica koja pripadaju mlađem starosnom dobu koja nisu dostigla onaj stepen biološkog i psihičkog sazrevanja, tj. **zrelost** koja im omogućuje da pravilno prosuđuju svoje postupke i da njima upravljaju. Njihovo ponašanje je pre svega rezultat odsustva brige i roditeljskog staranja.

Dakle, i kada lica starosnog doba ispod 14 godina učine i najteža krivična dela predviđena zakonom – bez obzira na težinu i prirodu, kao što je ubistvo, silovanje (biološki razvoj ne mora da prati intelektualni, psihološki, emocionalni, itd., što je bio slučaj u praksi), nasilničko ponašanje, učestvovanje u skupini koja vrši krivična dela, povređivanje telesnog integriteta koje dovodi do unakaženosti i trajnog narušavanja zdravlja, itd. – ne izvede se pred sud, već njihovo ponašanje ostaje u domenu intervencije nadležnog organa starateljstva koji je obavezan da u okviru svojih ovlašćenja preduzme odgovarajuće mere usmerene na otklanjanje uzroka koji su doveli do takvog ponašanja.

Starosna granica kojom se određuje mogućnost primene krivičnopravnih mera prema takvim licima različita je, u zavisnosti od države do države, ali ona se kreće uglavnom između 12 i 14 godina, u nekim afričkim zemljama je i nešto niža. Među pravnim teoretičarima u našoj zemlji postoje razmišljanja i argumentacija da se donja starosna granica spusti, ali i suprotan stav – da je treba podići. Međutim, to je složen i ozbiljan posao koji zahteva multidisciplinarni pristup naučne (psihologije, sociologije, pedagogije, medicine, psihijatrije i dr.) i stručne javnosti, kao i jedno od najosetljivijih pitanja kad se razmišlja o izmenama navedenog zakona u tom delu i njegovom prilagođavanju stvarnosti.

Prema maloletnom učiniocu se, prema važećem ZM, **izriče vaspitna mera kao osnovna sankcija** u odgovoru društva na njegovo kriminalno ponašanje, a za najteža krivična dela može se **izuzetno** (a ne mora) izreći **maloletnički zatvor** za određenu kategoriju lica, uz striktne uslove koje zakon predviđa:

- da je krivično delo izvršio **stariji** maloletnik (od 16 do 18 godina),
- da je za izvršeno krivično delo propisano zakonom kazna teža od pet godina zatvora,
- visok stepen krivice,
- priroda i težina krivičnog dela.

Naravno, uz ocenu suda da u konkretnom slučaju **ne bi bilo opravdano** izreći vaspitnu meru.

Visok stepen krivice je faktičko pitanje koje se procenjuje u svakom konkretnom slučaju i izvlači se iz opšte ocene ličnosti maloletnika i svih subjektivnih i objektivnih okolnosti koje su pratile izvršeno krivično delo.

U slučaju nedostatka i jednog uslova od gore iznetih, bez obzira na težinu izvršenog krivičnog dela i njegovu prirodu, maloletnički zatvor se ne može izreći.

Maloletnički zatvor se izriče prema maloletnim učiniocima kod kojih postoji visok stepen vaspitne zapuštenosti. Zato je potrebno izvršiti intenzivniji uticaj na njihovu ličnost u dužem periodu u uslovima koji postoje u zavodu specijalizovanom za izvršenje te kazne.

Maloletnici izdržavaju kaznu maloletničkog zatvora **odvojeno** od punoletnih osuđenih lica. U Kazneno-popravnom zavodu u Valjevu izvršavaju se **isključivo** kazne maloletničkog zatvora. Kroz preduzimanje mera socijalnog i pedagoškog karaktera, maloletni učinilac krivičnog dela treba da preuzme odgovornost za svoje ponašanje i da se odvрати od takvog ponašanja ubuduće.

Maloletnički zatvor ne može biti kraći od **6 meseci** ni duži od **5 godina**, a može se izreći i u trajanju **do 10 godina** samo:

- za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora **20 godina** ili **teža kazna**,
- ili u sticanju najmanje **dva** krivična dela za koja je propisana kazna zatvora **teža od 10 godina**.

U Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu osuđeno maloletno lice može ostati do navršene 23. godine života, a izuzetno duže ako je potrebno, recimo, radi završetka školovanja, ali najduže do navršene 25. godine, i tada se smešta u posebno odeljenje Zavoda.

Ako do navršene 23. godine osuđeni nije izdržao kaznu zatvora, premešta se u kazneno-popravni zavod u kojima punoletna lica izdržavaju kaznu.

Za lica ženskog pola kazne maloletničkog zatvora izvršavaju se u posebnom odeljenju kazneno-popravnog zavoda za žene.

Uzroci vršenja najtežih krivičnih dela za koja se prema maloletnim učiniocima može izreći maloletnički zatvor uz ispunjenje uslova, navedenih na strani 3 stav 3 ovog rada, gotovo uvek su trivijalni – sa banalnim „okidačem”: žestoke psovke ili uvrede, bes, pripadnost različitim navijačkim grupama, nizak stepen samokontrole, fizička agresija zbog pogrešno protumačenog pogleda ili pesme, verbalni konflikti bez ikakog razloga sa licem koje i ne poznaje, stanje alkoholisanosti i uticaj opijata, dosada i nezainteresovanost za sadržajno osmišljavanje slobodnog vremena, prisutnost vršnjačke grupe koja ga čini „hrabrijim i značajnijim”, svađa zbog psa ili navijačkog šala, osveta pripadnika grupe koja je sebi dala ulogu „zaštitnika” ostalih dečaka iz kraja ili određenih škola, a sve u cilju obezbeđivanja lične nadmoćnosti i popularnosti, itd.

Način izvršenja najtežih krivičnih dela prati visok stepen surovosti i brutalnosti:

- upotreba pištolja, sve dok šaržer ne bude ispražnjen;
- upotreba bezbol palice, štangli, bodeža, noževa, motki, sa više udaraca i zamaha;
- više puta ubadanje nožem iako je oštećeni prestao da pruža otpor;
- u onesvešćenom stanju obavljanje oštećenog selotejpom i bacanje u kanal pun vode da bi se prikrio oduzimanje mobilnog telefona;
- bacanje 11-godišnjeg dečaka koji ne zna da pliva sa Brankovog mosta u reku Savu, radi „zezanja” i provere da li je to tačno;
- bacanje dečaka iz voza koji se kretao punom brzinom;
- primena fizičke sile, obljava znatno starije osobe koju je poznavo maloletni izvršilac i dolazio u kućne posete sa roditeljem, a potom lišenje života davljenjem i masakriranjem da bi prikrio prethodno delo;
- radi oduzimanja novca, lišenje života ubadanjem više puta nožem starog suseda i teško telesno povređivanje njegove supruge sa kojima su maloletni učinilac i njegova porodica bili u dobrim susedskim odnosima i međusobno su se posećivali i pomagali;
- pljačkanje banaka, benzinskih pumpi, zlatarskih radnji, pošta u centru grada, po danu, uz upotrebu oružja i oruđa, i pribavljanja ne male vrednosti i novca koji se troši u kladionicama, kafićima, za kupovinu odeće, patika i sl.

Kada maloletnik sa izvršenim teškim krivičnim delima dođe pred sud, procedura u kojoj se raspravlja slučaj takvog prestupnika, a koja u svom finalu treba da dovede do presude – krivične sankcije, nije toliko pravno složena, koliko je delikatna i osetljiva.

Stalne su dileme stručne i ljudske prirode sudećih veća za maloletnike pre donošenja odluke. Naime, da li prilikom donošenja odluke prioritet treba dati:

- rehabilitaciji maloletnika ili mu izreći sankciju koja odgovara učinjenom delu;
- da li prednost dati pomaganju, a ne represiji i kažnjavanju;
- da li kroz sudsku odluku reagovati u konkretnom slučaju (posebna prevencija) ili zadovoljiti potrebe zaštite društva (generalna prevencija).

Navedene dileme nisu zastupljene u toj meri kad su u pitanju punoletna lica.

Odluka prema maloletnim prestupnicima mora biti adekvatna okolnostima i težini delikta, na jednoj strani, a na drugoj, dobrobiti i budućnosti takve mlade ličnosti, jer su mladi nosioci progresivne budućnosti i svako društvo je zainteresovano za podizanje i vaspitanje mlade generacije. Međutim, ne sme se zaboraviti da u borbi protiv maloletničkog kriminala, iz čijih redova veliki broj punoletnih delinkvenata započinje svoju „karijeru“, društvo se prevashodno bori protiv kriminala uopšte.

U navedenim dilemama neizostavno je i razmišljanje o prevenciji u pojavljivanju takvog oblika ponašanja, jer je opštepoznato da sankcija sama po sebi nije dovoljna da odvraća lice od izvršenja krivičnog dela, pa ni zaprećena visina kazne.

U cilju prevencije, neophodan je odlazak sudija, tužilaca, policije u prirodne sredine mladih. Treba sa njima razgovarati i ostvariti neposredan kontakt, informisati ih o propisima, zakonskim pravilima i odgovornosti.

Međutim, pored toga, sa stanovišta organizovane, sveobuhvatne preventive, neophodno je podsticati proces razvoja ličnosti, uspostavljanje pravog sistema vrednosti i uzora i isticati ih kroz medije promovisanjem vrednosti i humanosti namesto agresivnog ponašanja kao socijalno uspešnog i prihvatljivog.

Sudija Vrhovnog kasacionog suda u Beogradu
Ljubica Knežević-Tomašev

13. VIDEO NADZOR

Pitanje za promišljanje: Da li bi zakon u Srbiji trebalo da sadrži odredbu prema kojoj policijski službenik mora da ima dozvolu sudije za pristup video snimcima sa kamera za nadzor?

Međunarodni standardi

Međunarodni standardi o zabrani zloupotrebe svih informacija koje su prikupljene video i/ili audio nadzorom, a u cilju poštovanja prava na privatnost, sadržani su u međunarodnim dokumentima globalnog i regionalnog karaktera. Globalni su posebno Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima¹ (član 12) i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima² (član 17). Regionalni je posebno Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda³ (član 8), koja, čini se, sadrži najpotpuniji međunarodni standard (javne vlasti se neće mešati u vršenje prava na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske, osim ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih).

Domaći standardi - Ustav Srbije

Ustav Srbije⁴, član 41:

„Tajnost pisama i drugih sredstava komuniciranja je nepovrediva.

Odstupanja su dozvoljena samo na određeno vreme i na osnovu odluke suda, ako su neophodna mera vođenja krivičnog postupka ili zaštite bezbednosti Republike Srbije, na način predviđen zakonom.“

Znači, odstupanja od opšteg pravila tajnosti sredstava komuniciranja dozvoljena su samo na određeno vreme i na osnovu odluke suda, i samo u dva slučaja - ako su neophodna mera vođenja krivičnog postupka ili zaštite bezbednosti Republike Srbije. Naravno, sva pitanja s tim u vezi treba da bude uređena zakonom.

Zaštita privatnosti se, pored tajnosti pisama i drugih sredstava opštenja, ogleda i u nepovredivosti stana. Tako, Ustav Srbije, u članu 40. utvrđuje:

„Stan je nepovrediv.“

Niko ne može bez pismene odluke suda ući u tuđi stan ili druge prostorije protiv volje njihovog držaoca, niti u njima vršiti pretres. Držalac stana i druge prostorije ima pravo da sam ili preko svoga zastupnika i uz još dva punoletna svedoka prisustvuje pretresanju. Ako držalac stana ili njegov zastupnik nisu prisutni, pretresanje je dopušteno u prisustvu dva punoletna svedoka.

¹ Usvojena i proglašena rezolucijom Generalne skupštine UN 217 (III) od 10. decembra 1948. Ne podleže ratifikaciji jer nije međunarodni ugovor.

² Usvojen i otvoren za potpisivanje, ratifikovanje i pristupaње Rezolucijom Generalne skupštine UN 2200 (XXI) od 16. decembra 1966, stupio na snagu 23. marta 1976, „Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori“, br. 7/71.

³ Potpisana 4. novembra 1950, stupila na snagu 3. septembra 1953, „Službeni list SFG, Međunarodni ugovori“, br. 9/03.

⁴ „Službeni glasnik РС“, br. 83/06 и 98/06.

Bez odluke suda, ulazak u tuđi stan ili druge prostorije, izuzetno i pretresanje bez prisustva svedoka, dozvoljeni su ako je to neophodno radi neposrednog lišenja slobode učinioca krivičnog dela ili otklanjanja neposredne i ozbiljne opasnosti za ljude ili imovinu, na način predviđen zakonom.“

Znači, odstupanje od pravila nepovredivosti stana - ulazak u tuđi stan ili druge prostorije i pretresanje bez prisustva držaoca stana ili svedoka, moguće je samo izuzetno, i to kao neophodna mera u dva slučaja - radi neposrednog lišenja slobode učinioca krivičnog dela ili otklanjanja neposredne i ozbiljne opasnosti za ljude ili imovinu. Naravno, i u ovom slučaju sva pitanja s tim u vezi treba da bude uređena zakonom.

Zakonik o krivičnom postupku⁵ (ZKP) je u članu 81. stav 1, pored navedena dva odstupanja od pravila nepovredivosti stana - radi neposrednog lišenja slobode učinioca krivičnog dela ili otklanjanja neposredne i ozbiljne opasnosti za ljude ili imovinu, uveo još četiri odstupanja, čime je ZKP i po ovom pitanju neusaglašen sa Ustavom Srbije.

Domaći standardi – zakoni

Problem neusaglašenosti zakona sa Ustavom još je očigledniji po pitanju tajnosti sredstava opštenja, jer se ovaj problem ogleda i u činjenici da tri zakona uređuju ovo pitanje na međusobno neusaglašen način.

Tako, ZKP (član 146) uređuje da istražni sudija, na osnovu pisanog i obrazloženog predloga javnog tužioca, može da naredi nadzor i snimanje telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima i optičko snimanje odnosno lociranje u prostoru i praćenje pomoću elektronskih uređaja. Predmet nadzora mogu da budu lica za koja postoje osnovi sumnje da su učinila krivična dela ili, izuzetno, da postoje osobite okolnosti koje ukazuju da se priprema izvršenje krivičnog dela. Ovaj član ZKP takođe sadrži i listu krivičnih dela na koje se odnosi, i ta dela su prikazana ili samo kao dela iz određenih grupa dela (protiv ustavnog uređenja i protiv čovečnosti i međunarodnog prava) ili kao samostalna dela (na pr. ubistvo, razbojništvo, razbojnička krađa i dr). U svim ovim slučajevima, istražni sudija izdaje naredbu o tajnom zvučnom i optičkom nadzoru osumnjičenog, u kojoj posebno navodi ime lica protiv kojeg se preduzima mera, koja mera i na koji način se preduzima, a posebno trajanje mere.

Zakon uređuje da mera može da traje najviše tri meseca i da se zbog postojanja važnih razloga može da produži za još tri meseca. Naredbu istražnog sudije izvršava policija, odnosno Bezbednosno-informativna agencija (BIA), a logističku podršku im pružaju poštanska preduzeća i druga preduzeća koja su registrovana za prenošenje informacija. Mera tajnog zvučnog i optičkog nadzora može da se obavlja u bilo kom zatvorenom ili na otvorenom prostoru.

⁵ „Службени гласник РС“, бр. [46/2006](#), [49/2007](#) и [122/2008](#).

Materijal (snimak, izveštaj) koji je sačinjen primenom mere tajnog zvučnog i optičkog nadzora, kao i video i audio snimak ulaska u stan ili drugi prostor osumnjičenog koji je policija, odnosno BIA dužna da sačini, predaje se istražnom sudiji, koji ga prosleđuje javnom tužiocu (član 147).

Potrebno je ukazati na različitost ciljeva zbog kojih policija i BIA prikupljaju podatke putem tajnog zvučnog i optičkog nadzora. Policija (javna policija) primenjuje ovu meru radi suzbijanja klasičnog kriminaliteta i da bi prikupila dokaze za vođenje krivičnog postupka povodom, uglavnom već učinjenog krivičnog dela. Predmet njene pažnje su obični kriminalci, a prikupljeni podaci su po pravilu dostupni kontroli tužilaštva i suda. Suprotno tome, BIA (služba bezbednosti) primenjuje ovu meru da bi prikupila dokaze za odbranu državnog poretka, bezbednost zemlje i zaštitu vitalnih nacionalnih interesa. Svrha primene ove mere uglavnom je preventivna, a to je sprečavanje delovanja terorista, ekstremista i sl. Prikupljene podatke službe bezbednosti uglavnom analiziraju, sačinjavaju odgovarajuće procene i o tome obaveštavaju državni vrh i ti podaci ostaju u arhivama ovih službi, odnosno retko se prosleđuju tužilaštvu, odnosno sudu.

Ako javni tužilac zaključi da materijal koji je primio od istražnog sudije nije upotrebljiv za potrebe pokretanja ili vođenja krivičnog postupka, predlaže uništavanje istog, a istražni sudija odobrava i nadzire sam proces uništavanja. Nije propisana obaveza upoznavanja lica pod nadzorom sa podacima koji su prikupljeni (član 147).

Nešto drugačije rešenje sadrži Zakon o službama bezbednosti SRJ⁶ (član 31) koji predviđa da naredbu za tajni zvučni i optički nadzor izdaje sud. Definisane su obaveze službi uključujući i obavezu da građanina, na njegov pisani zahtev, obaveste da li se prisluškuje, snima i sl, da li se u službama vodi evidencija o njegovim ličnim podacima, kao i da mu stave na uvid te podatke, ali ne podatke koji se odnose pripadnike službi i treća lica (član 34).

Najzad, Zakon o Bezbednosno-informativnoj agenciji⁷ sadrži još više različita rešenja od ZKP jer predviđa da meru tajnog zvučnog i optičkog nadzora, ne samo da odobrava predsednik Vrhovnog suda Srbije, odnosno ovlašćeni sudija, nego je i nalaže direktor BIA, na osnovu prethodne odluke suda (član 15). Ovom prilikom potrebno je imati u vidu da predsednika Vrhovnog suda Srbije može da zameni samo ovlašćeni sudija, a ne sudsko veće ili sudeći sudija. Takođe, direktor BIA, u slučaju hitnosti, a posebno u slučajevima unutrašnjeg i međunarodnog terorizma, može svojim rešenjem da naloži predmetnu meru uz prethodno pribavljenu pisanu saglasnost za početak primene mere od predsednika Vrhovnog suda Srbije, odnosno ovlašćenog sudije. Mera se može primenjivati šest meseci i može se produžiti za još najviše šest meseci. Ostaje nejasno zašto predsednik Vrhovnog suda Srbije, odnosno ovlašćeni sudija, kada već može da izda pisanu saglasnost za početak primene mere, ne može da izda direktno odluku kojom odobrava primenu mere!

⁶ „Службени лист СРЈ“ бр. 37/02 и „Службени лист СЦГ“ бр. 17/04.

⁷ „Службени гласник РС“, бр. 42/02.

Ovaj zakon ne sadrži odredbe o kontroli primene mere prisluškivanja, kao ni odredbe koje bi obavezale BIA da informiše građane o podacima prikupljenim merom prisluškivanja.

Komparativna iskustva

Po pitanju primene mere tajnog zvučnog i optičkog nadzora, najbogatija su iskustva SAD⁸ i Velike Britanije⁹, u kojima su, pored ostalog, teroristički napad na SAD 11. septembra 2001. godine, kao i teroristički napad u londonskom metrou, doveli do usvajanja niza antiterorističkih propisa i vrlo dosledne primene odredaba ovih propisa. Službe bezbednosti i policija su dobili vrlo široka ovlašćenja i to ne samo u pogledu primene mere tajnog zvučnog i optičkog nadzora, nego i ovlašćenja da licima koja su sumnjiva po proceni službi, zabrane upotrebu mobilnog telefona, da ovim licima ograniče pristup internetu ili elektronskoj pošti, da im ograniče slobodu kretanja i sl.

London je grad sa najviše video kamera, te običn građanin tokom uobičajenih dnevnih aktivnosti bude snimljen nekoliko desetina puta.¹⁰

Zaključna razmatranja

Nesporna je potreba postojanja audio i video nadzora iz razloga bezbednosti uopšte, a posebno bezbednosti saobraćaja. Jedino je sporno da nadležni organi – policija i službe bezbednosti, podatke do kojih dođu na ovaj način, ne koriste u cilju povrede prava na privatnost građana. Zato, možda bi bilo bolje da se pitanje za promišljanje – „da li bi zakon u Srbiji trebalo da sadrži odredbu prema kojoj policijski službenik mora da ima dozvolu sudije za pristup video snimcima sa kamera za nadzor“ preformuliše i da glasi „kako sprečiti policiju, odnosno službu bezbednosti da ne zloupotrebe podatke do kojih dođu putem video kamera za nadzor“. Jedan od način sprečavanje ove zloupotrebe u svakom slučaju je obavezno postojanje dozvole za pristup predmetnim podacima, koju izdaje sudija.

Međutim, potrebno je kontinuiarno sprovoditi i druge mere koje dodatno treba da spreče policiju i službe bezbednosti da ne zloupotrebljavaju podatke do kojih dođu putem audio i video nadzora uopšte, a posebno putem tajnog audio i video nadzora, kao na pr: postojanje jasnih zabrana zloupotrebe u ovim situacijama, koje su uređene u zakonima, drugim propisima i opštim aktima; usaglašenost zakona, drugih propisa i opšti akata sa Ustavom Srbije i međusobno; pojačana unutrašnja kontrola; ozbiljna i delotvorna spoljna, demokratska kontrola; ne prihvatanje u sudskom ili drugom postupku, podataka koji su prikupljeni prekoračenjem ovlašćenja ili bilo kojom zloupotrebom ovlašćenja; delotvorno kažnjavanje pripadnika i saradnika policije i službe bezbednosti koji prekorače ili zloupotrebe ovlašćenja.

Aleksandar Resanović

Zaštitnik građana, načelnik za izveštavanje

⁸ http://pr-usa.net/index.php?option=com_content&task=view&id=311824&Itemid=30

⁹ http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/6700577.stm

¹⁰ <http://www.guardian.co.uk/uk/2009/mar/02/westminster-cctv-system-privacy>

14. ZELENA ENERGIJA ZA BUDUĆNOST

Zelena energija za budućnost Japana

Siniša Vukadinović, nastavnik geografije i građanskog vaspitanja

Obezbeđivanje postojećih izvora energije je uvek bio izazov za Japan još od početaka industrijalizacije zemlje. Međutim, danas je najveći izazov razvoj čistih izvora energije kako bi se smanjilo zagađenje i emisija CO₂.

Japan se protokolom iz Kijota iz 1997. godine obavezao da će do 2010. godine smanjiti emisiju gasova koji pospešuju efekat staklene bašte za 6 % u odnosu na nivo iz 1990. godine. S obzirom da CO₂ čini više od 80 % od ukupne količine gasova koji izazivaju efekat staklene bašte, najbolji način da se smanji njegova emisija je da se smanji potrošnja energije. Da bi se energija sačuvala i koristila što efikasnije u Japanu se preduzimaju sledeće mere:

- zidovi se bolje izoluju, a prozori se prave od duplog stakla, da bi se sprečilo da hladnoća zimi ili vruć vazduh leti lako ulazi u prostorije;
- koriste se rashladni uređaji koji troše manje energije;
- koriste se fluorescentne sijalice koje emituju svetlost poput običnih, ali koriste jednu četvrtinu energije koju inače koriste klasične sijalice, a traju 6 puta duže (porudžbine za ovakve tipove sijalica rastu iz dana u dan);
- zamena klasičnih semafora sa onima koji su od svetlećih dioda, čime se smanjuje potrošnja energije na četvrtinu potrošnje klasičnih semafora (u Japanu ima oko 980.000 različitih semafora);
- povećanje broja vozila koja imaju pogon na gas i struju

Danas se takođe razvija sistem koji dobija energiju iz vodonika. Već sada postoje automobili sa pogonom na vodonik, a stručnjaci procenjuju da će takva vozila (FCHV¹¹) da budu, ukupno gledajući, tri puta efikasnija od današnjih automobila na klasični pogon. Procenjuje se da će 2040. godine biti oko 9 milijardi ljudi na planeti i 3 puta više automobila nego danas i svi ti automobili će moći da koriste istu količinu energije koja se danas troši. Tada će naravno da bude i mnogo manje fosilnih goriva koja će da obezbede vodonik, ali će na raspolaganju da budu i drugi izvori energije iz kojih ćemo dobiti vodonik, pa će u svakom slučaju emisija CO₂ biti manja nego danas.

Japan – najveći svetski proizvođač solarnih ćelija

Snažni sunčevi zraci koji dopiru do Zemlje emituju toplotnu i svetlosnu energiju. Jedan deo svetlosne energije može direktno da se konvertuje u električnu energiju uz pomoć silikonskih i drugih poluprovodnika.

„Bell“ laboratorija iz Sjedinjenih država je prva 1954. godine razvila solarne ćelije koristeći silikonske poluprovodnike. Tada je efikasnost pretvaranja solarne u električnu energiju bila svega nekoliko procenata, a 1970-tih godina

¹¹ FCHV – Fuel cell hybrid vehicles

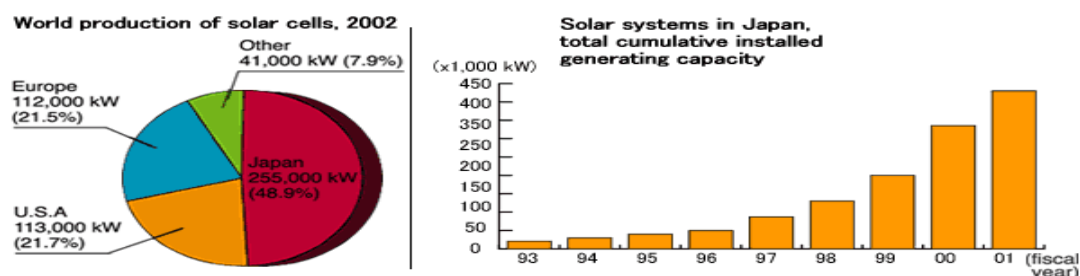
ta efikasnost raste na 15 %, što solarnu energiju čini praktičnom za upotrebu. Danas se solarne ćelije sve više razvijaju i njihova efikasnost se povećava na skoro 20 %.

Količina električne energije dostupna iz sunčeve svetlosti po jednom kvadratnom metru osunčane površine je oko 1 kW. To znači da solarne ćelije površine 1 m² i stopom efikasnosti od 20 %, mogu da generišu 200 W električne energije. Povećanjem efikasnosti solarnih ćelija, dobija se više električne energije bez dodatnog povećanja površine potrebne za solarne ploče.

Slika 1: „Kyocera“ solarni moduli od 200 W pušteni u prodaju u januaru 2005. godine¹²

2002. godine ukupna svetska proizvodnja solarnih ćelija je iznosila oko 520.000 kW (proizvodnja je merena količinom kilovata koje ćelije mogu da generišu). Japanska proizvodnja solarnih ćelija je dostigla 48,9 % ukupne svetske proizvodnje, oko 255.000 kW, što Japanu daje prvo i najznačajnije mesto na svetu u proizvodnji solarnih ćelija. Japan proizvodi duplo više električne energije iz solarnih ćelija nego Evropa i tri puta više nego Sjedinjene države. Ono što je interesantno je da se oko 90 % sunčeve energije u Japanu generiše na kućnim solarnim pločama. Jedan od razloga za to je da su ljudi u Japanu sve više zabrinuti za globalno zagađenje, a najvažniji razlog je da cena solarnih ploča sve više opada.

Slika 2: Svetska proizvodnja solarnih ćelija i ukupni kapacitet¹³

1992. godine je za instalaciju solarnog električnog sistema snage 1 kW trebalo skoro 4 miliona ¥, dok je za isti sistem danas potrebno oko 800.000 ¥, odnosno jedna petina cene od pre više od deceniju. Prosečno japansko četveročlano domaćinstvo u proseku troši oko 3 – 4 kW električne energije na

¹² <http://www.solarbuzz.com/News/NewsASPT30.htm>

¹³ Извop: New Energy and Industrial Technology Development Organization (NEDO)

sat. Oni mogu da proizvedu ovu količinu struje na svom krovu ukoliko deo krova okrenut ka Suncu ima površinu od 20-30 m². Solarne ploče zauzimaju velike površine zemljišta i najisplativije ih je instalirati upravo na krovove domaćinstava jer tako ne zauzimaju dodatnu površinu. Prednost ovakvog načina iskorišćavanja solarne energije je korišćenje prostora koji se inače ne upotrebljava, nema pokretnih delova, pa je proizvodnja struje bešćujna, sistem je dugotrajan i nije potrebno održavanje. Međutim, postoji jedan nedostatak. Struja ne može da se proizvede noću ili kad je vreme loše, ali se taj problem rešava napajanjem iz lokalne električne mreže ili iz posebnih akumulatora.

Slika 3: U mestu Jošikava u Saitama prefekturi blizu Tokija, stanovnici ovog predgrađa sami proizvode električnu energiju

Japanska vlada je sebi zadala cilj da do 2010. godine proizvodnja iz solarnih ćelija bude oko 4.820.000 kW, što je 10 puta više od današnjeg nivoa. Ovim će da se uštedi 1.180.000 kubika sirove nafte, što znači manje emitovanog CO₂ kao rezultat sagorevanja fosilnih goriva.

Energija okeana za bezbedan pomorski transport

Japanska pomorska agencija za bezbednost je istraživala i razvijala obnovljive izvore energije još od ranih pedesetih godina 20. veka. Morski putevi zahtevaju različite tipove markera poput svetionika, radio odašiljača i svetlećih bova koje navode pomorski saobraćaj. Ovi markeri su često smešteni na izolovanim ostrvima i grebenima, pa je za svaki ovaj marker neophodan nezavisan izvor električne energije. Postoji oko 5.500 različitih pomorskih markera van same japanske obale. Danas njih oko 3.000 (54 %) koriste obnovljivu energiju. Agencija planira da poveća ovaj procenat do 80 %. Najveći izvor obnovljive energije u Japanu su solarne ploče koje zahtevaju malo održavanja.

Slika 4: Svetleća bova u Akaši prolazu sa plimskim generatorom i svetionik Micunokošima koji koristi kombinaciju energije talasa i solarnu energiju

Drugi po važnosti obnovljivi izvor energije su talasne turbine koje koriste vertikalne pokrete okeanskih talasa stvarajući pritisak koji pokreće turbine generatora. Prva takva talasna turbina je počela sa radom 1965. godine za svetleću bovu u Osaka zalivu. Problem sa ovim sistemima sa obnovljivom energijom je što na njih utiče vreme. Agencija zbog toga koristi kombinaciju solarne energije i energije talasa kako bi obezbedila što stabilnije snabdevanje električnom energijom. Leti, kada je sunce jako, a more mirno, većina energije dolazi od sunčevog zračenja. Energija talasa se koristi uglavnom u zimskom periodu, kada je oblačno i kada je more često nemirno.

Energija biomase

Nije nepoznata stvar da se đubre u Japanu odavno reciklira. Materije koje nisu biorazgradljive se odvajaju iz kućnog đubreta. Zatim se ono smešta u posebne tankove u kome se vrši fermentacija i emituje se gas metan. Ovaj gas pokreće motor koji proizvodi električnu energiju. Kada je raspadanja završeno, ostatak materije se koristi kao đubrivo. Takikava na Hokaidu je prvo mesto sa ovakvim sistemom u Japanu.

Slika 5: Fermentacioni tankovi u elektrani Takikawa na Hokaidu

Iskorišćeno biljno ulje – zamena za benzin

Japanci vole duboko pržene morske plodove i povrće koje nazivaju „tempura“, kao i ostale duboko pržene namirnice. Posle takvog načina spremanja hrane, u Japanu godišnje ostane 400.000 tona potrošenog prženog ulja. Ukoliko se ovakvo ulje baca, ono može da zagadi životnu sredinu. Ovakvo ulje se danas transformiše u gorivo za motorna vozila. Ovom preradom se bavi jedna kompanija koja radi ovaj posao za „Someya Shoten Group of Sumida“ iz Tokija. Predsednik kompanije, Someya Takeo, objašnjava: „Ranije, iskorišćeno tempura ulje je skupljano po restoranima i reciklirano u stvari poput životinjske hrane, đubriva ili sapuna. Kasnije je jeftinije uvozno ulje zamenilo iskorišćeno tempura ulje. Taman kad sam razmišljao kako da se iskoristi potrošeno tempura ulje, čuo sam za vozila sa dizel motorima koje pokreće biljno ulje. Pomislio sam, možda možemo isto da uradimo i sa tempura uljem.“¹⁴

¹⁴ A replacement for gasoline – Running cars on waste vegetable oil; Nipponia – Discovering Japan, page 13, No. 28, 2004.

Slika 6: Someja Šoten pumpa za VDF gorivo (levo), VDF gorivo i istrošeno biljno ulje (desno)

Posle perioda istraživanja, kompanija je uspela da razvije VDF (Vegetable Diesel Fuel), koje se bazira uglavnom na istrošenom jestivom ulju. VDF kroz produkte sagorevanja ne daje okside sumpora i emituje tri puta manje crnog dima od klasičnog benzina. Način prikupljanja ovog ulja je jedinstven. Ukoliko 10 puta pošaljete istrošeno ulje skladišteno u plastičnim bocama, postajete vlasnik 3,3 m² šume u Tadami Čo u Fukušima prefekturi. Ovaj sistem reciklira istrošeno jestivo ulje, pridobija nove vlasnike šuma, štiti šume i smanjuje emisiju CO₂.

Energija snega – pretvaranje zimskog problema u letnje rešenje

Nedaleko centra Išikari ravnice na Hokaidu, nalazi se grad Bibai, gde godišnje padne više od 8 metara snega, više nego u bilo kom mestu na ostrvu. Godinom za godinu, nakon svake snežne padavine u Bibaiju, višak snega je odnošen i smeštan na određene lokacije gde se nalazio sve do proleća kada je počeo da se topi.

Pitanje je bilo, da li taj sneg može da se pretvori u resurs!? 1997. godine je u Bibaiju osnovano Udruženje za istraživanje prirodne energije, sa zadatkom da pronade način kako sneg može da se iskoristi. Rezultat danas, je da se snegom hlade različiti magacini i stovarišta i klimatizuju zgrade kada je napolju toplo. Sneg se čuva u magacinima da bi se temperatura u njima održala između 0 i 4 C tokom čitave godine. Ova temperatura je idealna za skladištenje poljoprivrednih proizvoda, a sneg smanjuje troškove koji bi postojali korišćenjem električne energije za rashlađivanje.

Slika 7: Zgrada u mestu Bibai na Hokaidu koja koristi zimski sneg za hlađenje leti (levo) i obližnje skladište za 105 tona snega (desno)

Sneg se takođe čuva u skladištima koji se nalaze neposredno uz stambene i druge zgrade. Postoje dva načina kako se hladi vazduh u prostorijama. U nekim zgradama vazduh cirkuliše između skladišta sa snegom i stambenih prostorija, a u drugima cirkuliše hladna voda koja nastaje topljenjem snega.

Jedna tona snega može da se pretvori u istu količinu energije koja bi nastala sagorevanjem 10 litara sirove nafte. Danas Bibai ima 7 objekata koji koriste energiju snega. Grad godišnje prosečno iskoristi 4.500 tona snega, a samim tim uštedi 45.000 litara sirove nafte.

Novi kondenzatori za novi stil života

U budućem svetu sa ekološkom savešću će postojati električni automobili koje će dobijati iz solarnih ploča ili vetrenjača. Međutim, ova idealna slika budućeg energetskog sveta još uvek nije u potpunosti izvodljiva, zbog toga što današnji električni automobili imaju baterije koje su teške i po 400 kg, često moraju da se pune, a nekad i da se u potpunosti zamene. Solarne ploče pretvaraju sunčevu energiju samo dok Sunce sija, vetrenjače samo dok duva vetar, pa je neophodna zaliha električne energije. Sve je počelo radikalno da se menja otkrivanjem nove tehnologije, posebnog sistema energetskih kondenzatora „Energy Capacitor Systems“ (EcaSS).

Ovi kondenzatori čuvaju električnu energiju u vidu elektriciteta, pa su samim tim efikasan sistem za čuvanje energije, mnogo efikasniji od akumulatora koje su prvo električnu energiju pretvarale u hemijsku da bi je sačuvali. Danas su klasični kondenzatori sastavni deo svih elektronskih uređaja. Međutim oni ne mogu da sačuvaju veliku količinu energije sem ako su veoma teški i glomazni. Tako recimo, ukoliko želimo da na električnom automobilu zamenimo akumulator od 400 kg konvencionalnim kondenzatorom, a da njegov kapacitet bude isti kao i kapacitet akumulatora, onda bi kondenzator morao da bude 20 puta veći i da teži oko 8 tona.

Okamura Mičio je dobio ideju o novim kondenzatorima kada je sa tankom plastičnom podlogom za pisanje trljao dlaku svoje kućne mačke, što je za posledicu imalo nakostrešenu mačku i pucketanje. Sve što mu je trebalo da razvije EcaSS sistem palo mu je na pamet tog trenutka. To je značilo da može da se sačuva velika količina energije ukoliko koristi veoma tanke duple električne slojeve. Debljina ovih slojeva ne može da se poredi ni sa debljinom fotografskog filma. S obzirom da su ovi slojevi toliko tanki, Okamura kondenzatori su po zapremini značajno manji. Okamura je nastavio sa razvijanjem EcaSS sistema. Ovaj sistem može da sačuva istu količinu energije kao i olovni akumulator, ali je u prednosti zato što mnogo duže traje, a vreme punjenja je kraće s obzirom da se energija čuva direktno u vidu električne energije, a ne konvertuje se u hemijsku. Ovaj sistem se razvio krajem devedesetih, a u oktobru 2003. godine je još više usavršen i može da sačuva dva do tri puta više električne energije nego olovni akumulatori iste težine, nešto više od metal hidrid baterija i skoro kao litijum jonske baterije koje za sada imaju najveću energetsku gustinu od svih baterija.

Konverzija okeanske toplotne energije

Električnu energiju možemo da proizvedemo koristeći temperaturne razlike između površine okeanske vode i okeanskih dubina. Ovaj proces je poznat

pod nazivom „konverzija okeanske toplotne energije“, ili *ocean thermal energy conversion* (OTEC).

S obzirom da je tačka ključanja amonijaka niska, on smesta isparava kada ga zagreje topla voda sa površine okeana. Para zatim vrši pritisak na turbine koje stvaraju električnu energiju. Cevovodima se para sprovodi do dubina gde je temperatura vode znatno niža, tamo se hladi, amonijak se vraća u tečno stanje i proces se potom kontinuirano ponavlja.

Slika 8: Brod koji testira OTEC¹⁵ sistem u Indijskom okeanu

Ovaj sistem je po mnogima fantastičan, jer omogućava konverziju energije skroz dok je razlika u temperaturi dva nivoa vode bar 15° C. Ovaj sistem može da se koristi i za desalinizaciju morske vode, pa je veoma pogodan za dobijanje sveže vode i struje u izolovanim aridnim oblastima. Voda može da se koristi i za dobijanje vodonika koji se posle koristi kao gorivo. Sistem ne funkcioniše samo u morskoj vodi, već i na termalnim izvorima i mestima gde različita postrojenja izbacuju otpadnu vrelu vodu. Upravo se rade projekti za ovakve sisteme u Indiji i na bliskom istoku. Električna energija na ovakav način može da se dobija između 40° južne i 40° severne geografske širine.

Geotermalna energija

Ogromne su količine i kapaciteti geotermalne energije ispod japanskih vulkanskih ostrva. Ova energija može da se iskoristi tako što se vadi vrela voda i para iz velikih dubina, a zatim se para koristi za pokretanje turbina. U Japanu postoji 17 ovakvih elektrana. Najveća je Hačobaru geotermalna elektrana u Oita prefekturi na ostrvu Kijušu, na nadmorskoj visini od 1.100 metara. Para se dovodi cevima iz geotermalnog rezervoara koji se nalazi na dubini od 3.000 metara. Elektrana ima kapacitet od 110.000 kW, što je dovoljno električne energije za oko 37.000 domaćinstava. Prednost geotermalne elektrane je u poređenju sa elektranom na fosilna goriva, da emituje samo dvadeseti deo ugljen dioksida za istu količinu proizvedene električne energije.

¹⁵ *Ocean thermal energy conversion*

Slika 9: Hačobaru geotermalna elektrana u Oita prefekturi (levo) i para koja dolazi iz bušotine 3.000 metara dubokog geotermalnog rezervoara (desno)

Energija vetra

Procenjuje se da 1 do 3 % energije koja na Zemlju dođe sa Sunca, pretvori u energiju vetra. To je između 50 i 100 puta više energije nego one koja se pretvori u biomasu kroz sav biljni svet na Zemlji koji koristi fotosintezu.

Dok je kinetika vetra veoma komplikovana, sama teorija postanka vetra je prosta i odavno poznata. Sunce ne zagreva jedanko čitavu planetu zbog ugla pod kojim sunčevi zraci padaju na zemljinu površinu, a nejednako se zagrevaju i hlade kopno i voda, što dovodi do razlike u vazдушnom pritisku i kretanju vazдушnih masa na planeti.

Energiju iz vetra dobijamo na sledeći način. Vetrovna krila su povezana na rotor, a pokretanjem i zavrtnjem krila proizvodi se električna energija. Količina energije zavisi od brzine vetra, zahvaćene površine vazduha i njegove gustine.

Evropa je ubedljivi lider u korišćenju snage vetra na svetu, a Japan se nalazi na 8 mestu sa 940 MW instalirane snage, a nakon Kioto protokola, Japan planira da do 2010. godine ostvari cilj od 3.000 MW. Međutim, Japanska asocijacija za energiju vetra (The Japanese Wind Power Association) je saopštila da cilj od 3.000 MW instalirane snage 2010. godine neće biti ostvaren ukoliko se godišnja stopa rasta značajno ne poveća.

Oni koji se protive iskorišćavanju energije vetra, ističu njene loše strane, a to je da vetrovna krila prave veliku buku, da su opasnost za ptice, da elektrane na vetar zauzimaju značajne površine sa kojih se često krče šume, da menjaju i narušavaju ambijent itd.

Sa druge strane, oni koji odobravaju korišćenje energije vetra ističu da je to obnovljiv i čist izvor energije koji ne stvara CO₂ ni SO₂ niti bilo koji drugi gas koji zagađuje okolinu. Različite studije su takođe pokazale da je broj ptica koji strada udarajući u vetrovne turbine zanemarljiv u odnosu na broj ptica stradalih u saobraćaju, lovu, na dalekovodima, soliterima i pogotovo kao posledica zagađenja nastalog u elektranama koje emituju štetne gasove. Na primer, u Velikoj Britaniji gde ima nekoliko stotina vetrovnih turbina, godišnje po turbini strada jedna ptica, dok u istoj toj zemlji u toku jedne godine od automobila i drugih vozila strada oko 10 miliona ptica.

Slika 10: Iskorišćavanje snage vetra iznad mora

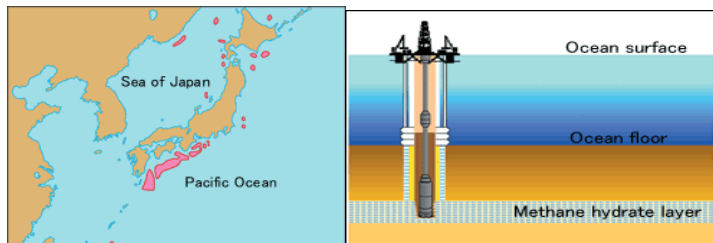
Metan hidrat

Metan hidrat je došao u žižu javnosti kao potencijalni izvor energije budućih generacija. Danas Japan uvozi najveći deo energetske izvora. Da li metan hidrat može tako nešto da promeni?

Metan hidrat je kristalizovana materija poput leda, sastavljena od molekula vode i metana. Stabilan je na niskim temperaturama i pri visokom pritisku, a nalazi se uglavnom ispod većitog leda i u geološkim formacijama ispod okenaskog dna. Ukoliko uspemo da izvadimo metan, možemo njime da zamenimo gorivo poput uglja i nafte. 1970. godine su naučnici širom sveta započeli sa istraživanjem metan hidrata kao potencijalnog novog izvora energije.

Sonarnim istraživanjima je procenjeno da u okolini Japana ispod okenaskog dna ima oko 7 triliona m³ metan hidrata. Geolozi procenjuju oko japanskih ostrva ima dovoljno metan hidrata da može da obezbedi stogodišnje snabdevanje zemlje prirodnim gasom.

Između 1995 i 2000. godine, rađena su neka osnovna istraživanja u vreme potrage za metan hidratom između ostrva Šikoku i poluostrva Kii. Nađen je metan hidrat što je bila nada za buduća istraživanja, a ohrabrilo je i ministarstva ekonomije, trgovine i industrije da sačine 16-ogodišnji plan pod nazivom „Istraživački program metan hidrat“. Program je davao naznake za rad u periodu od 2001. do 2016. godine i imao je za cilj da odredi efikasne načine za istraživanje ležišta metan hidrata koji leži ispod okenanskog dna na dubinama od 800 do 3.000 metara, da odredi gde i kako se ti izvori mogu ikoristiti, da odredi da li vađenje i korišćenje može da šteti životnoj sredini, da verifikuje istraživačke rezultate za vreme istraživanja i da se urade probne bušotine i testovi. Postaviće se desetak probnih bušotina nedaleko japanskih obala, a sa tim je započeto 2004. godine.

Slika 11: Rezerve metan hidrata nedaleko obala Japana (levo) i mogući način ekstrakcije (desno)

Procenjene količine rezervi su enormne što je ohrabrujuće za budućnost. Međutim ostaje pitanje – koliko od procenjenih 7 triliona m³ japanskog metan hidrata može da se iskoristi i koliko od toga može da se iskoristi a da bude ekonomski isplativo? Program će ostati samo jedna dobra ideja ukoliko ne bude bilo moguće tehnički iskoristiti više od malenog dela rezervi, ili ukoliko troškovi vađenja i transporta budu veći od cene nafte i prirodnog gasa. Mora takođe da se uzme u obzir i globalno zagrevanje. Metan hidrat je relativno čisto gorivo jer ne emituje SO₂ prilikom sagorevanja, ali je metan gas koji izaziva efekat staklene bašte, i ne sme da se dozvoli da taj gas „pobegne“ u atmosferu.

„Zapaljivi led“ leži i dalje ispod okenaskih dubina dok istraživači nastavljaju sa pronalaženjem načina kako ga iskoristiti i upotrebiti kao gorivo.

* * *

Potrebe za energijom u savremenom društvu sve više rastu. Japan kao jedna od najrazvijenijih zemalja, spada i u najveće potrošače energije na planeti. Pored toga, više od 80 % primarnih izvora energije se uvozi, a zavisnost od uvozne nafte je u fiskalnoj 2001. godini bila 99,7 %.

Velike promene u shvatanju energije u Japanu su nastupile 1973. godine, kada je izbila velika naftna kriza. Tada je udeo nafte u primarnim izvorima energije iznosio čak 77,4 %. Od tada se povećavaju naponi da bi se koristili drugi i otkrivali novi izvori energije, poput energije Sunca, vetra, okeana itd.

2001. godine je udeo nafte u primarnim izvorima energije pao na 49,4 %, udeo uglja je iznosio 19,1 %, prirodnog gasa 13,1 %, nuklearne energije 12,6 %, hidro i geotermalne energije 3,5 %, a udeo ostalih alternativnih izvora energije je iznosio 2,3 %¹⁶. Japan čini velike napore da bi smanjio potrošnju energije i da bi uvećao udeo alternativnih i čistih izvora energije. Samim tim smanjila bi se zavisnost od uvoznih energenata. Jedan od najvećih napora u vezi sa štednjom energije se ogleda u stalnoj edukaciji stanovništva. Gde god da se nađete u Japanu, svuda oko vas, od hotela i restorana do aerodroma, naići ćete na obaveštenja i upozorenja o štednji energije. Japanci svakako ništa ne prepuštaju slučaju.

Literatura:

1. Japan Almanac 2004, Annual publication; The Asahi Shimbun, Tokyo 2003.
2. Kōkichi Shōji: Japanese Society; International Society for Educational Information, Tokyo, 1993.
3. Nipponia, Discovering Japan, No. 28; Heibonsha Ltd., Tokyo 2004.
4. Talking about Japan; Updated Q & A, Kodansha International Ltd., Tokyo 2000.
5. <http://www.ecomall.com/greenshopping/windpower2005.htm>
6. http://www.kaiho.mlit.go.jp/e/index_e.htm
7. <http://www.wordiq.com/>
8. http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page
9. <http://www.windpower-monthly.com/>

¹⁶ Japan Almanac 2004, Annual publication; The Asahi Shimbun, Tokyo 2003.

15. PRIRUČNIK O MANJINAMA

1. Uvod

U mnogim multietničkim državama, koje su stvorene nakon raspada bivših socijalističkih država Centralne i Istočne Evrope, nacionalne manjine su uglavnom isključene iz vršenja vlasti a njihova prava na različitost (kolektivna prava) i pravo na zaštitu od diskriminacije ugroženo. Većina ovih država ima ustavne odredbe koje nalažu poštovanje individualnih i kolektivnih manjinskih prava i zakone, koji predviđaju zaštitu od diskriminacije i asimilacije kao i uvođenje posebnih mera o osiguravanju manjinske političke zastupljenosti.

Na žalost, ove mere se nisu pokazale efikasnim u osiguravanju inkluzije nacionalnih manjina u procese donošenja odluka na svim nivoima javne vlasti kao ni u domenu osiguranja prava nacionalnih manjina na obrazovanje, osnivanje kulturnih institucija i informisanje na maternjem jeziku. Problem produbljuje veoma spor proces reformi državne uprave, sudova i policije u zemljama u tranziciji. U ovim državama, a Srbija nije izuzetak, sistem vršenja vlasti je nestabilan i u njemu nacionalne manjine ne mogu da ostvare svoja legitimna prava i interese, jer slaba država nije u stanju da im ih obezbedi a oni nemaju pristup neformalnim centrima moći i uticaja. Zato izvor problema ne treba tražiti u propisima, koji su najčešće usklađeni sa međunarodnim standardima, već u praksi postupanja, odnosno volji izvršne vlasti da propiše adekvatno tumači i primenjuje.

Savremeni evropski modeli uprave uglavnom proizlaze iz koncepta socijalne funkcije uprave. Vršenje upravnih delatnosti, pre svega, podrazumeva javne usluge (školstvo, obrazovanje, kultura, mediji), kojima se stvaraju i omogućuju uslovi za svakodnevni život i rad građana i doprinosi razvoju društva kao celine. Uprava u ovim sistemima ostvaruje svoju funkciju tako što prvenstveno postaje regulator društvenih procesa i servis građana, a manje instrument vlasti.

2. Pojam „nacionalne manjine“ i „etničke grupe“

U teoriji, pod etničkom grupom se podrazumeva grupa ljudi, koji dele karakteristike kao što su jezik, kultura, religija, istorija i tradicija. Osećanje etničke pripadnosti je veoma važan aspekt našeg *identiteta*. Karakteristike etničkog identiteta mogu biti vidljive (govor, oblačenje, ponašanje) ili nevidljive (ime, običaji, religija, hrana i navike). Etnička grupa je samosvesna i poseduje izvestan nivo kohezije i zajedništva, a sastoji se od ljudi ujedinjenih radi zajedničkih interesa, porekla i istorijskog pamćenja. U teoriji se ponekada pod „etničkom grupom“ podrazumeva etnička zajednica koja nema svoju matičnu državu. Ova definicija nije opšteprihvaćena i sve više se napušta. I u praksi se od nje odstupa.

Nacionalna manjina je grupa državljana određene države, koja predstavlja brojčanu manjinu u ne-dominantnom položaju u državi i koja ima etničke, verske i jezičke karakteristike, koje je razlikuju od većine, ima međusobni

osećaj solidarnosti i motivisana je željom da ostvari faktičku i pravnu jednakost sa većinom. Ovu definiciju, koja sadrži određenje manjine kao „brojčane manjine u ne-dominantnom položaju“ predložili su međunarodni stručnjaci za prava manjina da bi iz nje isključili manjine u politički dominantnom položaju (npr. u Južnoj Africi za vreme aparthejda je samo 13% belog burskog stanovništva imalo aktivno i pasivno biračko pravo i imalo u svojim rukama sve poluge izvršne, zakonodavne i sudske vlasti i naravno ekonomske moći). Dakle, pitanje ko je u položaju nacionalne manjine je pre svega političko pitanje. Manjine su najčešće određene na osnovu subjektivnih i objektivnih kriterijuma, uključujući i samoidentifikaciju s grupom, nacionalne, rasne, etničke, jezičke i verske elemente koji manjinu čine različitom od ostalih grupa stanovništva u državi.

Određenje manjine u Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (koji je donesen za Državnu zajednicu Srbije i Crne Gore ali se nakon odvajanja Crne Gore primenjuje kao republički zakon) glasi:

Nacionalna manjina je svaka grupa državljana koja je po brojnosti dovoljno reprezentativna, iako predstavlja manjinu na državnoj teritoriji, pripada nekoj od grupa stanovništva koje su u dugotrajnoj i čvrstoj vezi sa državnim teritorijom i poseduje obeležja kao što su jezik, kultura, nacionalna ili etnička pripadnost, poreklo ili veroispovest, po kojima se razlikuje od većine stanovništva, i čiji se pripadnici odlikuju brigom da zajedno održavaju svoj zajednički identitet, uključujući kulturu, tradiciju, jezik ili religiju. Nacionalnim manjinama smatraće se sve grupe državljana koji se nazivaju ili određuju kao narodi, nacionalne i etničke zajednice, nacionalne i etničke grupe, nacionalnosti i narodnosti, a ispunjavaju navedene uslove.

U Ustavu Republike Srbije iz 2006. godine, Srbija se definiše kao država srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive, zasnovana na vladavini prava i socijalnoj pravdi, načelima građanske demokratije, ljudskim i manjinskim pravima i slobodama i pripadnosti evropskim principima i vrednostima. U Ustavu nije prevladalo građansko, već etničko određenje države po kojem je Srbija država srpskog naroda, a zatim i svih drugih građana koji u njoj žive. Ustavna praksa bivših socijalističkih država je pokazala da je ovakvo „prisvajanje države“ od strane većinskog naroda, najčešće povezano i s odnosom državnih organa prema nacionalnim manjinama u praksi.

Međunarodni standardi nalažu da nijednoj osobi ne bude uskraćeno ili ograničeno uživanje nekog prava jer je ta osoba pripadnik etničke grupe ili nacionalne manjine (zabrana diskriminacije) kao i da svaka osoba ima isti pristup državnim službama i javnim uslugama koje joj omogućavaju da očuva i razvije svoj etnički ili nacionalni identitet i da na jednak način doprinese razvoju društva u celini.

3. Međunarodni instrumenti zaštite nacionalnih manjina (međunarodne konvencije, odnosno ugovori koji obavezuju našu zemlju)

Veliki broj međunarodnih dokumenata odnosi se na zaštitu nacionalnih, etničkih, rasnih i verskih grupa: Međunarodna povelja o ljudskim pravima, Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, Deklaracija UN o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, verskim i jezičkim manjinama, UNESCO konvencija o spečavanju diskriminacije u obrazovanju i drugi. Postoji i posebna grupa međunarodnih dokumenata koji sadrže posebna prava za osobe, koje pripadaju manjinama i koji su regionalnog karaktera: Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima Saveta Evrope, Dokument iz Kopenhagena sa konferencije o humanim dimenzijama OEBS i drugi. Novi univerzalni i regionalni standardi zaštite prava manjina obezbeđuju veliki broj normi kojima bi se trebalo rukovoditi u nacionalnoj praksi. Ipak, veoma često države potpisnice međunarodnih ugovora o zaštiti nacionalnih manjina ignorišu svoje međunarodne obaveze, a pripadnici nacionalnih manjina se i dalje suočavaju sa rasizmom, ksenofobijom, rasno i etnički motivisanim nasiljem, diskriminacijom i predrasudama. Države i dalje manipulišu nacionalnim manjinama imajući u vidu pre svega spoljnopolitičke interese i odnose sa susednim zemljama, matičnim državama manjinskih grupa.

3.1. Deklaracija o pravima pripadnika nacionalnih, etničkih, jezičkih ili verskih manjina

Početkom devedesetih u okrilju UN donesena je Deklaracija o pravima pripadnika nacionalnih, etničkih, jezičkih ili verskih manjina (1993). Deklaracija je prvi univerzalni dokument koji je proširio prava pripadnika nacionalnih manjina tako što je stvorio obavezu državama da razvijaju i pomažu ostvarenje, pre svega, kulturnih prava manjina. Za razliku od ranijih dokumenata o ljudskim pravima, kao što su Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Povelja UN, koje uglavnom nalažu državama potpisnicama da se uzdrže od diskriminacije, Deklaracija uvodi obavezu činjenja, sa idejom da puko uzdržavanje od nasilja, netolerancije i diskriminacije samo nije dovoljno da obezbedi stvarnu jednakost manjine sa većinom.

Deklaracija takođe implicitno podržava ideju da su prava manjina ne samo individualna već i kolektivna, stvarajući obavezu državama potpisnicama da zaštite identitet manjina i ohrabre "uslove za razvoj tog identiteta" (član 1). Deklaracija posebnu pažnju poklanja pravima manjina da "efektivno učestvuju u kulturnom, verskom, socijalnom, ekonomskom i javnom životu" (član 2. stav 2). Veoma bitan pomak u proširenju prava manjina je i pominjanje nacionalnih manjina i etničkih zajednica, što prema preovlađujućem tumačenju obuhvata i radnike migrante, dakle i manjinske zajednice nedržavljana.

3.2. Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina Saveta Evrope

Osnovna konvencija (ugovor) kojim se štite prava pripadnika nacionalnih manjina u zemljama članicama Saveta Evrope je Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina. Konvencija, donesena 1995. godine, štiti različita prava manjina, obavezuje države da obezbede uživanje ovih prava i priznaje brojna kolektivna prava manjina. Okvirna konvencija je prvi međunarodni ugovor u celini posvećen nacionalnim manjinama. Njen cilj je da odredi obavezujuća pravila postupanja u državama članicama Saveta Evrope kako bi se u njima poboljšao položaj manjina. Osim zemalja članica Saveta Evrope, Okvirnoj konvenciji mogu da pristupe i zemlje nečlanice, na poziv Komiteta ministara Saveta Evrope. Sve nove članice Saveta Evrope su bile obavezne da pristupe Povelji. Do sredine jula 2009. godine Konvenciju je ratifikovalo 39 zemalja (podatak od 21. jula 2009. godine prema zvaničnom sajtu Saveta Evrope). SR Jugoslavija je pristupila Konvenciji 1. septembra 2001. godine te ova konvencija obavezuje i Republiku Srbiju kao njenog pravnog naslednika.

Nekoliko zemalja su prilikom ratifikacije Konvencije priložile svoje definicije nacionalnih manjina, odnosno označile nacionalne manjine na koje će se Konvencija primenjivati u zemlji potpisnici. Mnoge od ovih definicija isključuju migrante i strane državljane. Lihtenštajn, Luksemburg i Malta su, iako su potpisali Konvenciju, izričito naglasili da na njihovim teritorijama ne žive nacionalne manjine te da su primarni razlozi koji su ih rukovodili da Konvenciju ratifikuju "razlozi solidarnosti".

Osnovni princip Konvencije je princip jednakosti i zabrane diskriminacije. Konvencija predviđa da države potpisnice mogu da preduzimaju i mere afirmativne akcije (pozitivne diskriminacije) a ne samo da se uzdržavaju od diskriminacije. Države takođe mogu da preduzmu "tamo gde je to potrebno" mere za ostvarivanje "pune i efektivne jednakosti između pojedinaca koji pripadaju nacionalnoj manjini i onih koji pripadaju većini". Ostale bitne odredbe Konvencije pokrivaju širok raspon prava nacionalnih manjina koja države moraju da poštuju: pomoć manjinama da zadrže i razvijaju svoju kulturu i identitet, ohrabrivanje tolerancije, međusobnog poštovanja i razumevanja između većinskog stanovništva i pripadnika manjina, poštovanje slobode okupljanja, udruživanja, izražavanja, misli, savesti i veroispovesti pripadnika nacionalnih manjina, obezbeđivanje manjinama pristupa državnim medijima i pomoć u osnivanju medija na jezicima manjina itd.

3.3. Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima

Svrha Povelje je da unapredi istorijske regionalne i manjinske jezike u Evropi. Iako se ova konvencija zove „Evropska povelja” ona je po svojoj suštini takođe obavezujući međunarodni ugovor Saveta Evrope. Usvojena je da bi se, s jedne strane, zaštitila i razvila evropska kulturna tradicija i nasleđe, a s druge strane, da bi se obezbedilo poštovanje neotuđivog i opšteprihvaćenog prava na upotrebu manjinskih jezika u privatnom i javnom životu. Povelja ustanovljava brojne konkretne mere u različitim oblastima života, kako bi se podstaklo korišćenje regionalnih i manjinskih jezika u obrazovanju, pravosuđu,

upravi, javnim servisima, državnim medijima, kulturnim, ekonomskim i socijalnim aktivnostima i međunarodnoj razmeni. Svaka država mora da preuzme i ratifikuje najmanje trideset pet odredbi ili stavova koji su izabrani u svakoj od posebnih oblasti (obrazovanje, pravosuđe itd), uključujući i obavezne mere koje svaka država mora da implementira (suštinske odredbe - hard core). Takođe svaka država bi trebalo da odredi u svom instrumentu ratifikacije svaki pojedinačni regionalni ili manjinski jezik na koji će se Povelja primenjivati. Primena Povelje je pod kontrolom Saveta ministara i posebnog Komiteta eksperata koji periodično ispituju izveštaje o sprovođenju Povelje.

Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima je otvorena za potpisivanje 1992. godine a stupila je na snagu 1. marta 1998. godine. Do sada, potpisale su je i ratifikovale 24 države, a u još 9 zemalja Evropska povelja se nalazi u postupku ratifikacije (status ratifikacija 21. jula 2009. godine prema zvaničnom sajtu Saveta Evrope). Republika Srbija pristupila je Povelji 1. juna 2005. godine. Republika Srbija ovu konvenciju primenjuje u odnosu na deset manjinskih jezika i to na: albanski, bošnjački, bugarski, mađarski, rumunski, romski, rusinski, slovački, ukrajinski i hrvatski jezik. Interesantno je pomenuti da u okviru Saveta Evrope postoje mišljenja da Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima nije instrument zaštite manjina. Prema ovom mišljenju, Evropska povelja je instrument zaštite manjinskih jezika, kao civilizacijske kulturne baštine, a ne instrument političke zaštite pripadnika zajednica koje govore ove jezike. U poslednje vreme različita tela i organi Saveta Evrope koriste ovaj argument kako bi se ubrzao spori postupak pristupanja i ratifikacije Povelje.

3.4. Kopenhaški dokument i preporuke iz Haga, Osla i Lunda

Iako dokumenti doneti u okviru OEBS-a nisu međunarodni ugovori, oni zbog toga nemaju manji značaj. Naprotiv, ogroman autoritet odluka koje donose predstavnici više od 50 zemalja, uključujući SAD i Kanadu, imaju veliku političku, pa time i praktičnu važnost. Za oblast zaštite prava manjina posebno je značajan Kopenhaški završni dokument, koji je označio prekretnicu u pristupu manjinskom problemu. Odeljak 30. Dokumenta iz Kopenhagena priznaje pravo manjinama da ostvaruju svoja individualna i kolektivna prava u "demokratskom političkom okruženju koje je zasnovano na vladavini prava i nezavisnom pravosuđu." Dokument iz Kopenhagena zahteva da pripadnici manjina ova prava ostvaruju kako individualno, tako i u zajednici sa ostalim pripadnicima grupe. Naravno, brojna prava predviđena dokumentom po svojoj definiciji mogu se uživati samo kao kolektivna prava, kao što su prava na obrazovanje i na javno informisanje na maternjem jeziku. Dokument iz Kopenhagena u odeljku 40 posebnu pažnju posvećuje položaju romske zajednice, koja je, ne samo u zemljama članicama OEBS-a, u izuzetno nepovoljnom faktičkom i pravnom položaju, izložena najgrubljoj diskriminaciji, rasizmu i ksenofobiji.

Sredinom devedesetih, tadašnji visoki komesar za nacionalne manjine OEBS-a Maks van der Štul (Max van der Stoep) zatražio je od Fondacije za interetničke odnose, nevladine ekspertske organizacije ustanovljene 1993.

godine kao podrška aktivnostima Visokog komesara, da pripreme dva seta međunarodnih preporuka: Haške preporuke o pravima nacionalnih manjina na obrazovanje (1996) i Preporuke iz Osla o pravu nacionalnih manjina na upotrebu jezika (1998). Treći dokument, Preporuke iz Lunda o efektivnom učešću manjina u javnom životu, nastao je kao rezultat potrebe da se u državama članicama OEBS-a aktivno pomogne proces učešća manjina u upravljanju državom. Sva tri dokumenta rukovodi ideja da pripadnici manjina, individualno i u zajednici sa drugima treba da uživaju sva ljudska prava i istovremeno sačuvaju sve svoje jezičke, kulturne, religijske i druge posebnosti, ali se takođe i inbegrišu kao punopravni članovi civilnog društva. Osnovni cilj preporuka iz Osla, Haga i Lunda je da ohrabre uvođenje posebnih mera kojima će se izbeći međuetničke tenzije i time uticati na prevenciju sukoba.

4. Domaći propisi koji uređuju prava nacionalnih manjina

Instrumenti zaštite od diskriminacije štite predstavnike manjinskih grupa od gubitka posla zbog nacionalne pripadnosti, garantuju im pravo na jednako obrazovanje ili pravo na ispovedanje vere, ali ne mogu da im garantuju pravo na školovanje na maternjem jeziku, pravo na osnivanje sopstvenih kulturnih institucija ili pravo da imaju svoje predstavnike u Narodnoj skupštini, sudovima, tužilaštvima, policiji, ministarstvima. Puko uzdržavanje od nasilja, netolerancije i diskriminacije samo nije dovoljno da obezbedi stvarnu jednakost manjine sa većinom niti da ih zaštiti od asimilacije i postepenog nestajanja. Manjinama se mora obezbediti ne samo adekvatna zaštita od bilo kakvog oblika diskriminacije, nego i uslovi da neometano ostvaruju svoja prava, pojedinačno i/ili u zajednici sa ostalim članovima grupe, te da sačuvaju one karakteristike, koje sami žele da održe ili razvijaju. Posebna pažnja mora se pokloniti pravima manjina da učestvuju u kulturnom, verskom, socijalnom, ekonomskom i javnom životu i da učestvuju u donošenju odluka na nacionalnom i regionalnom nivou koje se odnose na uređenje onih pitanja koja su za njih relevantna.

U Republici Srbiji prava nacionalnih manjina su uređena – prema hijerarhiji pravnih akata:

a) Ustavom Republike Srbije;

b) međunarodnim konvencijama, koje se aktom ratifikacije, odnosno potvrđivanja u Narodnoj skupštini primenjuju kao domaće pravo i moraju da budu u saglasnosti sa Ustavom RS, ali su hijerarhijski viši pravni akti od „običnih“ zakona (kao što je na primer Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope);

c) Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina iz 2002. godine, koji je donesen za Državnu zajednicu Srbije i Crne Gore ali se nakon odvajanja Crne Gore primenjuje kao republički zakon;

d) drugim zakonima, kao što je Zakon o osnovnoj školi, Zakon o srednjoj školi, tzv. Omnibus zakon, kojim su određena republička ovlašćenja u domenu manjinske zaštite prenesena na AP Vojvodinu, Zakonom o lokalnoj samoupravi itd.

e) Uredbom o Savetu Republike Srbije za nacionalne manjine;

f) Statutom AP Vojvodine i pokrajinskim propisima;

g) Statutima gradova i opština i njihovim odlukama.

Važno je napomenuti da je u vreme pisanja ovog priručnika u postupku usvajanja bio i Predlog zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina. O nacionalnim savetima nacionalnih manjina biće reći nešto kasnije.

5. Nacionalne manjine i pravo na teritorijalnu autonomiju

U širem smislu, autonomija podrazumeva određeni stepen samostalnosti pojedinca ili grupe unutar šireg sistema. Teritorijalna autonomija podrazumeva da se neke nadležnosti državnih organa, koje su važne za očuvanje nacionalnog identiteta i sprečavanje asimilacije nacionalnih manjina, kao što su ustanovljavanje i finansiranje osnovnih i srednjih škola, TV stanica i novinsko – izdavačkih kuća, kulturnih institucija itd. prenose na autonomnu oblast (region, okrug) unutar suverene države. Teritorijalna autonomija nije pravno obavezujući instrument manjinske zaštite, ali postoji u nekim evropskim državama (Alandska ostrva u Finskoj, Južni Tirol u Italiji) kao i kod nas (AP Vojvodina). Teritorijalna autonomija nije nužno vezana za realizaciju prava nacionalnih manjina te većina evropskih država (i onih koje nemaju priznate nacionalne manjine) ima ustanovljene regione koji predstavljaju najviši nivo teritorijalne organizacije lokalne samouprave i imaju značajne ekonomske, pa i neke ranije tradicionalno državne funkcije. Regioni su sa novim integracionim procesima dobili veoma važne razvojne i ekonomske funkcije.

6. Kratka istorija teritorijalne autonomije u bivšoj Jugoslaviji

Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije iz 1946. godine predvideo je mogućnost da svaka republika organizuje teritorijalnu autonomiju svojim nacionalnim, tj. etničkim manjinama. Tako je, sve do 1963. godine, svaka Republika imala pravo da osnuje autonomne pokrajine na delu svoje teritorije koji je imao "istorijske, tradicionalne, etničke, političke i druge specifičnosti". Jugoslovenski Ustav iz 1963. godine je ukinuo ovu odredbu i autonomne pokrajine su ostavljene u okviru teritorijalne strukture Republike Srbije. Autonomija Vojvodine i Kosova se postepeno povećavala promenama Ustava iz 1963., 1971., 1974., i 1981. godine. Izmene Ustava iz 1963. godine, usvojene 1968. godine, su od autonomnih pokrajina napravile "sastavni deo Federacije". Kao posledica toga Vojvodina i Kosovo i Metohija su skoro

izjednačene sa šest saveznih republika. Prema poslednjem Ustavu bivše Jugoslavije iz 1974. godine, i Kosovo i Metohija i Vojvodina su dobile značajnu zakonodavnu, pravosudnu i izvršnu vlast, svoje Ustave, Skupštinu, Vladu (Izvršno veće), Predsednika, Vrhovni sud, pokrajinsku policiju. Obe pokrajine su imale svoje sopstvene centralne banke, svoje Ustave i pravo da donose zakone. Zakonodavna vlast pokrajina je bila skoro ravna zakonodavnoj vlasti republika. Obe autonomne pokrajine su bile zastupljene na saveznom nivou – pokrajinske skupštine su imenovalе predstavnike u saveznoj skupštini kao i članove kolektivnog izvršnog tela na saveznom nivou – Predsedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). To telo je bilo sastavljeno od osam članova. Najčešće navođena ustavna odredba iz tog perioda koja najbolje ilustruje najvažnije odlike tog sistema je odredba po kojoj je obavezna saglasnost pokrajina za eventualne izmene Ustava SFRJ. U to vreme je bilo očigledno da je politički sistem bivše Jugoslavije kreiran tako da pruži značajnu političku i budžetsku samostalnost ne samo za šest jugoslovenskih republika, već i za dve autonomne pokrajine.

Nakon donošenja novog Ustava Republike Srbije 1990. godine, Srbija je uvela čvrstu centralizaciju i mnoge nadležnosti je preuzela država. Prema Ustavu Republike Srbije iz 1990. godine, Srbija je zadržala dve autonomne pokrajine, Autonomnu pokrajinu Vojvodinu i Autonomnu pokrajinu Kosovo i Metohija. Dve pokrajine su imale značajne nadležnosti, ali su u potpunosti izgubile zakonodavnu i pravosudnu vlast. Od 1990. godine, pokrajinska Skupština i sve upravne strukture su uspostavljeni samo u Vojvodini, dok na Kosovu nisu bili čak ni formalno uspostavljeni. Nakon demokratskih promena u septembru 2000. godine nacionalne manjine su pokazale zainteresovanost i odlučnost u svojim zahtevima za ostvarenje efektivne ravnopravnosti sa većinskim narodom uz garantovanje prava na izražavanje, čuvanje, razvijanje i javno izražavanje nacionalne, etničke, kulturne i verske posebnosti.

7. Organi osnovani u cilju unapređenja i zaštite prava nacionalnih manjina

7.1. Nacionalni saveti nacionalnih manjina

Institucija nacionalnih saveta nacionalnih manjina uvedena je u pravni poredak Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina iz 2002. Usvajanjem novog Ustava Republike Srbije 2006. nacionalni saveti nacionalnih manjina postaju ustavna kategorija – Ustav predviđa u članu 75 stav 3 da pripadnici nacionalnih manjina, radi ostvarenja prava na samoupravu u kulturi, obrazovanju, obaveštavanju i službenoj upotrebi jezika i pisma, mogu izabrati svoje nacionalne savete u skladu sa zakonom. Predlogom Zakona o nacionalnim savetima, koji bi trebalo da do kraja avgusta 2009. godine bude usvojen, predviđa se značajnija uloga Nacionalnih saveta nacionalnih manjina. Narodna skupština i Vlada Republike Srbije, pre razmatranja i odlučivanja o pitanjima iz oblasti kulture, obrazovanja, obaveštavanja i službene upotrebe jezika i pisma, moraju da zatraže mišljenja

nacionalnih saveta a nacionalni saveti mogu da iniciraju Vladi ukidanje, odnosno poništenje podzakonskih opštih akata organa uprave koje inače donose starešine organa uprave (ministri) i da pokrajinskim i lokalnim organima mogu da daju predloge, inicijative i mišljenja o svim pitanjima koja se odnose na položaj nacionalnih manjina i da su ti organi obavezni da predloge, inicijative i mišljenja saveta razmotre i preduzmu odgovarajuće mere. Prema Predlogu zakona, na inicijativu pojedinog nacionalnog saveta, Republika, pokrajina, ili lokalna samouprava prenosi osnivačka prava nad ustanovama koje su isključivo vezane za nacionalne manjine (npr. u školama u kojima se nastava isključivo izvodi na manjinskom jeziku, ili u ustanovama javnog informisanja isključivo na jeziku nacionalne manjine), ili za koje nacionalni savet sâm utvrdi da su od posebnog značaja za nacionalnu manjinu.

Do sada su ustanovljeni nacionalni saveti sledećih nacionalnih manjina: Bošnjaka, Bugara, Bunjevaca, Vlaha, Grka, Egipćana, Mađara, Makedonaca, Nemaca, Roma, Rumuna, Rusina, Slovaka, Ukrajinaca i Hrvata.

7.2. Odbor za međunacionalne odnose Skupštine Republike Srbije

Odbor za međunacionalne odnose Narodne skupštine razmatra predlog zakona, drugog propisa i opšteg akta i druga pitanja sa stanovišta ostvarivanja nacionalnih prava i međunacionalnih odnosa u Republici. Odbor ima 21 člana.

7.3. Opštinski saveti za međunacionalne odnose

Opštinski Saveti za međunacionalne odnose prvi put su uspostavljeni Zakonom o lokalnoj samoupravi iz 2002. godine. To su tela koja se obavezno ustanovljavaju u lokalnim samoupravama u kojima predstavnici jedne nacionalne manjine čine više od 5% nacionalne strukture stanovništva ili predstavnici svih nacionalnih manjina više od 10% stanovništva. Naravno da članovi saveta mogu da budu i predstavnici manje brojčano zastupljenih manjina, ukoliko se opština za to opredeli i donese opštinsku odluku koja uređuje to pitanje. Demokratski potencijal Saveta ogleda se u mogućnosti da štite lokalnu manjinu kroz zakonski propisane procedure. Međutim, od 68 multietničkih opština samo je 43 uspostavilo Savete do lokalnih izbora, maja 2008. godine. U nekim opštinama Saveti su osposobljeni da analiziraju predloge propisa, kao i usvojene propise i lokalne politike sa aspekta realizacije manjinskih prava i da ocene potencijalni uticaj politika i propisa na buduću realizaciju manjinskih prava i sloboda. U većini opština ipak demokratski potencijal Saveta nije iskorišćen do kraja.

8. Ostvarenje prava nacionalnih manjina u praksi u Republici Srbiji

8.1. Izborna zakonodavstvo

Prema opštem pravilu o raspodeli mandata strankama koje su učestvovala na izborima za Narodnu skupštinu, u raspodeli mandata učestvuju samo stranke koje su dobile najmanje 5% glasova od ukupnog broja glasova birača koji su glasali. Ovo pravilo ne važi za stranke nacionalnih manjina i njihove koalicije, koje učestvuju u raspodeli mandata i kad su dobile manje od 5% glasova. Političke stranke nacionalnih manjina su sve one stranke čiji je osnovni cilj predstavljanje i zastupanje interesa nacionalne manjine. Republička izborna komisija odlučuje o tome da li stranka ispunjava uslove da se kvalifikuje kao manjinska, za koju ne važi cenzus od 5% za ulazak u Skupštinu. Zakonom o izboru narodnih poslanika predviđeno je da svaka lista mora da skupi najmanje 10.000 sudski overenih potpisa da bi mogla da se kandiduje. Kako zakonom nije određen broj potpisa koji treba da sakupe stranke nacionalnih manjina, Republička izborna komisija je donela Uputstvo o sprovođenju Zakona o izboru narodnih poslanika, kojim je odredila da je za podnošenje liste strankama nacionalnih manjina potrebno da prikupe 3.000 potpisa. Ustavni sud je na zahtev Srpske radikalne stranke, obustavio primenu ovog Uputstva, tako da su i stranke nacionalnih manjina (kao i ostale stranke) za podnošenje liste morale da prikupe 10.000 potpisa.

Na poslednjim izborima za Narodnu skupštinu učestvovalo je 10 lista stranaka nacionalnih manjina, od kojih su tri liste osvojile poslaničke mandate, i to mađarska koalicija (4 mandata), Bošnjačka lista za evropski Sandžak (2 mandata) i Koalicija Albanaca Preševske doline (1 mandat). Poslanici ove tri liste su posle konstituisanja skupštine formirali poslaničku grupu manjina. U odnosu na prethodni saziv parlamenta, bez poslanika su ostale stranke Roma (u prethodnom sazivu po jednog poslanika imale su Unija Roma Srbije i Romska partija). Iako je mogućnost upotrebe jezika nacionalnih manjina predviđena postojećim zakonodavstvom, u praksi se u radu parlamenta koristi isključivo srpski jezik (Godišnji izveštaj o stanju ljudskih prava u republici Srbiji za 2008. godinu Beogradskog centra za ljudska prava).

8.2. Pravo na jezički identitet

Nacionalne manjine najveći broj svojih zakonom zajemčenih prava ostvaruju upravo na nivou lokalne samouprave. Svi elementi ostvarivanja prava na jezički identitet se ostvaruju u lokalnim samoupravama. Od prava na osnovno i srednje obrazovanje na maternjem jeziku, do prava na službenu upotrebu jezika i pisma, pisanje naziva naseljenih mesta, pisanje ličnih imena na manjinskom jeziku – sva ova prava se realizuju u lokalnim zajednicama. Probleme u njihovoj realizaciji izazivaju kako neusklađeni zakoni tako i nepostojanje adekvatnih i trajnih izvora finansiranja na svim nivoima vlasti, neiskustvo i nedovoljna stručna osposobljenost.

Pravo na jezički identitet pripadnika nacionalnih manjina je osnovno individualno manjinsko pravo – bez koga ostala individualna i kolektivna manjinska prava gube smisao. Ustav RS priznaje pripadnicima nacionalnih manjina pravo na slobodnu upotrebu jezika i pisma, kao i pravo da, na područjima na kojima žive, u službenoj upotrebi budu istovremeno i njihovi jezici i pisma. Obaveza uvođenja u ravnopravnu službenu upotrebu jezika i pisma nacionalne manjine postoji kada pojedina manjina predstavlja najmanje 15% stanovništva na teritoriji opštine, prema poslednjem popisu stanovništva. Ovo pravo omogućuje građanima, pripadnicima nacionalnih manjina, da se na svom jeziku i pismu obraćaju državnim, pokrajinskim i lokalnim organima u postupku ostvarivanja prava utvrđenih zakonom. Pored toga, na jezicima i pismima nacionalnih manjina vode se sudski i drugi postupci, izdaju dokumenta (npr. izvodi iz matičnih knjiga i uverenja o državljanstvu), ispisuju putokazi, nazivi organa, preduzeća, objavljuju javni pozivi, obaveštenja i upozorenja za javnost. U opštinama u kojima je u službenoj upotrebi jezik nacionalne manjine, te nacionalne manjine imaju pravo da njihovi nacionalni simboli budu istaknuti uz simbole jedinice lokalne samouprave u službenim prostorijama grada, odnosno opštine.

Terenska istraživanja pokazuju da je nepoštovanje propisa na planu omogućavanja službene upotrebe jezika i pisma za pripadnike nacionalnih manjina veoma rašireno. U velikom broj opština se pravo na službenu upotrebu jezika ograničava samo na naselja u kojima žive pripadnici navedene nacionalne manjine, čime se sužava pravo pripadnika nacionalnih manjina da koriste svoj jezik kada se obraćaju opštinskim organima i u svim postupcima pred ovim organima (uključujući i pravo na dobijanje ličnih dokumenata na tom jeziku).

8.3. Pravo na informisanje na svom jeziku

Većina manjinskih medija u multietničkim opštinama nije u privatnom vlasništvu, već se finansira sredstvima gradova i opština, odnosno njihovi osnivači su gradovi i opštine. Donošenjem Zakona o radiodifuziji 2002. godine ozbiljno je doveden u opasnost opstanak manjinskih medija jer je ovaj zakon naložio obaveznu privatizaciju svih medija osim Javnog servisa RTS. U slučaju privatizacije medija na jezicima manjina čiji je osnivač lokalna samouprava, sasvim sigurno bi bio smanjen broj emisija na jezicima nacionalnih manjina a uvek postoji mogućnost da novi vlasnik potpuno prestane sa obavljanjem delatnosti informisanja na jeziku manjina, posebno ako je medij kupio iz drugih razloga (zbog vlasništva na zemljištu i zgradama, na primer a ne da bi vršio delatnost informisanja). Proces privatizacije manjinskih medija trebalo je trebalo da bude završen do kraja decembra 2008. godine, ali je prodaja medija obustavljena.

U novembru 2008. godine radio Subotica je obeležila jubilej - 40 godina od osnivanja, u neizvesnosti kako će se rešiti pitanje privatizacije ovog medija. Na svečanosti godišnjice rada jedne od najstarijih lokalnih radio stanica u Vojvodini stigla su obećanja nadležnih da je rešenje ipak

moguće naći. Pokrajinska sekretarka za informisanje Ana Tomanova Makanova izjavila je da je opstanak Radio Subotice moguć kroz stvaranje preduzeća u kojem bi po trećinu vlasništva imala lokalna samouprava, zaposleni i eventualni kupac. Tako bi radio stanice zadržale funkciju javnog servisa, a imale nezavisnost u uređivanju programa (Izvor: Danas, 30. novembar 2008. godine).

8.4. Pravo na korišćenje ličnog imena i imena svoje dece

Izbor i korišćenje ličnog imena i imena svoje dece je slobodan. Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na upisivanje ovih ličnih imena u sve javne isprave i službene evidencije prema jeziku i pravopisu jezika nacionalne manjine. Ovo pravo ne isključuje paralelan upis imena i po pravopisu i pismu službenog (većinskog) jezika.

U nekim opštinama imena i prezimena pripadnika nacionalnih manjina u javne isprave (matične knjige) u izvornom obliku službenici upisuju u zagradi, a u nekim mestima se upisuju samo na srpskom jeziku i ćirilčkim pismom. Naravno ima i puno primera kada se u skladu sa propisima imena i prezimena upisuju pravilno, tj. u originalnoj formi (Izvor: obrazloženje amandmana narodnih poslanika Saveza vojvođanskih Mađara na predlog Zakona o matičnim knjigama, 5. mart 2009. godine)

8.5. Pravo na obrazovanje na svom jeziku

Ovo pravo obezbeđuje pripadnicima nacionalnih manjina osnovno i srednje obrazovanje na svom jeziku. Ako se za školovanje na maternjem jeziku, prilikom upisa, prijavi najmanje 15 učenika, pripadnika nacionalne manjine, nastavni plan i program se ostvaruje na njihovom maternjem jeziku, ili dvojezično. Škola može da ostvaruje nastavni plan i program na jeziku nacionalne manjine i za manje od 15 učenika, uz saglasnost ministra prosvete. Kada se nastavni plan i program ostvaruje i na jezicima nacionalne manjine, učenik savlađuje nastavni plan i program srpskog jezika. U mestima gde zbog malog broja učenika nije moguće organizovati nastavni proces na jezicima nacionalnih manjina, učenici-pripadnici nacionalnih manjina, kroz dopunsku nastavu, uče maternji jezik i nacionalnu kulturu.

Republičko Ministarstvo prosvete ne raspolaže, čak, ni podacima o broju đaka, profesora ili škola u kojima se fakultativno uči maternji jezik s elementima nacionalne kulture. U Dimitrovgradu i selima te opštine nema škole na bugarskom jeziku. Bugarski jezik izučava se samo kao maternji jezik sa elementima nacionalne kulture. Postoje kadrovi koji bi držali nastavu na bugarskom, ali udžbenici ne postoje. Nakon završenih osnovnih i srednjih škola deca pripadnici bugarske nacionalne manjine obrazovanje često nastavljaju u Bugarskoj (Izvor: Borba, 21. februar 2009. godine)

9. Načelo jednakosti i zaštita nacionalnih manjina od diskriminacije

U Ustavu Republike Srbije navedeno je da su svi pred Ustavom i zakonom jednaki i utvrđena zabrana svake neposredne ili posredne diskriminacije *po bilo kom osnovu*, pa i na osnovu rase, boje, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja ili sličnog statusa, veroispovesti, političkog ili drugog ubeđenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti ili psihičkog ili fizičkog invaliditeta.

Imajući u vidu navedenu ustavnu odredbu, prema kojoj su svi pred Ustavom i zakonom jednaki, pripadnici manjinskih društvenih grupa imaju pravo da očekuju da se prema njima postupa na način, koji će dovesti do istih rezultata kao i postupanje prema bilo kojem drugom ljudskom biću. Svaki muškarac, žena i dete imaju jednako pravo na osnovni sistem sloboda i prava, koji je u skladu sa sličnim sistemom sloboda i prava za sve ostale.

Zagovaranje nejednakosti ruši ceo koncept društvenog poretka. Posmatrano sa druge strane, načelo jednakosti se uspostavlja kao načelo nediskriminacije, odnosno zabrana diskriminacije među ljudima. Načelo nediskriminacije je prvi, najvažniji i opšti preduslov za uživanje svih ostalih prava.

Svaka država je obavezna da sprečava i goni diskriminaciju u obezbeđivanju apsolutno i bezuslovno svih prava. Svaka država je takođe u obavezi da obezbedi *svima* uživanje međunarodno priznatih i zajemčenih prava, kao što su pravo na život, zaštita fizičkog i moralnog integriteta pojedinca, zaštita od torture po bilo kom osnovu, pravo na pravično suđenje i još neka. Štaviše, država je u obavezi da obezbedi zaštitu od diskriminacije i u uživanju prava koja su garantovana njenim unutrašnjim propisima. Država ne sme da unese diskriminatornu odredbu ni u jedan svoj zakon ili propis, bez obzira na sadržinu.

Država mora da suzbija i diskriminaciju i kada uživanje prava zavisi od postupaka privatnih lica, ali i preduzeća, privatnih poslodavaca, restorana, klubova, prostora otvorenih za javne namene.

U slučaju iz 2006. godine, Komitet UN za eliminisanje rasne diskriminacije je usvojio odluku protiv tadašnje državne zajednice Srbije i Crne Gore u kojoj se zaključuje da je država propustila da sprovede brzu, detaljnu i delotvornu istragu spornog slučaja diskriminacije (Član 6. Konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije). Podnosioca predstavke, Dragana Durmića, zajedno su zastupali Evropski centar za prava Roma (ERRC) i Fond za humanitarno pravo (FHP). U slučaju iz 2000. godine Romu, g. Durmiću je obezbeđenje zabranilo ulaz u beogradski noćni klub "Trezor" pod izgovorom da se te noći organizuje privatna zabava.

Postojanje diskriminacije je dokazano metodom »testiranja«. Poslat je jedan romski i jedan ne-romski par, kao i jedan muškarac ne-

Rom da izvrše testiranje u »Trezoru«. Svi učesnici testiranja su bili uredno obučeni i primereno su se ponašali. Jedina očigledna razlika je bila boja kože. Romi, koji su učestvovali u testiranju, uključujući i Dragana Durmića, su pokušali da uđu u klub, ali ih je obezbeđenje zaustavilo. Prijava za izazivanje rasne, nacionalne i verske mržnje protiv neposrednih počinilaca kao i vlasnika diskoteke, javno tužilaštvo do danas nije reagovalo. Takođe, nikada nije odgovoreno ni na predstavku koja je podnesena Ustavnom sudu.

Originalno značenje reči „diskriminacija“ je razlikovanje. Vremenom, neutralno značenje ove reči se izgubilo i diskriminacija je počela da se posmatra kao pravno nedozvoljeno razlikovanje. U savremenom međunarodnom pravu i našem nedavno usvojenom Zakonu o zabrani diskriminacije, zabranjeno je razlikovanje na osnovu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, nacionalnog i socijalnog porekla, imovine, rođenja i drugog sličnog, urođenog ili stečenog statusa.

Pod diskriminacijom se podrazumeva svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva pojedinaca, koje se zasniva na nekom nedozvoljenom razlogu i ima za cilj ili posledicu ugrožavanje ili onemogućavanje ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Zašto definicije diskriminacije u međunardnim konvencijama, kao što su konvencije o zabrani rasne diskriminacije, diskriminacije žena ili u našem nedavno donetom Zakonu o zabrani diskriminacije, sadrže odrednicu o „nedozvoljenom razlogu koji ima za cilj ugrožavanje ili onemogućavanje ljudskih prava i osnovnih sloboda“?

Ova odrednica je neophodna jer u određenim slučajevima razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva ne predstavlja diskriminaciju.

Koji su ti slučajevi?

Pre svega, međunarodno pravo dozvoljava razlikovanje pojedinaca onda kada je ono objektivno i umesno. Različito postupanje se onda tumači u skladu sa ciljem koji se želi postići. Kada država raspiše konkurs za romskog koordinatora i pri tom kao uslov za dobijanje radnog mesta navede pripadnost romskoj nacionalnoj manjini ne radi se o diskriminaciji. Za neka zanimanja koja podrazumevaju rad sa strankama, u lokalnim samoupravama u kojima su u službenoj upotrebi i jedan ili više jezika nacionalnih manjina, opština kao uslov može da traži poznavanje srpskog i jezika nacionalnih manjina u službenoj upotrebi u toj lokalnoj samoupravi.

Ponekad je veoma teško objasniti pravo na zaštitu od diskriminacije jer ona ne podrazumeva samo jednako postupanje u jednakim ili veoma sličnim situacijama, već i različito postupanje u bitno različitim situacijama. Kada su u pitanju manjine, ova suštinska karakteristika međunarodnog standarda posebno dobija na značaju.

U veoma često citiranom slučaju Manjinske škole u Albaniji Stalni sud međunarodne pravde je još 1935. godine u svom savetodavnom mišljenju o manjinskim školama u Albaniji dao stav o ovom pitanju – čija je suština da postoji diskriminacija i onda kada država na nejednake, odnosno bitno različite situacije primenjuje isti standard. Naime, Albanija je u tom periodu ukinula sve privatne škole i zamenila ih državnim u kojima je nastava bila na isključivo albanskom jeziku. Ona je tu meru pravdala činjenicom da se ona odnosila na sve njene građane. Sud je zauzeo stav da isključivo školovanje na albanskom jeziku ne deluje isto na etničke Albance i pripadnike etničkih manjina u Albaniji. Sud je zauzeo stav da „ne bi bilo pravne jednakosti između većine i manjine ako se ova poslednja primora da se odrekne svojih ustanova, koje predstavljaju suštinu njenog statusa“.

9.1. Društvene posledice diskriminacije

Pripadnicima većinske zajednice ponekad je veoma teško objasniti zašto su određena prava (neka politička ali i ekonomska i socijalna, od prava na zapošljavanje do prava na obezbeđenje nužnog smeštaja) garantovana samo pripadnicima određene manjinske društvene grupe. Posebno imajući u vidu da i donosioci odluka, pravdajući svoje potencijalno diskriminatorne odluke o ograničavanju ovih prava pripadnicima manjina, pokušavaju da ove odluke opravdaju populističkim i demagoškim argumentima o visokim troškovima za celo društvo koji projekti smanjenja marginalizacije manjina imaju i nepravednom nametanju većini obaveza da se staraju o ostvarenju određenih prava manjine. U ovakvim diskusijama se veoma često zaboravlja da zdravo društvo i vitalni interesi društvene kohezije nalažu da interesi svih društvenih grupa moraju da budu uzeti u obzir i razmotreni i da država mora da nastoji da reši pitanja marginalizacije i nejednakosti onih društvenih grupa koje su najčešće žrtve diskriminacije.

U tom smislu, postaje jednostavno da se objasni zašto evropski finansijeri važnih infrastrukturnih projekata u Srbiji kao što je, na primer, Evropska banka za obnovu i razvoj *insistiraju* da se romskoj zajednici nastanjenoj ispod Gazele obezbedi pristojan i trajan smeštaj pre nego što odobri kredit za izgradnju novog mosta preko Save. Primenujući pravilo o jednakom pristupu nejednakim situacijama, gradske vlasti zauzimaju stav da Romi ispod Gazele nemaju prijavljeni boravak, žive u nelegalnim naseljima, došli su iz nekih drugih sredina i prema tome Grad nema prema njima nikakvih obaveza. Jedan od argumenata koji je korišćen u političkoj diskusiji je i da bi obezbeđivanje humanog smeštaja za njih samo gradnju novog mosta učinilo skupljim a to je trošak za budžet.

- *svaki predstavnik javne vlasti mora da bude svestan kako njegovi lični stereotipi i predrasude, kao i stereotipi i predrasude drugih mogu da utiču proces donošenja političkih odluka, sadržinu propisa i način strateškog odlučivanja;*

- *svaki nivo vlasti mora da izvrši temeljitu proveru svojih postupaka, pravila, internih procedura, poslovne etike i vrednosnog sistema kao i prakse svakodnevnog postupanja, donošenja odluka i međusobnih interakcija i da ukloni sve postupke i procedure koji su izvor diskriminacije;*
- *svaki nivo vlasti mora da bude osposobljen da prepozna diskriminaciju u javnom govoru (mediji, politika) i da upotrebi svoja ovlašćenja da utiče na proces putem podizanja nivoa svesti svih ucesnika u komunikaciji i na druge načine;*
- *država, teritorijalna autonomija i lokalna samouprava bi trebalo da primene standarde i prakse koje podržavaju i ohrabruju postepenu promenu stanja svesti zaposlenih i funkcionera u državnoj upravi i lokalnoj samoupravi ka ohrabrivanju i podsticanju tolerancije u društvu kao celini.*

9.2. Šta je afirmativna akcija (još je zovu pozitivna akcija ili pozitivna diskriminacija)?

U kontekstu ostvarenja zaštite nacionalnih manjina, potrebno je objasniti još jedan pojam, koji se u populističkom rečniku često zloupotrebljava. To je pojam pozitivne diskriminacije (afirmativne akcije, pozitivne kacije) odnosno uvođenje mera za trajno ispravljanje posledica ranije dugotrajne diskriminacije. Naime, pri stvaranju uslova za neometano uživanje prava manjina treba voditi računa o njihovim specifičnim potrebama. To ponekad zahteva usvajanje posebnih mera, kako bi se omogućilo manjinama da se po pravima koja im pripadaju, kao i mogućnostima njihovog neometanog uživanja, izjednače sa većinom. Ova posebna prava nisu privilegije, nego neophodnost koja omogućuje manjinama da sačuvaju svoj identitet, karakteristike i tradiciju. Dakle, države su ovlašćene da u korist istorijski zapostavljenih grupa preduzimaju pozitivne mere kojima se ispravlja dugotrajna nepravda prema ovim grupama i njima omogućava da se one postepeno dovedu u stanje stvarne jednakosti sa ostalim članovima zajednice. Ove mere mogu da traju privremeno, odnosno samo dok se ta trajna nepravda ne ispravi. Naš Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina izričito predviđa da je država ovlašćena da preduzima ovakve posebne mere, kada je u pitanju popravljavanje položaja romske nacionalne manjine u Srbiji.

Organi vlasti će doneti pravne akte i preduzeti mere u cilju obezbeđenja pune i efektivne ravnopravnosti i popravljanja položaja lica koja pripadaju romskoj nacionalnoj manjini. Ovi propisi, pojedinačni pravni akti i mere se ne mogu smatrati aktom diskriminacije (Zakon o pravima i slobodama nacionalnih manjina).

Jedna od mera za obezbeđivanje napretka određenih društvenih grupa i obezbeđivanje stvarne, umesto formalne jednakosti su i odredbe Zakona o

izboru narodnih poslanika i Zakona o lokalnim izborima koje insistiraju na obezbeđivanju kvote od jedne trećina mesta na izbornim listama za manje zastupljeni pol.

9.3. Zašto je važno da država sprečava diskriminaciju?

Identitet nacionalne manjine se uvek formira u procesu interakcije sa većinom i drugim nacionalnim manjinama i etničkim grupama. Ova interakcija se odvija u formalnim i neformalnim grupama. U svim društvima sa niskom socijalnom kohezijom i izraženom diskriminacijom manjina, većina posmatra manjine ne uzimajući u obzir celokupnost manjinskog identiteta.

Tada: a) većina svodi manjinu samo na jedan element njihovog identiteta;

ili b) poistovećuje ih sa stereotipnom predstavom o njihovoj grupi.

Posledice su:

- smanjenje životnih šansi manjina (školovanje, zapošljavanje);
- smanjenje društvene pokretljivosti manjinskih grupa;
- gubljenje poverenja u javnu vlast i u ekstremnim slučajevima potpuna getoizacija manjinske grupe;
- novi identitet manjina, nastao sistemskom diskriminacijom utiče na zatvaranje i smanjenje nivoa demokratizacije društva u celini.

Diskriminacija suštinski utiče na:

- promenu stava manjine prema većini,
- odsustvo podrške manjine odlukama u pogledu kojih nije konsultovana;
- odustvo podrške manjine svim odlukama koje donosi većina;
- slabljenje socijalne kohezije;
- pojavljivanje dubokih konflikata.

9.4. Zakon o zabrani diskriminacije

U martu 2009. godine Srbija je napokon dobila Zakon o zabrani diskriminacije, koji je očekivan i pripreman poslednjih nekoliko godina, uz pomoć stručnjaka Saveta Evrope kao i evropskih i domaćih nevladinih organizacija koje se bave zaštitom manjinskih grupa. Zakon o zabrani diskriminacije je sistemski zakon, koji pruža osnovu i mehanizme za borbu protiv diskriminacije po bilo kom ličnom svojstvu (rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodnom identitetu, seksualnoj opredeljenosti, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i

porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama, i drugim stvarnim odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima). Zakon je testiran na nekoliko međunarodnih konferencija i seminara i dobio sasvim povoljne ocene. Zakon definiše neposrednu diskriminaciju – ako se prema nekom neopravdano postupa gore nego prema nekom drugom a razlog je uglavnom lično svojstvo diskriminisanog lica i posrednu diskriminaciju (kada određena naizgled neutralna odredba, kriterijum ili praksa stavlja ili bi stavila u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica diskriminisano lice - na primer nekom se neopravdano postavljaju zahtevi koje on ne može da ispuni zbog svog ličnog svojstva itd). U slučaju kada država ne zaštiti na odgovarajući način žrtvu diskriminacije, obezbeđujući joj adekvatno moralno i materijalno obeštećenje, odnosno kažnjavajući krivično počinioca diskriminacije, žrtva ima pravo da se obrati međunarodnim organima i telima, kao što su Evropski sud za ljudska prava ili Komitet UN za eliminisanje rasne diskriminacije.

U svom pregledu položaja romske dece u Srbiji, Save the Children i Centar za prava deteta iznose procenu da je među učenicima koji nastavu pohađaju u specijalnim školama čak 80% romske dece. Razlozi za relativan neuspeh romske dece na testovima koji mere zrelost za polazak u školu i mentalne sposobnosti potrebne za praćenje školske nastave su pre socio-kulturnog i jezičkog porekla nego što govore o stvarnim intelektualnim sposobnostima romske dece (Godišnji izveštaj o stanju ljudskih prava u republici Srbiji za 2008. godinu Beogradskog centra za ljudska prava).

CIDA, Tatjana Pavlović-Križanić

Eutanazija — Plan časa

Ciljevi za učenike

- Definisanje eutanazije i objašnjavanje različitih oblika eutanazije
- Povezivanje koncepta eutanazije i demokratskih principa
- Analiza razloga za i protiv eutanazije.
- Identifikovanje oblasti slaganja i neslaganja sa ostalim učenicima.
- Promišljanje, pojedinačno i u grupi, na temu da li samoubistvo uz pomoć ovlašćenog lekara treba zakonski dozvoliti; podupreti promišljene stavove dokazima i valjanim zaključcima.
- Osvrt na vrednost promišljanja u odlučivanju o spornim pitanjima u demokratskom uređenju.

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da dozvoli da lekari pomažu pacijentu u samoubistvu?

Materijali

- Tok časa
- Prilog 1 – Vodič kroz promišljanje
- Prilog 2 – Prilog za učenike/ce
- Materijal za čitanje
- Odabrani izvori
- Pitanje za promišljanje sa argumentima
(izborna opcija – iskoristite ga ukoliko učenici imaju problema sa nalaženjem argumenata ili je vreme ograničeno)

Eutanazija

1 Demokratske vlade odgovorne su za zaštitu života svih svojih građana. Međutim,
2 centralni princip demokratskog uređenja jeste da je svako lice nezavisno
3 (samouprava): ljudi poseduju kontrolu nad svojim životima. Pronalaženje ravnoteže
4 između ova dva principa vrlo često dovodi do konflikta.
5 Dok većina građana u demokratskom uređenju želi da zaštiti život, oni istovremeno
6 veruju i očekuju da su u mogućnosti da donesu svoje lične odluke, naročito one koje
7 se tiču njihovog tela – da mogu da putuju gde poželeva, jedu i obuku šta poželeva, čak i
8 ukrase svoja tela na način na koji to žele. Ljudi takođe pretpostavljaju da se ovo pravo
9 na kontrolu sopstvenog tela odnosi i na pitanja života i smrti.
10 Na primer, sva demokratska društva zabranjuju okrutno nesvakidašnje kažnjavanje
11 ljudskih bića.

12 Mnogi ljudi veruju da to pravo na autonomiju obuhvata i pravo da odluče kada i kako
13 će okončati svoj život, naročito kada život podrazumeva suočavanje sa neizlečivom
14 bolešću, depresijom ili neizdrživim bolom. Ipak mnogi ljudi širom sveta, zbog svojih
15 verskih učenja, smatraju odluke o okončanju života ne kao lični izbor već društvenu
16 odgovornost; oni se protive dozvoljavanju samoubistva ili omogućavanju smrti. Ovi
17 oprečni stavovi o zaštiti života i očuvanju autonomije se sukobljavaju kada ljudi
18 diskutuju o tome da li vlada treba lekarima da dozvoli da pomažu pacijentima u
19 samoubistvu

Eutanazija

21 Eutanazija, ili "laka smrt," znači dozvoljavanje ili pomaganje ljudima da umru na
22 relativno bezbolan način. Rasprava oko eutanazije datira čak iz vremena Hipokrata,
23 drevnog grčkog lekara poznatog kao Otac medicine. Hipokratova zakletva u jednom
24 delu navodi da "Nikome neću, makar me za to i molio, dati smrtonosni otrov, niti ću
25 mu za njega dati savet." Mnoge škole medicine još uvek se rukovode originalnim
26 Hipokratovim obećanjem, dok su druge usvojile drugačije zakletve o ponašanju koje
27 lekarima dozvoljavaju da učestvuju u eutanaziji.

28 Kada se govori o eutanaziji, upućuje se na jedan ili više ovakvih postupaka:

29 **Pravo na odbijanje lečenja.** Kompetentna odrasla osoba ima zakonsko pravo da
30 odbije lečenje čak iako bi taj čin rezultirao smrću.

31 **Pasivna eutanazija.** U određenim uslovima, članovi porodice mogu zahtevati da se
32 aparati za održavanje pacijenta u životu ili lečenje obustavi u slučaju pacijenata kod

33 kojih ne postoji ili postoji mala nada da će se doći svesti.

34 **Dvostruki efekat.** Pacijent može od svog lekara zahtevati da mu da jake lekove
35 poput morfina da bi mu se ublažili nesnosni bolovi i patnja. Pacijent je upoznat sa
36 činjenicom da će ovakvi lekovi verovatno ubrzati nastanak smrti.

37 **Samoubistvo uz pomoć lekara.** Lekar pruža pomoć pacijentu na samrti da izvrši
38 samoubistvo, najčešće tako što mu daje smrtonosni lek i omogućava mu da ga uzme.

39 **Aktivna eutanazija.** Lekar izvršava čin koji izaziva smrt nakon utvrđivanja želje
40 samog pacijenta ili njegove porodice. Ovaj oblik eutanazije nije dozvoljen u
41 Sjedinjenim Američkim Državama, iako su ga pojedini lekari, poput dr Džeka
42 Kevorkijana (Jack Kevorkian) izvršili i zbog toga bili optuženi da su prekršili zakon.

43 **Eutanazija i država**

44 Tokom Drugog svetskog rata, Adolf Hitler je naredio vladi nacističke Nemačke da
45 sprovede program eutanazije kako bi se eliminisao "život koji nije vredan života." U
46 početku je ova politika bila ograničena na novorođenčad i vrlo malu decu. Deca su
47 pregledana od strane doktora i medicinskih sestara, a odluku je donosila medicinska
48 komisija. Ako je panel odlučio da određena osoba "nije vredna života," pacijent bi ili
49 bio ubijen ili izgladnjen do smrti.

50 Ubrzo su, međutim, Hitler i nacisti proširili svoj program, takozvani "Aktion T 4," na
51 osobe koje su болоvale od neizleivih bolesti, hroničnih bolesti ili psihičkog ili
52 mentalnog invaliditeta.

53 Konačno, nacistički program smrti je proširen i na homoseksualce i lica koja pripadaju
54 "inferiornoj rasi", naročito Rome (Cigane) i Jevreje. Do završetka rata Nacisti su ubili
55 milione ljudi.

56 Od Drugog svetskog rata samo su Holandija i Belgija dozvolile eutanaziju velikih
57 razmera. Iako se, kako aktivna tako i potpomognuta eutanazija u Holandiji još uvek
58 smatraju krivičnim delom, lekar može uslišiti želju pacijenta za eutanazijom ako
59 ispoštuje određenu proceduru. Prema zakonu o pregledu procedura za okončanje
60 života na zahtev i potpomognutog samoubistva, lekar mora:

- 61 a. da zadovolji uslov da je zahtev pacijenta doborovoljan i dobro razmotren;
- 62 b. da zadovolji uslov da je patnja pacijenta nepodnošljiva i bez izgleda za poboljšanje;
- 63 c. da pacijentu predoči njegovu ili njenu situaciju i dalju prognozu;
- 64 d. da razgovara sa pacijentom i postigne saglasnost o tome da ne postoji neko drugo
65 prihvatljivo rešenje;

66 e. da se konsultuje sa najmanje još jednim lekarom koji nije povezan sa datim
67 slučajem, koji mora pregledati pacijenta i pismeno potvrditi da je nadležni lekar ispunio
68 prethodno navedena četiri uslova; i konačno

69 f. da prilikom eutanazije postupa sa medicinskom pažnjom i brigom.

70 1996. godine holandski Vrhovni sud je objavio studiju o eutanaziji. Studija je utvrdila
71 da se svake godine podnese skoro 10,000 zahteva za eutanaziju; od kojih se otprilike
72 jedna trećina usvoji.

73 U većini ovih slučajeva, lekar izvršava aktivnu eutanaziju ubrizgavajući pacijentu
74 smrtonosni lek. Studija je takođe pokazala da su smernice proširene i na pacijente sa
75 dugoročnim, ali ne i smrtonosnim bolestima. Tako su identifikovani slučajevi
76 nedobrovoljne eutanazije nesposobnih starih lica, novorođenčadi sa ozbiljnim
77 nedostacima stečenim rođenjem, čak i slučaj šestogodišnjeg dečaka koji je bolovao od
78 dijabetisa I preminuo zato što su njegovi roditelji odbili da odobre redovne injekcije
79 insulina.

80 Slična kršenja zakona zabeležena su i u Belgiji. Ova i slična dešavanja ilustruju ono
81 što kritičari eutanazije nazivaju "klizavo tle" koje postepeno vodi ka slučajevima osoba
82 koje, čini se, imaju "obavezu da umru."

83 **Ko odlučuje kada će umreti?**

84 1975. godine Keren En Kinlan (Karen Ann Quinlan), 21-godišnjakinja iz Nju Džersija
85 bila je u "trajnom stanju vegetacije" koje je nastalo zato što je uzimala kombinacije
86 lekova i alkohola. Lekari su njenim roditeljima rekli da postoje vrlo male šanse da će
87 ona ikada povratiti svest. Njeni roditelji su od suda zatražili dozvolu da je isključe sa
88 respiratora (mašine koja pomaže disanje). Vrhovni sud države Nju Džersi konačno je
89 dao saglasnost njihovom zahtevu, presuđujući da određeno lice ima pravo da odbije
90 medicinsko lečenje. 1990. godine presudom Cruzan protiv Missouri, Vrhovni sud SAD
91 je potvrdio pravo pacijenta da odbije ili obustavi medicinsko lečenje koje ga održava u
92 životu.

93 1991. godine, glasači države Vašington (SAD) odbili su inicijativu kojom bi se
94 dozvolila "pomoć lekara u umiranju". Ubrzo posle toga, zakonodavno telo države
95 Vašington donelo je zakon kojim se zabranjuje samoubistvo uz pomoć lekara.
96 Protivnici su zakon izuzeli pred sudom navodeći da kompetentne odrasle smrtno
97 bolesne osobe poseduju "osnovno pravo slobode" na pomoć lekara u izvršenju

98 samoubistva. 1997. godine presudom u sporu Washington protiv Glucksberg, Vrhovni

99 sud SAD je opovrgnuo to pravo i ovlastio svaku od država da donese odluku po tom
100 pitanju.

101 **Dostojanstvena smrt?**

102 Danas je država Oregon jedina država u SAD koja dozvoljava lekarima da pomažu u
103 samoubistvu neizlečivim licima. Glasači države Oregon su 1994. godine odobrili
104 inicijativu pod nazivom "Zakon o dostojanstvenoj smrti." Ovim zakonom se lekarima
105 države Oregon dozvoljava da prepisuju, ali ne i da daju lekove koji pomažu u
106 samoubistvu neizlečivim pacijentima koji očekuju da će umreti u narednih šest meseci.
107 Navedena lica mogu ili ne moraju osećati bolove.

108 Zakon međutim zabranjuje pomoć lekara u samoubistvu lica koja pate od psiholoških
109 poremećaja poput depresije. Ispostavilo se da depresija (koja se leči) predstavlja
110 značajniji faktor u zahtevima za samoubistvo uz pomoć lekara nego neizdrživi bolovi.
111 Oregon je poštovao ovaj zakon do 1998. godine. Manje od 50 ljudi na godišnjem
112 nivou dobilo je dozvolu za ove lekove.

113 Protivnici eutanazije navode da se država Oregon ne trudi da od lekara zahteva da
114 pokušaju sa palijativnim lečenjem, pristupom koji se zasniva na prevenciji i oslobađaju
115 pacijenta patnje, kako bi im se olakšala smrt. Oni navode da je depresija, najučestaliji
116 razlog koji navode lica koja žele da izvrše samoubistvo, izlečiva. Uz pomoć lekova za
117 ublažavanje bolova i depresije, brižnih prihvatnih centara i ljubavi porodice i prijatelja,
118 pacijenti mogu umreti u miru i dostojanstveno bez da moraju da pribegnu
119 samoubistvu.

120 Medicinske škole u Sjedinjenim Američkim Državama počinju sa obučavanjem lekara
121 o strategijama palijativnog lečenja.

122 Kritičari su takođe zabrinuti da bi dešavanja u SAD mogla da se povedu za
123 holandskim primerom, gde samoubistvo uz pomoć lekara vodi ka aktivnoj eutanaziji, a
124 potom i nedobrovoljnoj eutanaziji mentalno obolelih lica, lica sa invazivnim bolestima ili
125 onih koji su jednostavno postali "nepoželjni."

126 Rasprava o samoubistvu uz pomoć lekara će se nastaviti, a Hipokratov opis medicine
127 je i danas, baš kao što je to bio i pre 2 000 godina, odgovarajući: "Život je kratak a
128 umetnost dugovečna, prilika brza, pokušaj opasan a odluka teška."

Eutanazija — odabrani izvori

BBC vesti, Belgija legalizuje eutanaziju, 16. maj 2002. [BBC News, "Belgium Legalizes Euthanasia" (May 16, 2002)],

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/europe/1992018.stm>.

Sudski spor Kruzan protiv Zdravstvene uprave države Mizuri [Cruzan v. Missouri Department of Health, 497 U.S. 261] (1990),

<http://laws.findlaw.com/us/497/261.html>.

Nacistička eutanazija, Drugi svetski rat u Evropi ["Nazi Euthanasia," World War II in Europe (Boston: The History Place, 1996)],

<http://www.historyplace.com/worldwar2/timeline/euthanasia.htm>.

Hipokratova zakletva (za lekare) ["Oath of Hippocrates" (for physicians)],

<http://www.medword.com/hippocrates.html>.

Zakon države Oregon o dostojanstvenoj smrti, Revidirani pravilnik države Oregon, poglavlje 127 – Ovlašćenja; Unapređena

uputstva za zdravstvenu zaštitu; Deklaracije za lečenje mentalnih oboljenja; Dostojanstvena smrt, 1994. g. ["The Oregon Death With Dignity Act," Oregon Revised Statutes, Chapter 127 — Powers of Attorney; Advance Directives for Health Care; Declarations for Mental Health Treatment; Death with Dignity (1994)],

<http://egov.oregon.gov/DHS/ph/pas/docs/statute.pdf>.

Samoubistvo uz pomoć lekara, (Judžin: Odeljenje za humane usluge države Oregon ["Physician-Assisted Suicide" (Eugene: Oregon Department of Human Services)],

<http://egov.oregon.gov/DHS/ph/pas/index.shtml>.

Pitanja i odgovori o eutanaziji: Zakon Holandije o uputstvu za okončanje života na zahtev i podpomognuto samoubistvo (pregled procedura)", (Hag: Odeljenje za međunarodnu komunikaciju i informacije Ministarstva za spoljne poslove Holandije, 2001.) [Q & A Euthanasia: A Guide to the Dutch Termination of Life on Request and Assisted Suicide (Review Procedures) Act" (The Hague: Netherlands Ministry of Foreign Affairs International Information and Communication Department, 2001)],

http://www.minbuza.nl/default.asp?CMS_ITEM=MBZ418607&CMS_NOCOOKIES=YES.

Socijalna pitanja: eutanazija i podpomognuto samoubistvo (Portland, Oregon: Okružna biblioteka Mulmonah) ["Social Issues: Euthanasia and Assisted Suicide" (Portland, OR: Multnomah County Library, 2005)], <http://www.multcolib.org/homework/sochc.html#euth>.

Vraking AM, "Medicinske odluke o okončanju života dece i novorođenčadi u Holandiji, 1995-2001, The Lancet (9. april 2005.), t. 9467, str.1329-1331, [Vraking AM, et al., "Medical End-of-Life Decisions Made for Neonates and Infants in the Netherlands, 1995-2001," The Lancet (April 9, 2005), Vol. 365: 9467, pp. 1329-1331],

<http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140673605610306/abstract>.

Presuda Washington v. Glucksberg, 000 U.S. 96-110 (1997),

<http://laws.findlaw.com/us/000/96-110.html>.

Protiv eutanazije

"Eutanazija" (Vašington DC: Komitet za državno pravo na život), ["Euthanasia"(Washington, DC: National Right to Life Committee, n.d.), <http://www.nrlc.org/euthanasia/index.html>.

"Eutanazija ćošak", (Kelovna, Britanska Kolumbija, InterLife, 2004.), ["The Euthanasia Corner" (Kelowna, British Columbia: InterLife, 2004)], <http://www.interlife.org/euthan.html>.

"Međunarodna grupa protiv eutanazije", (Steubenvil, Ohajo: IAETF, n.d.), ["International Anti-Euthanasia Task Force" (Steubenville, OH: IAETF, n.d.)], <http://www.iaetf.org/>.

"Još uvek nije mrtav: otpor" (Forest park, Illinois: Još uvek nije mrtav, n.d.), ["Not Dead Yet: The Resistance" (Forest Park, IL: Not Dead Yet, n.d.)], <http://www.notdeadyet.org/>.

Za eutanaziju

"Saosećanje i izbor: Saosećanje u umiranju, izbor za okončanje života (Denver, Kolorado: Saosećanje i izbor, 2005.), ["Compassion and Choices: Compassion in Dying, End-of-Life Choices" (Denver, CO: Compassion and Choices, 2005)], <http://www.compassionandchoices.org/>.

Nacionalni centar za dostojanstvenu smrt, (Portland, Oregon: Dostojanstvena smrt, 2001-2005.) [Death with Dignity National Center (Portland, OR: Death with Dignity, 2001-2005)], <http://www.deathwithdignity.org/>.

Eutanazija — Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da dozvoli samoubistvo uz pomoć lekara?

Argumenti u prilog pitanja za promišljanje

1. Holandija, Belgija i jedna država Sjedinjenih Američkih Država (Oregon) legalizovale su samoubistvo uz pomoć lekara. Sistemi koje su oni ustanovili dobro funkcionišu.
2. Osobi koja trpi nepodnošljive bolove i boluje od smrtonosne bolesti treba dozvoliti da izabere da li će da živi ili će umreti. Građani SAD već imaju pravo da odbiju ili prekinu lečenje.
3. Zakon ustanovljava pravila koja se moraju poštovati kako bi se osiguralo da pacijent zaista želi da mu lekar pomogne da umre. Ove procedure treba da zaštite ljude od mogućnosti nedobrovoljne eutanazije.
4. Građani u demokratskom uređenju imaju pravo na ličnu autonomiju. Pravo na kontrolu svog tela bi takođe trebalo primeniti i na pitanja života i smrti u meri u kojoj se ona primenjuju na slobodu ukrašavanja tela ili na slobodu putovanja.

Eutanazija — Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da dozvoli samoubistvo uz pomoć lekara?

Argumenti protiv pitanja za promišljanje

1. Veći deo sveta nije legalizovao samoubistvo uz pomoć lekara. Ova praksa se takođe kosi sa učenjima većine svetskih religija.
2. Osobama koje trpe nepodnošljive bolove i neizlečivo su bolesne treba dati lekove koji kontrolišu njihove bolove, obezbediti mesto gde će se o njima brinuti, kao i ljubav prijatelja i porodice. Depresivne osobe vrlo često zahtevaju pomoć u samoubistvu, međutim, depresija je bolest koja se leči.
3. Zakoni koji postoje se uvek ne poštuju i vrlo često se zloupotrebljavaju. Samoubistvo uz pomoć lekara dovešće do toga da lekari izvršavaju eutanaziju nad pacijentima koji to ne žele.
4. Samoubistvo uz pomoć lekara kosi se sa originalnom Hipokratovom zakletvom za lekare, koja navodi: "Nikome neću, makar me za to i molio, dati smrtonosni otrov, niti ću mu za njega dati savet."

Globalna promena klime – Plan časa

Ciljevi za učenike

- Definirati *globalnu promenu klime* i identifikovati njene odlike.
- Razumeti različita stanovišta o uticaju globalne promene klime.
- Objasniti istorijske osnove i glavne elemente sporazuma iz Kjota
- Proceniti politike koje podržavaju i koje se suprotstavljaju globalnoj regulaciji emisije štetnih gasova
- Odlučiti, individualno i kao grupa, da li vlade treba da potpišu sporazum kojim će se obavezati da će regulisati globalnu emisiju štetnih gasova; podržati odluke zasnovane na dokazima i razboritom rezonovanju
- Osvrnuti se na vrednost promišljanja prilikom donošenja odluka o pitanjima u demokratiji

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da potpiše međunarodni sporazum kojim će se obavezati da će regulisati globalnu emisiju štetnih gasova?

Materijali

- Tok časa
- Prilog 1 – Vodič kroz promišljanje
- Prilog 2 – Prilog za učenike/ce
- Materijal za čitanje
- Odabrani izvori
- Pitanje za promišljanje sa argumentima
(izborna opcija – iskoristite ga ukoliko učenici imaju problema sa nalaženjem argumenata ili je vreme ograničeno)

Globalana promena klime

1. Već više od 100 godina, naučnici znaju za efekat „staklene bašte“. U osnovi, on
2. funkcioniše ovako: radijacija koja dolazi od sunca prolazi kroz Zemljinu atmosferu i udara u
3. njenu površinu. Umesto da se odbije nazad u svemir, radijaciju zarobi atmosfera i
4. ona se pretvara u toplotu. Ovaj proces čuva našu planetu od toga da postane hladna i
5. nepristupačna za život. Ali, u poslednjih nekoliko vekova, aktivnosti ljudi su povećale
6. koncentraciju gasova koji zarobljavaju sunčevu radijaciju. Ovi gasovi uključuju ugljen-
7. dioksid (CO₂) i često se nazivaju „gasovi staklene bašte“.

8. Dokazi o promeni klime

9. 1998. godine, Ujedinjene Nacije su osnovale komisiju za praćenje promenu klime. Ova
10. komisija je otkrila da (1) se tokom 20-tog veka, temperatura Zemlje povećala za 1
11. Farenhajt (0.0296 Celzijusa - *prim.pre*); (2) u poslednjih 200 godina (doba industrijske
12. revolucije), nivo ugljen-dioksida u atmosferi se povećao za oko 30%; i (3)... većina
13. zagrevanja koje je praćeno u poslednjih 50 godina može se pripisati delovanju čoveka.“
14. Zemlja može i prirodno da postane toplija. Ali, naučnici su procenili da oko 75%
15. emisije štetnih gasova koji zagrevaju atmosferu dolazi od sagorevanja fosilnih goriva kao
16. što su ugalj i benzin. Amerikanci su odgovorni za 35% emisije štetnih gasova koja
17. dolazi od ljudi.
18. Najveći deo ostale emisije dolazi od razaranja šuma. Od 1855. godine, ljudi su uništili
19. skoro 20% kišnih šuma u svetu, u mestima poput Brazila. Spaljivanje šuma – kako bi se
20. raskrčilo zemljišta za poljoprivredu, puteve, stambene oblasti i razvoj industrije – ubrizgava
21. ogromne količine ugljen-dioksida u atmosferu.
22. Neki svetski stručnjaci se ne slažu sa nalazima koji su u izveštaju Ujedinjenih Nacija. S.
23. Fred Singer, stručnjak za nauku o životnoj sredini, ističe da postoje mnoge stvari o kojima
24. naučnici još ništa ne znaju, kao što je pitanje koliko ugljen-dioksida, koji menja klimu,
25. upija okean. Umesto da pretpostavlja da će se desiti ekološka katastrofa zbog globalnog
26. zagrevanja, Singer identifikuje potencijalne dobrobiti kao što su duži periodi berbe,
27. povećanje drvne građe, više vode u nekim od sušnih regiona, kao i smanjeno korišćenje
28. fosilnih goriva za grejanje jer će zime biti blaže.
29. Naučnici koji se slažu sa Singerom takođe prepoznaju zaštitni omotač od oblaka kao
30. mogući stabilizator klime. Kako se Zemlja zagreva, po predviđanju ovih naučnika,
31. isparavanje okeana će se povećati, prouzrokujući formiranje većeg broja cirusnih oblaka
32. (*paperjasto-pramenasti oblaci – prim.pre*). Veći globalni zaštitni omotač od oblaka bi
33. mogao da reflektuje više sunčeve radijacije nazad u svemir i u stvari, da ohladi planetu.
34. Naučnici koji dovode u pitanje dokaze o globalnoj promeni klime ističu da je istorija nauke
35. puna primera kako je „najskorije istraživanje“ dokazano da je bilo pogrešno.

36. Šta ako ništa ne učinimo?

37. Šta ako se dokaže da je globalno zagrevanje pre razarajuće nego što je korisno? Šta
38. ako ništa ne učinimo po pitanju globalnog zagrevanja? Prema Komisiji za praćenje
39. promene klime Ujedinjenih Nacija, koncentracija štetnih gasova u atmosferi će se
40. udvostručiti do 2100. Ovo će povećati temperaturu Zemlje za 3.5 do 10 Farenhajta
41. (0.104 do 0.296 Celzijusa – *prim.pre*)
42. Povećanje temperature će doneti suše. Prinos useva će opasti i siromašne zemlje će
43. gladovati. Broj insekata kao i bolesti koje prenose, kao što je malarija, će rasti. Sve

44. razornije oluje, koje će dodatnu energiju skupljati iz sve toplijeg okeana, će ugrožavati
45. živote. Otapanje ledenog pokrivača na Grenlandu bi mogao da podigne nivo mora, dok
46. morske struje, koje bi se promenile, bi mogle uticati na vreme i komercijalno ribarstvo.

47. Ekosistemi koji neće moći da se nose sa ovim klimatskim promenama će biti
48. ugroženi. Skoro 50 posto močvarnih zemljišta bi moglo biti izgubljeno; životinjske, ptičije i
49. riblje vrste će izumreti. Jedno istraživanje o globalnom zagrevanju je zaključilo da će štete
50. od vremenskih prilika, gubitak useva i drugi troškovi koštati svet 300 milijardi dolara
51. godišnje. Ipak, većina naučnika veruje da će čovek preživeti globalno zagrevanje.

52. Šta bi trebalo da preduzmemo povodom globalne promene klime?

53. 1997. godine, više od 160 nacija se sastalo u Kjotu, u Japanu, da sastavi sporazum
54. kojim se traži smanjenje emisije štetnih gasova. Ovaj sporazum, nazvan *Kjoto sporazum*, je
55. izuzeo sve zemlje u razvoju. One neće morati da ograniče svoju emisiju. Ove zemlje su
56. zastupale stav da bi takva ograničenja oslabila njihov ekonomski razvoj.

57. Uprkos protivljenju Sjedinjenih Država i drugih industrijski razvijenih nacija, zemlje u
58. razvoju su bile izuzete u finalnom sporazumu. Industrijske zemlje su se složile da će do
59. 2015. godine smanjiti svoju emisiju štetnih gasova do skoro 8 posto ispod nivoa iz 1990.
60. Sveukupni cilj je bio da se stabilizuje efekat staklene bašte i da se uspori uništavanje
61. globalnog životnog okruženja.

62. Kjoto sporazumom nacijama nije dat nikakav skup pravila za redukciju emisije.
63. Umesto toga, one moraju da uzmu u obzir opcije kao što su smanjenje seče šuma, veći
64. broj kola sa boljim sistemom iskorišćavanja goriva, ili nametanje „takse na ugljenik“ na
65. benzin i druga fosilna goriva kako bi se smanjila njihova upotreba. Više oslanjanja na
66. sunčevu, nuklearnu energiju i snagu vetrova bi takođe smanjilo emisiju štetnih gasova. Da
67. bi se dostigli ciljevi ovog sporazuma, morale bi se razviti tehnologije dvadeset prvog veka.
68. Zagovornici sporazuma veruju da korporacije mogu da nađu načina da dostignu ciljeve
69. ovog sporazuma a ujedno i da budu profitabilne. Kritičari zagovaraju stav da je sporazum i
70. previše nefleksibilan; oslanjanje na slobodnu trgovinu i tržišne inovacije, po njima, će dati
71. bolja rešenja.

72. U Sjedinjenim Državama, predsednik Vilijam J. Klinton je potpisao sporazum iz
73. Kjota, ali Senat SAD je odbio da ga ratifikuje zbog izuzeća zemalja u razvoju mogućih
74. pretnji američkoj ekonomiji. 2001. godine predsednik Džordž W. Buš je povukao SAD iz
75. Kjoto sporazuma. On zastupa stav da bi, pozivanjem sporazuma na smanjenje štetnih
76. gasova, koštalo posla milione Amerikanaca. Nekoliko meseci kasnije, 180 zemalja, bez
77. Sjedinjenih Država, se sastalo kako bi sproveli sporazum.

78. 2002. godine, predsednik Buš je izašao sa svojim planom za smanjenje emisije
79. štetnih gasova. On je predložio mešavinu istraživanja alternativnih oblika goriva i poreza
80. kako bi ohrabrio kompanije da dobrovoljno smanje svoju emisiju u periodu od 10 godina.
81. Ovaj pristup, kako je rekao Buš, bi trebao da smanji emisiju do nivoa koji su uporedivi sa
82. onima koje je postavio sporazum iz Kjota a da ne naruši američku ekonomiju. Oponenti
83. plana predsednika Buša su kritikovali njegovo veliko oslanjanje na dobrovoljnu akciju
84. kompanija i tvrdili su da bi emisija gasova Sjedinjenih Država značajno porasla. Kritičari,
85. kao što je senator Džon Keri (demokrata – senator države Masačusets) tvrde da
86. Kongres treba da postavi više standarde za iskorišćenje goriva proizvođačima automobila.
87. Predsednik Buš se suprotstavio ovom koraku, objašnjavajući da bi takav korak mogao da
88. prisili proizvođače da prave manja i skuplja vozila.
89. Debata o globalnoj promeni klime će se nastaviti.

Globalna promena klime – odabrani izvori

„Klimatska akcija – Mreža za centralnu i istočnu Evropu“, koalicija Republike Češke, Estonije, Mađarske, Litvanije, Poljske, Republike Slovačke i Slovenije (Bukurešt, Rumunija: CANCEE, 2005), <http://www.cacee.org>

Koalicija *Hladnije glave*. „Poslednje vesti o globalnom zagrevanju: nauka, politika, ekonomija“ (Vašington: Koalicija *Hladnije glave*, 2004), <http://www.globalwarming.org/article.php?uid=562>

Odbrana životne okoline. „Globalno zagrevanje: Vрати kako je bilo“ (Nju Jork: Fond Akcije za odbranu životne sredine, 2005), <http://www.undoi.org/home.cfm>

„Globalno zagrevanje: Šta bi trebalo da uradimo?“, *Zakon na delu* (Los Anđeles, Kalifornija: Fondacija za ustavna prava, jesen 2002), 18. tom : 4, http://www.crf-usa.org/bria/bria18_4b.htm

„Međunarodna komisija o promeni klime“ (Ženeva, Švajcarska: Ujedinjene Nacije i Svetska meteorološka organizacija, 2005), <http://www.ipcc.ch>

Muzej nauke Marije Košland, „Činjenice o globalnom zagrevanju i naša budućnost“ (Vašington: Nacionalna akademija za nauku, 2005), <http://www.koshlandscience.org/exhibitgcc/index.jsp>

Nacionalni centar za istraživanje javne politike. „Informacioni centar za globalno zagrevanje“ (Vašington: NCPPR, n.d.), <http://www.nationalcenter.org/Kyoto.html>

Nacionalno telo za administraciju okeana i atmosfere (SAD), „Globalno zagrevanje: Često postavljana pitanja“ (Ešvil, Severna Karolina: NOAA; Nacionalni centar za klimatske podatke, 2005), <http://www.ncdc.noaa.gov/oa/climate/globalwarming.html>

Švarc, Piter i Dag Rendal (Shwartz, Peter and Doug Randall), *Scenario iznenadne promene klime i njegove implikacije na nacionalnu sigurnost Sjedinjenih Država*, izveštaj pripremljen za potrebe američkog Ministarstva odbrane (Emervil, Kalifornija: Globalna poslovna mreža, februar 2004), <http://www.gbn.com/ArticleDisplayServlet.srv?aid=26231>

„Okvir Konvencije Ujedinjenih Nacija o promeni klime“ (Bon, Nemačka: Sekretarijat Okvira Konvencije Ujedinjenih Nacija o promeni klime, 2005), <http://unfccc.int/2860.php>

Agencija Sjedinjenih Država za zaštitu životne sredine. „Globalno zagrevanje“ (Vašington: USEPA, 2002), <http://yosemite.epa.gov/oar/globalwarming.nsf/content/index.html>

Džon Vir (John Weier), „Globalno zagrevanje“, *Observatorija Zemlje* (Godard, Merilend: Nacionalna administracija za aeronautiku i svemir (SAD), Godard centar za svemirske letove, 8. april 2002.), <http://earthobservatory.nasa.gov/Library/GlobalWarming/warming2.html>

Worldwatch institut, „Istraživačka biblioteka: promena klime“ (Vašington: *Worldwatch* institut, 2005), <http://www.worldwatch.org/topics/energy/climate/>

Globalna promena klime – Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da potpiše međunarodni sporazum kojim će se obavezati da će regulisati globalnu emisiju štetnih gasova?

DA - Argumenti koji idu u prilog pitanju za promišljanje

1. Široko rasprostranjeno je slaganje među naučnicima da su ljudi značajno doprineli nivou ugljen-dioksida (CO₂) u Zemljinoj atmosferi. Renomirani naučnici iz različitih naučnih disciplina i iz različitih zemalja širom sveta su došli do ovog zaključka
2. Efekti povećane količine ugljen-dioksida na globalnu klimu su stvarni. Oni koji opovrgavaju ove nalaze nemaju čvrste dokaze da negiraju najočigledniji uzrok – prekomerno sagorevanje fosilnih goriva.
3. Globalna promena klime je već započela a dokaz tome je povećanje Zemljine temperature. Čak i Ministarstvo odbrane SAD se priprema za ovu promenu. Ako ljudi budu predugo čekali, klima može dostići kritičnu tačku posle koje nema povratka. Rezultati bi mogli biti katastrofalni: suša, glad, uništenje staništa, bolesti, razorne oluje, porast nivoa mora.
4. Nauka i tehnologija su tako razvijane da mogu da odgovore na potrebe životnog okruženja 20-tog veka uprkos primedbama industrije. Mogu se razviti postojeći i novi metodi u ovom veku kao odgovor na globalnu promenu klime.
5. Mnogi prigovori na sporazum iz Kjota zvuče uskogrudo i motivisani su profitom. Ukoliko bi vlade naterale korporacije da slede nova pravila zaštite životne sredine, korporacije bi našle načina da i dalje zarađuju.

Globalna promena klime – Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da potpiše međunarodni sporazum kojim će se obavezati da će regulisati globalnu emisiju štetnih gasova?

NE - Argumenti protiv pitanja za promišljanje

1. Još mnogo toga je nepoznato o efektima ljudskih aktivnosti na emisiju ugljen-dioksida (CO₂). Istorija nauke je puna primera kada se ispostavilo da je „najskorije istraživanje“ pogrešno. Obazriv pristup „čekaj-i-videćeš“ je najbolji.
2. Logika štetnih gasova je kontradiktorna. Ako previše ugljen-dioksida vodi ka većem formiranju oblaka, onda bi se atmosfera ohladila, a ne ugrejala. Jednostavno ne znamo šta će povećani nivo karbon-dioksida u atmosferi učiniti.
3. Globalna promena klime može pomoći ljudskom rodu, a ne naštetiti mu. Sa toplijom klimom sezone useva će biti duže i biće više vode u sušnijim oblastima. U toplijem svetu, potreba za grejanjem stanova zimi će se smanjiti.
4. Slobodna trgovina i tržišne inovacije, a ne međunarodni sporazumi, nude najbolja rešenja emisije ugljen-dioksida. Sporazumi drže ljude u odlukama donesenim u prošlosti. Proizvodi koji se razvijaju na slobodnom tržištu su odgovor na nove ideje i dopuštaju ljudima da grade za budućnost.
5. Kojto sporazum bi mogao da košta posla milione ljudi u industrijski razvijenim zemljama. Time ovaj sporazum stavlja teret na industrijski razvijene zemlje koji je nepravedan, dok zemlje u razvoju su izuzete od odredaba sporazuma. Ako su štetni gasovi stvarno problem, ne mogu biti sniženi kroz poreze i druge politike koje neće štetno uticati na ekonomiju.

Maloletničko pravosuđe – Plan časa

Ciljevi za učenike

- Istražite kako različite demokratije tretiraju maloletne učinioce krivičnih dela i ispitajte razloge za razlike u načinima na koje se oni tretiraju.
- Uporedite i kontrastirajte pravosudne sisteme za maloletnike i odrasle u svojoj demokratiji.
- Analizirajte razloge za podršku ili protivljenje gonjenju i kažnjavanju maloletnika kao odraslih.
- Identifikujte oblasti slaganja i neslaganja sa drugim učenicima.
- Odlučite, pojedinačno ili kao grupa, da li maloletne učinioce krivičnih dela optužene za teške zločine treba goniti i kažnjavati kao odrasle; potkrepite odluke na osnovu dokaza i zdravog rasuđivanja.
- Razmislite o vrednosti promišljanja prilikom razrešenja problema u demokratiji.

Pitanje za promišljanje

Da li bi u našoj državi maloletne učinioce krivičnih dela optužene za teške zločine trebalo goniti i kažnjavati kao odrasle?

Materijali

- Tok časa
- Prilog 1 – Vodič kroz promišljanje
- Prilog 2 – Prilog za učenike/ce
- Materijal za čitanje
- Odabrani izvori
- Pitanje za promišljanje sa argumentima
(izborna opcija – iskoristite ga ukoliko učenici imaju problema sa nalaženjem argumenata ili je vreme ograničeno)

Maloletničko pravosuđe

1 Naslovi su zastrašujući: dva tinejdžera – jedan 13, drugi 15 godina – uhapšeni zbog toga što
2 su prebili stariju ženu na smrt tokom pljačke. Šta će se desiti ovim maloletnim učiniocima
3 krivičnog dela? Hoće li se njima suditi na sudu za odrasle ili na specijalnom sudu za
4 maloletnike? Ako budu proglašeni krivim, hoće li biti osuđeni na izdržavanje dugogodišnje
5 kazne u zatvoru za odrasle ili će biti poslati u specijalnu ustanovu za maloletnike?
6 U velikoj meri, odgovori na ova pitanja zavise od toga gde je zločin počinjen. U nekim
7 zemljama i u deset država Sjedinjenih Država, dva tinejdžera mogu se tretirati različito.
8 Centralna ideja demokratije jeste da su svi građani jednaki pred zakonom. Mladi ljudi se,
9 međutim, često tretiraju drugačije zbog svojih godina. Nemaju mnoge privilegije i
10 odgovornosti koje imaju odrasli građani, i često ih štite posebni zakoni. Svako društvo muči
11 se time kako da tretira adolescente – one osobe koje više nisu deca, a koje se još ne
12 smatraju u potpunosti odraslima. Isto kao što su odrasli često zbunjeni time kako da tretiraju
13 tinejdžere, društva se takođe muče sa time kako da postupaju sa maloletnim učiniocima
14 krivičnih dela. Kada bi zakon trebalo tinejdžera da tretira kao dete, a kada kao odraslog?
15 U poslednjih 100 godina, društva u Evropi i Severnoj Americi mučila su se sa ovim pitanjem.
16 Zbog socijalne i pravne istorije, demokratske zemlje došle su do različitih zaključaka o tome
17 kako najbolje dovesti u ravnotežu potrebe mladih i potrebe društva. Naći ovu ravnotežu
18 predstavlja naročit izazov prilikom odlučivanja o tome kako kazniti maloletnike koji su
19 počinili teške zločine.

20 Načela krivičnog pravosuđa za odrasle

21 Jedna svrha vlade jeste da zaštiti društvo. Sprečavanje zločina i hapšenje i kažnjavanje
22 učinioca krivičnog dela dva su načina na koje vlada obezbeđuje tu zaštitu. Stoga, primarna
23 svrha svakog krivičnog pravnog sistema jeste da zaštiti društvo hapšenjem i kažnjavanjem
24 učinilaca krivičnih dela.
25 Za punoletne prestupnike, kazna ima nekoliko svrha. Jedna je retribucija – kažnjavanje
26 prestupnika srazmerno tome koliko su se ogrešili o društvo. Druga svrha je zastrašivanje
27 odvraćanje prestupnika i drugih ljudi od izvršenja tih krivičnih dela u budućnosti. Treća svrha
28 je rehabilitacija – pomoć prestupnicima da nauče da žive produktivnim životom. Konačno,
29 svrha kazne je i onesposobljavanje-ako su učinioci krivičnog dela zatvoreni, ne ugrožavaju
30 bezbednost društva. Važnost koju društvo pridaje ovim različitim svrhama može s vremena
31 na vreme varirati, u zavisnosti od stavova, tendencija u krivičnim delima i drugih faktora.

32 U demokratijama, krivični pravosudni sistem takođe štiti prava prestupnika. Optuženi ima
33 prava kojima se osigurava fer pravni proces. Ta prava mogu obuhvatati pravo na advokata,
34 pravo na suđenje sa porotom i pravo sučeljavanja sa tužiteljima.

35 **Načela maloletničkog pravosuđa**

36 Pravosudni sistemi osmišljeni za postupanje sa maloletnim učiniocima krivičnih dela
37 naglasak stavljaju na rehabilitaciju. Maloletni učinioци krivičnog dela pred sobom imaju dug
38 život, i društvo ima interes u tome da im pomogne da ga učine produktivnim. Po tradiciji,
39 sudski postupci za maloletnike održavali su se bez prisustva javnosti i vodili su ih posebno
40 obučeni službenici suda –uključujući sudije, psihologe i socijalne radnike – koji shvataju
41 probleme mladih. U Evropi i Sjedinjenim Državama, prvi sistemi sudova za maloletnike
42 uspostavljeni su oko 1900. godine. Sa promenama u društvu, i ti sistemi su se razvijali. Na
43 primer, pre šezdesetih godina 20. veka maloletnici u Sjedinjenim Državama nisu imali sva
44 prava u sudskom postupku koja su uživali odrasli. Verovalo se da ta prava nisu neophodna
45 zbog posebne prirodne sudskog postupka za maloletnike. Ali posmatrači sistema uočili su
46 da maloletnici imaju stroži tretman nego što bi ga imali na sudovima za odrasle. Od sredine
47 šezdesetih godina 20. veka, veća prava data su maloletnicima uključenim u sistem krivičnog
48 pravosuđa.

49 Međutim, nisu sve promene u maloletničkom pravosuđu u Sjedinjenim Državama bile
50 namenjene da pruže veću zaštitu mladima. U prvim godinama maloletničkog pravosuđa,
51 prekršilac se smatrao maloletnikom do 18 godina starosti. Kada bi napunili 18 godina, ili
52 postali punoletni, sudilo im se u sudovima za odrasle. Nedavno su, međutim, mnoge države
53 SAD počele sa gonjenjem i kažnjavanjem maloletnih učinilaca krivičnog dela kao odraslih,
54 naročito za teške zločine kao što su ubistvo, silovanje, oružana pljačka ili otmica.

55 U zemljama koje su nekada bile deo sovjetskog bloka, naponi da se razviju sistemi koji bi
56 štitili prava maloletnih učinilaca krivičnih dela i dalje su u toku. Na primer, po usvajanju
57 novog krivičnog zakonika 2003, Litvanija je radila na razvijanju kaznenih alternativa za
58 zatvorsku kaznu. Trenutni predlozi u Litvaniji zalažu se za podizanje starosne granice pune
59 krivične odgovornosti sa 16 na 18 godina i proširenje opsega mera koje su namenjene pre
60 rehabilitaciji nego kažnjavanju maloletnih učinilaca krivičnih dela. Razvijanje pravosudnih
61 sistema za maloletnike u ovim zemljama se suočava sa posebnim izazovima. U mnogim
62 slučajevima, ne samo da moraju biti doneseni novi zakoni, već novi pravosudni sistemi za
63 maloletnike nastali tim zakonima moraju biti uspostavljeni i popunjeni obučanim ljudima koji
64 ili nisu spremni ili nisu raspoloživi.

65 Na primer, u Azerbejdžanu su doneti zakoni koji štite mlade koji ulaze u krivični pravosudni
66 sistem. Nevladine organizacije koje su proučavale taj problem otkrile su da je sprovođenje
67 tih zakona teško.

68 Tragovi sistema koji je postojao pod sovjetskom vlašću su prisutni, a na raspolaganju nema
69 ljudi obučeni za postupanje sa mladima. Stoga, maloletni učinioci krivičnih dela nemaju
70 pristup advokatu, s njima se može postupati grubo prilikom policijskog ispitivanja, i mogu
71 izdržavati teške zatvorske kazne sa punoletnim učiniocima krivičnih dela.

72 **Maloletni delikvent ili punoletni kriminalac?**

73 Pitanje gonjenja i kažnjavanja maloletnika kao odraslih bilo je nedavno u žiži mnogih
74 diskusija u Sjedinjenim Državama i Evropi. Kao odgovor na povećan nivo zločina počinjenih
75 od strane maloletnika, američki zvaničnici na državnom i nacionalnom nivou doneli su
76 „oštrije“ politike za maloletne učinioce teških krivičnih dela.

77 Nivo maloletničkog kriminala takođe je bio predmet zabrinutosti u Rusiji, gde su u 2005.
78 maloletnici izvršili preko 150.000 krivičnih dela. Posebno je zabrinjavajuća bila činjenica da
79 su 53% tih krivičnih dela počinili mladi koji ne dolaze iz onoga što su zvaničnici nazvali
80 disfunkcionalnim porodicama.

81 Nedavno u Češkoj Republici, senzacionalno ubistvo starice od strane šest dečaka uzrasta
82 11 do 15 godina dovelo je do rasprava da bi tamo maloletnike trebalo krivično goniti kao
83 odrasle.

84 Šej Bilčik (Shay Bilchik), bivši šef Kancelarije SAD za maloletničko pravosuđe i prevenciju
85 delinkvencije u administraciji predsednika Bila Klintonu, protivi se „oštrijoj“ politici za
86 maloletne učinioce krivičnih dela. On ističe male brojeke – oko polovine jednog procenta –
87 maloletnika koji se obično hapse zbog teških krivičnih dela, i obrazlaže da takva politika ne
88 sprečava krivično nasilje.

89 Bilčik poziva na povratak rehabilitaciji za maloletne učinioce krivičnih dela.

90 U Rusiji, prvi sud za maloletnike osnovan je 2004. kao pilot program za jedan region u
91 zemlji. Od 2006, nijedan maloletnik osuđen u tom sudu nije počinio novo krivično delo. Ovo
92 otkriće ukazuje da su programi napravljeni za mlade efektivni u prevenciji maloletničkih
93 prestupa.

94 Oni koji se zalažu za gonjenje maloletnika kao odraslih veruju da mladi ljudi koji izvršavaju
95 teške zločine kao što su ubistvo, silovanje, oružana pljačka ili otmica, moraju biti kažnjeni za
96 svoja dela.

97 Maloletnički pravosudni sistem, sa naglaskom na rehabilitaciji, vraća mnogo mladih

98 Kriminalaca nazad na ulice. Činjenica da su ti kriminalci mladi tinejdžeri ne sprečava ih u
99 izvršenju zločina i uništavanju života. Umesto toga, obrazlažu, ti mladi ljudi bi trebalo da
100 budu prebačeni u sudski sistem za odrasle, gde će dobiti duže kazne u zatvorima
101 za odrasle. Kada se jednom nađu iza rešetaka, smatraju, ti mladi kriminalci ne
102 mogu više da naškode zajednici. Oni takođe veruju da će „oštriji“ pristup odvratiti
103 druge maloletnike od kriminalnih radnji.

104 S druge strane, mnogi eksperti za maloletničko pravosuđe uveravaju da
105 stavljanjem maloletnika u zatvore za odrasle, društvo zapravo gubi nadu za mlade
106 učinioce krivičnih dela. Zatvori za odrasle osmišljeni su da kazne učinioce krivičnih
107 dela, ne da ih rehabilituju. Nakon izdržavanja kazne u zatvorima za odrasle i
108 prisiljavanjem da budu u društvu sa odraslim kriminalcima, maloletni učinioци
109 krivičnih dela mogu i sami da postanu okoreli kriminalci. Umesto toga, ovi eksperti
110 veruju da maloletni učinioци krivičnih dela mogu vremenom da shvate i preuzmu
111 odgovornost za ono što su uradili. Kroz rehabilitaciju, ovi mladi ljudi mogu da
112 ponovo uđu u društvo i vode produktivne živote.

113 Prema profesoru prava Heleni Valkovoj (Helena Valkova) sa Univerziteta zapadne
114 Bohemije, češki zakon o maloletničkom pravosuđu donet 2003. godine „definiše
115 odlike pravnog sistema koji je zasnovan na principu da sve mere, postupci i
116 instrumenti, moraju biti iskorišćeni za obnavljanje prekinutih socijalnih odnosa,
117 integraciju mladog čoveka u šire društveno okruženje, i za prevenciju delinkvencije.
118 Češki sistem razlikuje dve starosne grupe: decu mlađu od 15 godina, i maloletnike
119 između 15 i 17. “Naglasak se stavlja na opštu važnost pojma odgovornosti, koji se
120 takođe odnosi na dete koje još nije krivično odgovorno, ali je u mogućnosti da u
121 određenim slučajevima da sud o svojim delima, kao i da ih kontroliše.” Prilikom
122 odlučivanja kako da sude maloletnim učinioциma krivičnih dela i kako da ih
123 kažnjavaju, ljudi često u obzir uzimaju sve brojnija istraživanja o razlikama između
124 adolescenata i odraslih.

125 Lorens Stajnberg (Laurence Steinberg), psiholog na Univerzitetu Templ, koji se
126 nalazi na čelu istraživačke mreže o razvoju adolescenata i maloletničko pravosuđe,
127 smatra da su adolescenti socijalno i biološki manje zreli od odraslih i da stoga
128 treba da budu tretirani drugačije.

129 Prema Stajnbergu, psihološko istraživanje otkriva da su adolescenti manje
130 sposobni da predvide posledice svojih dela, manje sposobni da kontrolišu svoje

131 impulse, i manje sposobni da se odupru pritisku vršnjaka nego odrasli. „Smatramo
132 da prihvatljiv standard za odrasle nije isto što i prihvatljiv standard za adolescente.“
133 Stajenberg takođe primećuje važnost onoga što biolozi saznaju o mozgu. „Do
134 sazrevanja mozga dolazi mnogo kasnije u razvoju nego što se mislilo, tako da
135 možda postoje razlozi da se kaže da sedamnaestogodišnjaci nisu isto što i odrasli.
136 Ono što ne znamo, i gde smatram da treba da budemo obazrivi, jeste kako se te
137 strukturne promene odražavaju na ponašanje.
138 Kolebljivost oko toga kako primeniti rezultate istraživanja mozga prati veća
139 kolebljivost oko toga kako postupati sa maloletnim učiniocima krivičnih dela. Dok
140 vlade pokušavaju da potrebu da zaštite društvo dovedu u ravnotežu sa ciljem da
141 se mladima koji su prekršili zakon pomogne da nauče da žive produktivnim
142 životima, građani takođe moraju biti pripremljeni da promišljaju o tako
143 kontroverznim pitanjima kao što su kada, ukoliko uopšte, maloletnim učiniocima
144 krivičnih dela treba suditi i kažnjavati ih kao odrasle.

Maloletničko pravosuđe – Odabrani izvori

Arbetman, Lee P., and Edward O'Brien, "Juvenile Justice" (Chapter 16), *Street Law: A Course in Practical Law*, 7th Edition (New York: McGraw-Hill/Glencoe, 2005), pp. 187-203.

Bishop, Donna, and Scott Decker, "Juvenile Justice in the United States: A Review of Policies, Programs and Trends" (Sevilla, Spain: European Society of Criminology [ESC], Thematic Working Group on Juvenile Justice, 2003), [http://www.esc-eurocrim.org/files/jjt juvenile justice in the united states.doc](http://www.esc-eurocrim.org/files/jjt_juvenile_justice_in_the_united_states.doc).

Croddy, Marshall, and Bill Hayes, "Juvenile Justice" (Unit 5), *Criminal Justice in America* (Los Angeles: Constitutional Rights Foundation, 2000), pp. 223-262.

Croddy, Marshall, and Carol Suter, "Child Labor in America: Protecting Society" (Los Angeles: Constitutional Rights Foundation, 1985).

DeFrances, Carol J., and Kevin J. Strom, "Juveniles Prosecuted in State Criminal Courts," Bureau of Justice Statistics Selected Findings, NCJ-164265 (Washington, DC: U.S. Department of Justice, 1997), <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/pub/pdf/jpscc.pdf>.

Goode, Erica, "Young Killer: Bad Seed or Work in Progress?" *New York Times* (November 25, 2003).

Junger-Tas, Josine, "Improving Juvenile Justice" (Sevilla, Spain: ESC, Thematic Working Group on Juvenile Justice, 2003), [http://www.esc-eurocrim.org/files/improving juvenile justice chapter 1 .doc](http://www.esc-eurocrim.org/files/improving_juvenile_justice_chapter_1.doc).

"Juveniles and the Death Penalty," in *Teens, Justice, and the Law: Resource Guide for the 2004 Illinois Youth Summit* (Chicago: Constitutional Rights Foundation Chicago, 2004), <http://www.crfc.org/summit2004curr.html>.

Knonczuk, Peter, "Killing Highlights Child-Law Failings," *The Prague Post* (September 9, 2004), www.praquepost.com/P03/2004/Art/0909/news6.php.

Krisberg, Barry, "Reforming Juvenile Justice," *American Prospect Online* (September 1, 2005), <http://www.prospect.org/web/page.ww?section=root&name=ViewPrint&articleId=10120>.

"Ministry of the Interior Analyzed Its Role in Preventing Juveniles from Second-Time Offenses" (Moscow: Ministry of the Interior, 2006), <http://eng.mvdrf.ru/index.php?newsid=1930>.

NGO Alternative Report on Situation of Juvenile Justice Administration in Republic of Azerbaijan (Baku: Azerbaijan NGO Alliance for Children's Rights, 2005).

Puzzanchera, Charles M., "Delinquency Cases Waived to Criminal Court, 1990-1999," OJJDP Fact Sheet 4 (Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 2003), <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/fs200304.pdf>.

Rosenfeld, Sam, "Cruel Convergence," American Prospect Online (August 15, 2005), <http://www.prospect.org/web/page.ww?section=root&name=ViewPrint&articleId=10127>.

Steinberg, Laurence, "Less Guilty by Reason of Adolescence: A Developmental Perspective on Adolescence and the Law," paper presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Tampa, April 26, 2003, <http://www.mac-adoldev-juvjustice.org/srcd%20master%20lecture.pdf>.

Valkova, Helena, "New Juvenile Justice Law in the Czech Republic" (Sevilla, Spain: ESC, Thematic Working Group on Juvenile Justice, 2003), http://www.esc-eurocrim.org/files/new_juvenile_law_in_czech_republic_h_valkova_dec03.doc.

Maloletničko pravosuđe – Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li bi u našoj državi maloletne učinioce krivičnih dela optužene za teške zločine trebalo goniti i kažnjavati kao odrasle?

DA – Argumenti u prilog pitanju za promišljanje

1. Teški zločini – čak i kada ih izvršavaju maloletnici – zahtevaju teške kazne. Sudovi za odrasle predviđaju kazne koje više odgovaraju ozbiljnim zločinima nego što je slučaj sa sudovima za maloletnike, koji nazad na ulice vraćaju previše nasilnih mladih ljudi.
2. Gonjenje i osuđivanje maloletnika kao odraslog obično za posledicu ima duže zatvorske kazne nego da mu se sudi kao maloletniku. Stoga je maloletni učinilac krivičnog dela sprečen u tome da više naškodi zajednici. Kažnjavanjem nasilnih maloletnih učinilaca krivičnih dela kao odraslih vlada ispunjava svoju obavezu da zaštiti zajednicu.
3. Oštrij pristup mladim prestupnicima sprečiće druge mlade ljude da uzmu učešća u izvršenju krivičnog dela. Kada mladi vide da je neko poput njih samih poslat u zatvor za odrasle na duže vreme, to će ih odvratiti od toga da i sami izvrše krivična dela. Odvracanje je važna funkcija kazni za krivična dela.

Maloletničko pravosuđe – Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li bi u našoj državi maloletne učinioce krivičnih dela optužene za teške zločine trebalo goniti i kažnjavati kao odrasle?

NE – Argumenti protiv pitanja za promišljanje

1. Krivično gonjenje dece kao odraslih protivrečno je široko zastupljenom uverenju da su mladim ljudima potrebni vođstvo, zaštita i rehabilitacija. Istraživanja o adolescentima podržava uverenje da tinejdžeri zaslužuju drugačiji tretman zbog toga što ni biološki ni socijalno nisu zreli.
2. Zatvori za odrasle pogrešna su „škola“ za maloletne učinioce krivičnih dela, gde mogu da uče od okorelih kriminalaca koji ih okružuju i tako postanu opasniji nego što su bili. Kroz formalno obrazovanje i rehabilitaciju, maloletni učinioци krivičnih dela mogu vremenom da shvate i preuzmu odgovornost za ono što su uradili.
3. Smeštanje maloletnika u zatvore za odrasle gde se kažnjavaju, a ne rehabilituju, znači da društvo napušta ove mlade ljude. Oni neće imati mogućnost da postanu produktivni članovi društva.

Manjine u demokratiji – Plan časa

Ciljevi za učenike

- Diskusija o važnosti raznovrsnosti / raznolikosti u svakom demokratskom društvu.
- Osvrt na povezanost jezika i kulture i jezika i učenja.
- Istražiti tenzije između nacionalne kohezije i kulturnog identiteta manjinskih grupa.
- Ispitati kako demokratske države koje imaju različite nacionalne istorije na slične probleme odgovaraju različitim rešenjima.
- Istražiti uticaj istorije na specifičnu ravnotežu između vrednosti i pravne zaštite u različitim demokratskim društvima. Analizirati razloge za i protiv toga da vlade finansiraju osnovnoškolsko obrazovanje za decu iz manjinskih grupa na njihovom maternjem jeziku.
- Identifikovati oblasti slaganja i neslaganja sa drugim učenicima.
- Odlučiti, pojedinačno i kao grupa da li vlade treba da finansiraju osnovno obrazovanje za decu iz manjinskih grupa na njihovom maternjem jeziku; potkrepiti odluke dokazima i zdravim rasuđivanjem.
- Osvrnuti se na značaj promišljanja prilikom donošenja odluka u demokratiji.

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da finansira osnovnoškolsko obrazovanje za decu iz manjinskih grupa na njihovom maternjem jeziku?

Materijal

- Tok časa
- Prilog 1 – Vodič kroz promišljanje
- Prilog 2 – Prilog za učenike/ce
- Materijal za čitanje
- Odabrana bibliografija
- Pitanje za promišljanje sa argumentima
- *(izborna opcija – iskoristite ga ukoliko učenici imaju problem sa nalaženjem argumenata, ili je vreme ograničeno)*

Manjine u demokratiji

1 „Jezik je politika. Jezik je moć, „ kaže australijski profesor jezika Roly Sussex (1999).
2 „Morate se naći u situaciji da ste manjina da biste znali koliko znači imati sopstveni
3 jezik i šta znači kad neko zapreti da će Vam oduzeti pravo da ga koristite kad i gde
4 god to želite.“

5 Mnoge demokratske države imaju manjinsku populaciju koja govori jezikom
6 drugačijim od onog kojim govori većinska populacija. Na primer, Engleski je zvanični
7 jezik u Republici Irskoj, ali oko dva procenta populacije u Irskoj živi u oblastima koja
8 priznaju irski jezik (ponekad nazivan keltski) kao pretežan jezik građana u ovim
9 oblastima. Još jedan primer je manjinska populacija u severnoj Španiji koja koristi
10 baskijski jezik, gde oko 600,000 do 700,000 ljudi, ili jedna četvrtina građana Baskije,
11 govori tim jezikom umesto španskim. Pitanja koja se tiču jezika - pogotovu kako se
12 koristi - često podstiču konflikte između različitih kulturnih, verskih, etničkih i rasnih
13 zajednica u demokratskoj državi. Jezik, sam po sebi, može biti moćan simbol
14 političkog, kao i kulturnog identiteta. Kao ekstreman primer, baskijski separatisti su
15 izvršili terorističke napade u Španiji kako bi promovisali autonomiju Baskije, za koju
16 je izuzetno važna dominacija baskijskog jezika. Ponekad škole postanu krizna tačka
17 za konflikte vezane za jezik i identitet. Izazov sa kojim se mnoge demokratske države
18 susreću, jeste da li učenici koji dolaze iz manjinskih grupa treba da pohađaju
19 osnovno obrazovanje na svom jeziku ili na glavnom jeziku države.

20 Višejezičnost i njen uticaj na obrazovanje

21 U susretu sa decom iz manjinskih grupa koja ne govore jezik većine, demokratske
22 države moraju da odluče koji je najbolji način da ispune i građanske ciljeve
23 školovanja i lične potrebe deteta. Ono što komplikuje ovu odluku su razni istorijski
24 događaji koji su doveli do toga da region bude višejezičan. U nekim zemljama, kakva
25 je, na primer, Švajcarska, različite jezičke grupe postojale su vekovima. U cilju da
26 pomogne učenicima da postanu učesnici uspostavljenog višejezičnog društva,
27 švajcarska Vlada zahteva od osnovnih škola da pomognu svojim učenicima da
28 govore i pišu na barem dva jezika. Ostale zemlje imaju "jezičke škole" u kojim učenici
29 i nastavnici razgovaraju isključivo koristeći jezik manjina kako bi postakle
30 dvojezičnost (tačno izražavanje u oba jezika, onim kojim govore manjine i onim kojim
31 govori većinska populacija). U Irskoj, na primer, u irskim jezičkim školama

32 *gaelscoileanna* ("Keltska škola") se obrazuje oko 35,000 učenika, koji žive u
33 oblastima gde preovladava engleski, tako da pričaju i keltski i engleski

34 Druge zemlje su postale višejezične u bližoj prošlosti, usled dobrovoljnih, ili nasilnih
35 migracija manjinskih etničkih grupa. Neki od razloga za migraciju su ekonomske
36 prirode (ekonomske prilike, ili nedostatak istih), progon i/ili rat, itd. Kada se ljudi
37 dosele u neku novu zemlju, oni sa obično nasele sa ostalim ljudima iz svoje zemlje,
38 tako da to često znači da ne moraju da pričaju jezikom svoje nove zemlje. Međutim,
39 škole često traže od učenika da nastavu pohađaju na jeziku većine. Iz tog razloga,
40 školama je ostalo da smisle kako da obrazuju decu koja ne govore jezik većine.

41 U drugim zemljama, kao što je, recimo Republika Češka, ili različiti lokaliteti u
42 Sjedinjenim Američkim Državama (SAD), škole usvajaju dvojezične, ili programe
43 „stapanja“ dva jezika za sve učenike, tako da svi uče jezik većine i jezik manjine
44 podjednako. Na drugim mestima, škole često pristupaju podučavanju dece koja
45 govore jezikom manjine imajući na umu 1 od 2 cilja: (1) da na
46 predavanjima/časovima koriste isti jezik za sve učenike; ili (2) da dozvole učenicima
47 da usvajaju školske predmete na svojim maternjim jezicima. Ovi ciljevi rezultiraju
48 različitim nastavnim programima, časovima, i/ili školama za decu iz različitih jezičkih
49 grupa.

50 Kada države nastoje da ispune prvi cilj, svi učenici obično pohađaju istu školu.
51 Ponekad, kao što je slučaj u SAD-u, škole nude specijalne časove koje učenici koji
52 govore manjinskim jezikom pohađaju, sa ciljem da im pomognu da bolje nauče
53 engleski jezik. Ovi specijalni časovi se katkad odvijaju na maternjem jeziku učenika,
54 ali se često odvijaju i na engleskom jeziku. Specijalni časovi za učenike engleskog
55 jezika imaju za cilj da ih što brže uvedu u učionice sa jezikom većine. Na sličan
56 način, romski učenici u Češkoj pohađaju škole gde ih podučavaju na češkom jeziku,
57 a škole u Ukrajini podučavaju svoje učenike na zvaničnom jeziku države,
58 ukrajinskom, čak i u područjima sa stanovništvom koje pretežno govori ruskim
59 jezikom.

60 U drugim zemljama, pa čak i u dređenim školskim oblastima u SAD-u, učenici
61 osnovnih škola koji pripadaju manjinskim grupama podučavaju se na svom
62 maternjem jeziku. U Azerbejdžanu, na primer, postoje odvojene (posebne škole) za
63 one koji govore Azeri i učenike koji govore nekim drugim jezikom. U Estoniji postoje
64 odvojene škole za učenike koji govore estonskim jezikom i učenike koji govore ruski.

65 Ove škole nastoje da postignu drugi cilj: da pomognu učenicima da školske predmete
66 usvajaju na svojim maternjim jezicima.

67 **Da li učenici osnovnih škola koji su pripadnici manjina treba da uče na svom**
68 **jeziku?**

69 Nacionalne, ili javne škole imaju mnogo funkcija u jednom demokratskom društvu. U
70 školama, učenici vrlo često dobijaju svoja prva intenzivna znanja o nacionalnoj
71 istoriji, ekonomiji, narodima i odnosima sa širim svetom. Škola je takođe vrlo često i
72 mesto gde se učenici po prvi put susreću sa ljudima koji dolaze iz tradicija koje se
73 razlikuju od onih iz koji potiču njihove porodice, ili susedi. Ove interakcije – u učionici,
74 tokom užina, i na igralištu – od ključnog su značaja za to na koji će način mladi ljudi
75 razmišljati o sebi i o svom mestu u društvu. Učenici osnovnih škola su naročito
76 osetljivi po tom pitanju. Upravo zato, odrasli i vršnjaci sa kojima se sreću u svojoj
77 školi mogu itekako da utiču na oblikovanje njihovih osećanja u vezi sa školovanjem i
78 većinskim narodom. Ukoliko učenici imaju osećaj da su prihvaćeni u učionici,
79 smatraju da je škola važna i veruju da se njihov lični doprinos vrednuje, onda je veća
80 verovatnoća da će postati angažovani i aktivni učenici i građani.

81 Pobornici stava da učenici osnovnih škola koji su pripadnici manjinskog naroda treba
82 da uče na svom maternjem jeziku smatraju da jezik treba da bude sredstvo, a ne
83 prepreka za učenje. Kako je glavni cilj osnovnoškolskog obrazovanja da učenike
84 poduči osnovnim veštinama koje su neophodne za akademska dostignuća, pobornici
85 ovog stava kažu da ukoliko se učenicima nižih razreda dozvoli da osnovne
86 informacije i koncepte uče i usvajaju na sopstvenom jeziku, to će ih bolje pripremiti
87 za uspeh u kasnijim razredima i u širem društvu. Oni takođe smatraju da učenici
88 najbolje napreduju kada su motivisani da budu odlični i kada školu vide kao mesto na
89 kome su dobrodošli. Podučavati učenike pripadnike manjinskih grupa na njihovom
90 maternjem jeziku doprinosi izgrađivanju škole kao sigurnog mesta. Pozitivna
91 vezanost (privrženost) učenika školi podsticajno deluje na njih da nastave svoje
92 formalno obrazovanje.

93 Pobornici ovog stava, stoga, smatraju da je upotreba državnih fondova za podršku
94 osnovnoškolskog obrazovanja na jeziku kojim govore učenici pripadnici manjinskih
95 grupa pametna investicija. Učenici iz manjinskih grupa u većem procentu napuštaju
96 školu od učenika iz većinskih grupa, često usled osećanja neprihvaćenosti. Učenici
97 koji napuste školu pre njenog završetka zarađuju manje novca, češće upadaju u

98 probleme sa zakonom, i na njih se, stoga, odlivaju sredstva iz države. Iz ovih razloga,
99 podučavanje ovih učenika na njihovom jeziku predstavlja efikasan način da ih
100 zadržimo u školi.

101 Pobornici ovakvog stava takođe navode da svi učenici/e imaju pravo na ostvarivanje
102 kulturnih prava koja su neophodna za njihovo dostojanstvo i lični razvoj. Jezik je
103 najosnovnije sredstvo za održavanje kulturnog identiteta; podučavanje učenika-
104 pripadnika manjinskih grupa u osnovnoj školi na njihovom jeziku pomaže ovim
105 učenicima da zadrže svoje kulturno nasleđe. Bez ikakve namere da povrede
106 nacionalni identitet, oni koji se zalažu za ovakav stav navode da stvaranje snažnog
107 kulturnog identiteta među učenicima pripadnicima manjina doprinosi kulturnom
108 bogatstvu nacije kao celine.

109 Osobe koje se protive plaćanju školovanja dece iz manjinskih grupa na njihovom
110 maternjem jeziku smatraju da to nije dobar način upotrebe državnih fondova. Svi
111 građani treba da nauče jezik države i što pre učenici iz manjinskih grupa nauče da ga
112 upotrebljavaju, biće im bolje, a nacija će postajati jedinstvenija. Učenje jezika države
113 je način da se njeni stanovnici zbliže.

114 Protivnici stava da se učenici pripadnici manjina podučavaju na svom jeziku navode
115 da učenici u školi ne uče samo da čitaju, pišu i sabiraju. Škola je mesto ge oni uče o
116 svojoj nacionalnoj istoriji i kulturi, i državni jezik predstavlja suštinski deo ovog
117 obrazovanja. Dok je kulturna tradicija svake osobe veoma važna, mesto gde se ova
118 tradicija uči je kuća, ili dopusnka škola finansirana iz privatnih fondova, a ne škola
119 koja se finansira iz javnih fondova.

120 Protivnici stava da se učenici pripadnici manjina podučavaju na svom jeziku takođe
121 navode kao argument da će podučavanje na jeziku većine dovesti do bolje
122 integracije u društvu i prihvatanja. Kada deca uče jezik države od malena, onda se
123 svi učenici – pripadnici većinskog i pripadnici manjinskog naroda - bolje zbližavaju
124 kao prijatelji i sugrađani. Suprotno od toga, podučavanje učenika pripadnika
125 manjinskih grupa na njihovom jeziku ne samo da ih izoluje od šireg društva, nego i
126 stvara klicu potencijalnih nacionalnih nemira.

127 Pobornici stava da učenici osnovnih škola koji su pripadnici manjinskog naroda treba
128 da uče na svom maternjem jeziku smatraju da je zabrinutost oko toga da bi
129 manjinske grupe mogle da žive u izolaciji iz šireg društva preterana. Učenici iz

130 manjinskih grupa imaju konstantan podstrek da nauče i upotrebljavaju jezik većine,
131 i većina sama dođe do nivoa fluentnosti koji im je potreban da bi opstali i uspjeli.

132 Podučavanje ovih učenika na njihovom maternjem jeziku od ranog uzrasta neće ih
133 sprečiti da se, kako odrastaju, integrišu u širu zajednicu.

134 Protivnici odgovaraju da odvojeno podučavanje nije ravnopravno. Podučavanje
135 osnovaca pripadnika manjinskih grupa na njihovom jeziku stvorilo bi dvojni školski
136 sistem. S obzirom na to da učenici iz manjinskih grupa često imaju manje ovlaštenja
137 od učenika iz većinske jezičke zajednice, učenici sa časova na jeziku većine dobiće
138 više sredstava, veću pažnju i bolje nastavnike od učenika sa časova na jeziku
139 manjine. Rezultat ovoga je da će učenici iz manjinskih grupa dobiti drugorazredno
140 obrazovanje.

141 Protivnici navode da je školovanje na jeziku manjina dobro namerna, ali loše vođena
142 politika. Učenje jezika je lakše što je osoba mlađa. Samim tim, podučavanje
143 osnovaca pripadnika manjinskih grupa na njihovom maternjem jeziku odlaže njihovo
144 odlično poznavanje državnog jezika. Kao posledica ovoga, mnogi od njih ne dostignu
145 nivo fluentnog poznavanja jezika države, i konačno postanu marginalizovani građani
146 drugog reda. Ironično je da će politika koja je stvorena da bi pomogla ovim učenicima
147 na kraju naškoditi njima i njihovim šansama da postanu uspešni, produktivni građani.

148 Sloboda izražavanja na različite načine – kroz muziku, kulturu, ideje i jezik – je u srcu
149 demokratije. Takvo izražavanje od strane manjinskih grupa često je u neskladu sa
150 većinom. Izbalansirati potrebe i većinskih i manjinskih zajednica dostojanstveno i sa
151 poštovanjem predstavlja stalni izazov za svaku demokratiju.

Manjine u demokratiji – Odabrana bibliografija

“Basque Language,” The English Centre of International PEN,
<http://www.englishpen.org/writersintranslation/magazineofliteratureintranslation/basquecountry/basquelanguage/> .

Gorman, Anna and David Pierson. “Not at Home with English,” *Los Angeles Times*, September 13, 2007, <http://www.latimes.com/news/local/la-melanguage13sep13,0,2795081.story?coll=la-home-center>.

Kniesmeyer, J. and Daniel Cil. “Epilogue: Democracy and Minority Rights,” *Beyond the Pale: History of the Jews in Russia* (1995, in Russian and English), <http://www.friendspartners.org/partners/beyond-the-pale/index.html>.

“Moldova schools resist threats,” *BBC News*, Tuesday, 7 September, 2004, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3631436.stm>.

Moore, Patrick. “Yugoslavia: Analyst Assess Present Crisis in Light of the Past,” Radio Free Europe/RadioLiberty, April 2, 1999, <http://www.rferl.org/nca/features/1999/04/F.RU.990402122750.html>.

“Official Languages Act,” (1985, c. 31 (4th Supp.)), Canadian Parliament, <http://laws.justice.gc.ca/en/O-3.01/>.

Pachiotto, Carla. “Language Policy, Indigenous Languages and the Village School: A Study of Bilingual Education for the Tarahumara of Northern Mexico,” *Journal of Bilingual Education And Bilingualism*, Vol. 7, No. 6, 2004, pp. 529-548, <http://www.multilingualmatters.net/beb/007/0529/beb0070529.pdf>.

Robeyns, Ingrid. “The Ingredients of the Belgian Cocktail,” *Crooked Timber* (blog), September 19, 2007, <http://crookedtimber.org/2007/09/19/the-ingredients-of-the-belgian-cocktail/>.

Sciolino, Elaine. “Calls for a Breakup Grow Ever Louder in Belgium,” *New York Times*, September 21, 2007, http://www.nytimes.com/2007/09/21/world/europe/21belgium.html?_r=1&oref=slogin.

“Switzerland – Educational System—Overview,” <http://education.stateuniversity.com/pages/1472/Switzerland-EDUCATIONAL-SYSTEMOVERVIEW.html> (accessed February 2008).

Sussex, Roly, “The Languages of Kosovo,” *Lingua Franca*, Radio National (Australia), July 31, 1999, <http://www.abc.net.au/rn/arts/ling/stories/s47125.htm>.

“Universal Declaration of Human Rights,” Article 22, <http://www.un.org/Overview/rights.html>.

Van Parijs, Philippe. "Europe's Three Language Problems," prepared for *Multilingualism in Law and Politics*, R. Bellamy, D. Castiglione & C. Longman eds., (c. 2003), <http://www.law.nyu.edu/clppt/program2003/readings/vanparijs.pdf>.

"What is an Irish-medium School?" Gaelscoileanna Teo, http://www.gaelscoileanna.ie/index.php?page=contact_details&lang=en

Manjine u demokratiji – Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da finansira osnovnoškolsko obrazovanje za decu iz manjinskih grupa na njihovom maternjem jeziku?

DA - Argumenti u prilog pitanju za promišljanje

1. Jezik treba da je sredstvo, a ne prepreka, za učenje. Glavni cilj osnovnoškolskog obrazovanja je da učenike poduči osnovnim veštinama koje su neophodne za akademska dostignuća. Ukoliko se učenicima nižih razreda omogući da osnovne informacije i koncepte uče i usvajaju na sopstvenom jeziku, to će ih bolje pripremiti za uspeh u kasnijim razredima i u širem društvu.
2. Jezik je najosnovnije sredstvo za održavanje kulturnog identiteta. Podučavanje učenika pripadnika manjinskih grupa u osnovnoj školi na njihovom jeziku pomaže ovoj deci da zadrže svoje kulturno nasleđe, doprinosi ličnom razvoju učenika, kao i kulturnom bogatstvu nacije kao celine.
3. Učenici bivaju uspešni na akademskom planu kada su motivisani da napreduju i kada školu doživljavaju kao mesto na kome su dobrodošli. Podučavanje učenika pripadnika manjinskih grupa u osnovnoj školi na njihovom jeziku pruža im „sigurnu luku“ u kojoj mogu da razviju pozitivnu privrženost školi i povećava njihove šanse da će nastaviti školovanje.
4. Finansiranje osnovnoškolskog obrazovanja na jeziku kojim govore učenici pripadnici manjinskih grupa predstavlja pametnu investiciju. Učenici iz manjinskih grupa u većem procentu napuštaju školu od učenika iz većinskih grupa, često usled osećanja neprihvaćenosti. Učenici koji napuste školu pre njenog završetka u finansijskom smislu manje doprinose ekonomiji i češće upadaju u probleme sa zakonom od učenika koji ostanu u školi.
5. Briga oko toga da bi manjinske grupe mogle da budu izolovane iz šireg društva je preterana. Učenici iz manjinskih grupa imaju konstantan podstrek da nauče i upotrebljavaju jezik većine, i najveći broj njih dođe do nivoa znanja koji im je potreban da bi opstali i uspeali. Podučavanje ovih učenika na njihovom maternjem jeziku od ranog uzrasta neće ih sprečiti da se, kako odrastaju, integrišu u širu zajednicu.

Manjine u demokratiji – Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da finansira osnovnoškolsko obrazovanje za decu iz manjinskih grupa na njihovom maternjem jeziku?

NE - Argumenti protiv pitanja za promišljanje

1. Želja da se učenici osnovnih škola, koji su pripadnici manjinskih grupa obrazuju na svom jeziku je dobronamerna, ali loše vođena. Učenje jezika je lakše što je osoba mlađa. Podučavanje osnovaca, pripadnika manjinskih grupa na njihovom maternjem jeziku odlaže njihovo odlično poznavanje nacionalnog jezika. Kao posledica ovoga, mnogi od njih ne dostignu nivo dobrog znanja državnog jezika, i konačno postanu marginalizovani građani drugog reda.
2. Plaćanje osnovnoškolskog obrazovanja dece iz manjinskih grupa na njihovom maternjem jeziku nije dobar način upotrebe državnih fondova. Svi građani treba da nauče jezik države, i što pre učenici iz manjinskih grupa nauče da ga upotrebljavaju, to će im biti bolje.
3. Tečno znanje državnog jezika dovešće do većeg prihvatanja učenika pripadnika manjinskih grupa i nacionalnog jedinstva. Kada deca uče jezik države od malena, onda se svi – i pripadnici većinskog i pripadnici manjinskog naroda - bolje zbližavaju kao prijatelji i sugrađani. Suprotno tome - podučavanje učenika pripadnika manjinskih grupa na njihovom jeziku ne samo da ih izoluje od šireg društva, već i deli naciju.
4. Učenici u školi ne uče samo da čitaju, pišu i sabiraju. Škola je mesto gde oni uče o svojoj nacionalnoj istoriji i kulturi. Državni jezik predstavlja suštinski deo ovog obrazovanja. Mesto gde se uči o sopstvenoj, ličnoj kulturi i tradicijama je kuća, a ne škola.
5. Odvojeno nije ravnopravno. Podučavanje osnovaca, pripadnika manjinskih grupa, na njihovom jeziku stvoriće dvojni školski sistem. S obzirom na to da učenici iz manjinskih grupa često imaju manje ovlašćenja od učenika iz većinske jezičke zajednice, učenici sa časova na jeziku većine dobiće više sredstava, veću pažnju i bolje nastavnike od učenika sa časova na jeziku manjine. Rezultat ovoga je da će učenici iz manjinskih grupa dobiti drugorazredno obrazovanje.

Nasilničke video igrice – Plan časa

Ciljevi za učenike

- Saznati kako stručnjaci shvataju uzroke nasilja.
- Identifikovati istraživanje koje nalazi moguće veze između medijskog prikazivanja nasilja i nasilnog ponašanja među mladim ljudima.
- Analizirati razloge u prilog i protiv ograničavanja video igrice za mlade ljude.
- Identifikovati oblasti slaganja i neslaganja sa drugim učenicima.
- Odlučiti, individualno i kao grupa, da li vlade treba da propišu krivičnu kaznu za prodavanje ili iznajmljivanje nasilničkih video igrice mladima; podržati odluke zasnovane na dokazima i razboritom rezonovanju.

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da propiše krivične kazne za one koji prodaju, iznajmljuju ili prikazuju nasilničke video igrice maloletnicima?

Materijali

- Tok časa
- Prilog 1 – Vodič kroz promišljanje
- Prilog 2 – Prilog za učenike/ce
- Materijal za čitanje
- Odabrani izvori
- Pitanje za promišljanje sa argumentima
(izborna opcija – iskoristite ga ukoliko učenici imaju problema sa nalaženjem argumenata ili je vreme ograničeno)

Nasilničke video igrice

1. 1999. godine dva srednjoškolca su pucali i ubili dvanaest učenika i jednog nastavnika
2. u srednjoj školi u Kolumbiju (Columbine High School) u Sjedinjenim Državama. Dvojica
3. ubica su izgleda uvežbavali svoj napad koristeći modifikovanu verziju video igrice *Doom*.
4. Koji su uzroci nasilja? Ne postoji jednostavan odgovor a verovatno ni jedan jedini uzrok.
5. Neki stručnjaci tvrde da za to postoje biološki razlozi. Oni veruju da neki ljudi imaju gene ili
6. određeni hemijski sastav kod kojih je veća verovatnoća da će biti nasilni. Drugi krive
7. socijalne probleme kao što su siromaštvo, diskriminacija, nedostatak nade, propadanje
8. porodičnih vrednosti, zlostavljanje u detinjstvu ili zavisnost od droga i alkohola. Na kraju,
9. ukazuje se na neke kulturološke faktore kao što je količina nasilja koja se prikazuje u
10. medijima.

11. Nasilje na televiziji: Međunarodni problem

12. Do sedmog razreda, prosečno američko dete će biti svedok 8.000 ubistava i 100.000
13. činova nasilja na televiziji. Neki ljudi kažu da tolika količina nasilja na televiziji pravi
14. američko društvo nasilnijim. Oni su mišljena da ukoliko ljudi gledaju puno nasilja, veća
15. je verovatnoća da će se nasilno ponašati. 1972. godine, Ministar zdravlja Sjedinjenih
16. Država (U.S. Surgeon General), najviši državni službenik američke vlade u zdravstvu, je
17. rekao da „nasilje na televiziji....zaista ima (negativni) efekat na određene članove našeg
18. društva.“ Brojne naučne studije podržavaju ovaj stav Ministra.
19. Zabrinutost zbog nasilja na televiziji nije samo ograničena na Sjedinjene Države. Još
20. 1994. na sastanku koji je sazvaio Karterov Centar (the Carter Center) da bi se diskutovalo o
21. politici radija i televizije, predstavnici iz Rusije, Republike Češke i drugih novih
22. demokratija su predložili da „Prizori nasilja bi trebalo da se emituju sa najvećom
23. diskrecijom. Televizijske kuće bi trebalo da *dobrovoljno* izbegavaju da emituju
24. nasilne prizore onda kada je verovatno da će deca biti među gledaocima.“ U Litvaniji,
25. televizijske kuće dobrovoljno rangiraju programe prema uzrastu za koji su pogodni.
26. Međutim, iako su ova ograničenja dobrovoljna, neke grupe u Litvaniji, uključujući i
27. udruženja nastavnika, podržavaju čvršću kontrolu države.
28. Mnogi sociolozi se slažu da nasilje na televiziji može da doprinese anti-društvenom
29. ponašanju kod dece. Nakon petogodišnje studije, Asocijacija američkih psihologa je 1992.
30. Izvestila da „nasilje na televiziji može da izazove agresivno ponašanje i može da odgaja
31. Vrednosti koje favorizuju agresiju kao način rešavanja konflikta.“ Drugim rečima, gledanje
32. nasilnog TV programa može gledaoce učiniti nasilnim.
33. Branioci televizije veruju da je problem komplikovaniji. Uostalom, nije da će svako ko

34. odgleda kriminalistički film izaći napolje i odmah sutradan počiniti ubistvo. Milioni ljudi
35. gledaju nasilje na televiziji i samo nekolicina počinu nasilje. Nasilju u zabavi, kako oni
36. tvrde, se pripisuje veća odgovornost za širi problem u društvu. Nasilje na televiziji
37. odslikava nivo nasilja u američkom društvu ali ga ne prouzrokuje. Neko istraživanje
38. podržava ovaj stav. Iako je studija iz 1999., koju je sproveo Univerzitet „Caste Western
39. Reserve“ i državni univerzitet Kent (Kent State University), otkrila „uznemirujuće visok“
40. nivo nasilja među 2.000 učenika između trećeg i osmog razreda u Sjedinjenim Državama,
41. istraživači su otkrili da postoji samo skromna veza između ovog nasilja i gledanja nasilja na
42. televiziji. Učenici koji su bili najskloniji da postanu nasilni su bili oni koji su bili svedoci ili
43. žrtve nasilja u stvarnom životu u kući, u zajednici ili u školi.

44. **Nasilje u video igricama**

45. Nasilničke video igrice prouzrokuju sličnu zabrinutost. Kompjuterizovane video igrice su
46. prvi put predstavljene javnosti 70-tih godina. Danas, mnoge popularne video igrice
47. imaju visok nivo realističnog nasilja. Kako deca reaguju na video igrice? U studiji iz 2001.,
48. psiholozi Krej Anderson (Craig Anderson) i Bred Bušman (Brad Bushman) su pregledali 35
49. različitih studija o nasilničkim video igricama. Neke od statistika koje su oni naveli
50. uključuju ove činjenice:

- 51. • Sedamdeset devet posto američke mladeži regularno igra kompjuterske ili video igrice.
- 52. U proseku, mladi između 7 i 17 godina igraju ove igrice osam sati svake nedelje.
- 53. • Nasilničke igrice čine oko 80 posto prihoda industrije video igrica, dok sport i drugi
- 54. formati video igrica čine samo 20 posto tržišta. U uzorku od 33 popularnih igrica dva
- 55. glavna proizvođača, 80 posto ih je imalo nasilni sadržaj.
- 56. • Izgleda da deca favorizuju nasilje. U jednoj studiji rađenoj sa učenicima sedmog i
- 57. osmog razreda, 50 posto omiljenih igrica su bile nasilne, a samo 2 posto su bile obrazovne.
- 58. Iako postoji manje podataka u istraživanjima o efektima nasilja u video igricama nego o
- 59. efektima nasilja na televiziji, mnogi istraživači su zaključili da nasilničke video igrice imaju
- 60. negativan efekat na mlade igrače. U svojoj analizi iz 2001., Anderson i Bušman su takođe
- 61. zaključili da je postojao konzistentan šablon rezultata u pet oblasti. Izloženost nasilničkim
- 62. video igricama (1) povećava želju za fizičkim obračunom; (2) povećava nasilnička
- 63. razmišljanja; (3) povećava agresivne emocije; (4) povećava agresivne akcije; i (5) umanjuje
- 64. pozitivne akcije.

65. Iako se mnogi eksperti slažu sa ovim zaključcima, neki se ne slažu. 2001. godine,
66. istraživač iz oblasti komunikacija Džon Šeri (John Sherry) je takođe sproveo pregled ovog
67. istraživanja i zaključio je da „izgleda da je celokupan efekat ovih igrica na agresivnost nije
68. veliki.“ On se doduše složio da novije, još nasilnije igrice zaista pokazuju veći efekat.

69. Sadašnje politike

70. Trenutno, industrija video igrica reguliše samu sebe. Većina proizvođača iz Severne
71. Amerike koristi sistem Tabele za rangiranje zabavnog softvera (the Entertainment Software
72. Rating Board (ESRB)). U ovom sistemu, kritičari ocenjuju sadržaj svake igrice u smislu
73. nasilja, ružnih reči, seksa i upotrebe zabranjenih supstanci. U Evropi, sistem Informacija o
74. panevropskim igricama (the Pan European Games Information (PEGI)) koristi rangiranje
75. po godinama. Igrice koje pregledaju ESRB i PEGI dobijaju oznaku na kutiji igrice: one koje
76. imaju nasilnički ili seksualni sadržaj mogu da dobiju ESRB oznaku „AO“ (Adult
77. Only –18 godina i stariji - *samo za odrasle – prim.prev*) ili PEGI oznaku „18+“ (prikladno
78. za ljude od 18 godina i starije). Poleđina kutije prikazuje simbole koji opisuju igrice koje
79. sadrže nasilje, seks, upotrebu zabranjenih supstanci i drugi sadržaj. Proizvođači se
80. ohrabruju – ali ne moraju – da prilože igrice na procenu. Nintendo i Sega, na primer, imaju
81. svoje sopstvene procedure.

82. Kritičari video igrica kažu da trenutne politike nisu adekvatne. Oni citiraju izveštaj
83. Federalne komisije za trgovinu Sjedinjenih Država (Federal Trade Commission) iz 2003.
84. Godine koji je otkrio da je 78 posto dece između 13 i 16 godina moglo da kupi video igrice
85. sa oznakom „M – Mature“ („O– Odrasli“ - *prim.prev.*) - 17 i stariji. Oni takođe tvrde da
86. mnogi roditelji ne znaju koje video igrice njihova deca kupuju i igraju. Oni ukazuju na
87. slučaj ubica iz srednje škole u Kolumbiju, Erika Harisa i Dilana Klebolda (Eric Harris and
88. Dylan Klebold). Prema Centru Sajmon Vizental (Simon Wiesenthal Center), koji istražuje
89. grupe mržnje¹ na internetu, Haris i Klebold su modifikovali nasilničku video igricu *Doom*
90. time što su igračima dali bezgraničnu količinu naoružanja i žrtve nikako nisu mogle da
91. uzvrate. Izgleda da je moguće da su dvojica ubica vežbali svoje napad koristeći ovu igricu.
92. Takođe je malo verovatno da su njihovi roditelji uopšte znali šta su oni radili.

93. I pre nego što je izašao izveštaj Federalne komisije za trgovinu, Asocijacija za
94. interaktivni digitalni softver (the Interactive Digital Software Association), trgovinska grupa
95. za industriju video igrica, je razvila marketinške standarde i prakse za video igrice koji su
96. takođe uključili metode primene. Novi sistem postavlja znake upozorenja, trenira osoblje u
97. prodavnicama i zahteva dokaz o uzrastu sa svakog ko želi da iznajmi ili kupi nasilnički
98. video.

99. Sadašnje debate

100. Neki ljudi su tražili još strožiju restrikciju video igrica. Kritičari dobrovoljnog

¹ **Grupa mržnje** je organizovana grupa ili pokret koji zastupa mržnju, neprijateljstvo ili nasilje prema pripadnicima neke rase, etničkog porekla, religije, pola, seksualne orijentacije ili drugog određenog sektora društva.... Izraz "grupa mržnje" je politički neologizam (reči i izrazi koji su nedavno skovani - ovde u političke svrhe). Njega ne koriste ove grupe već oni koji im se suprotstavljaju a nekada ga koriste sociolozi i istoričari koji ih istražuju. (*prim.prev*) – Izvor: Wikipedia

101. ocenjivanja tvrde da ovaj sistem ne deluje. Oni tvrde da radnje ne primenjuju dobrovoljno
102. ocenjivanje i roditelji nisu svesni da oni postoje. Takođe ne veruju da će industrija video
103. igrice, koja zarađuje 10 milijardi američkih dolara godišnje, nadzirati sebe kada može
104. toliko novca da se zaradi kroz prodaju mladim ljudima.
105. Neke vlade se slažu sa strožijim restrikcijama. 2005. godine, američka država Illinois je
106. donela „Zakon o nasilničkim video igricama“ kojim je prodaja ili iznajmljivanje
107. nasilničkih ili seksualnih video igrice maloletnicima u prodavnicama krivično delo. Radnje
108. moraju da stave upozorenje za roditelje na kutijama video igrice i da postavljaju znakove koji
109. objašnjavaju postojeće oznake u industriji. Prekršioc zakona će biti kažnjeni sa 1.000
110. američkih dolara za prvi prekršaj i sa 5.000 američkih dolara ili do godinu dana u zatvoru
111. za svaki sledeći prekršaj.
112. Protivnici ovih restrikcija tvrde da takve kazne nisu neophodne. Oni zastupaju stav da
113. industrija video igrice preduzima neophodne korake kako bi zaštitila mlade igrače i da još
114. uvek nije „sa sigurnošću naučno potvrđeno“ da nasilničke video igrice u stvarnosti
115. povređuju mlade ljude. Bez ove vrste dokaza, protivnici tvrde da kazne poput onih za
116. prodavanje cigareta ili duvana mladim ljudima nisu opravdane. Na kraju, neki tvrde da bi
117. krivične kazne narušile demokratske principe slobode izražavanja. U Sjedinjenim Država,
118. Vrhovni sud je podržao krivične kazne za distribuciju cigareta, alkohola i pornografskih
119. materijala maloletnicima, ali niži savezni sudovi su već poništili zakone o video igricama.
120. Još nije doneta odluka o tome šta učiniti u vezi sa nasilničkim video igricama i njihovim
121. uticajem na decu. Ovakva debata će se uvek javljati onda kada demokratija mora da
122. uravnoteži pravo na slobodu izražavanja sa svojom obavezom da zaštiti ranjive članove
123. društva od povređivanja.

Nasilničke video igrice – Odabrani izvori

Anderson, Craig A. and Brad J. Bushman, „Effects of Violent Video Games on Aggressive Behavior, Aggressive Cognition, Aggressive Affect, Physiological Arousal, and Prosocial Behavior: A Meta-Analytic Review of the Scientific Literature,” *Psychological Science* (2001) 12, 353-359, <http://www.psychology.iastate.edu/faculty/caa/abstracts/2000-2004/01AB.pdf>

Croddy, Marshall, and Bill Hayes, *Criminal Justice in America* (Los Angeles: Constitutional Rights Foundation, 2000).

Entertainment Software Rating Board, “ESRB Game Ratings: Frequently Asked Questions” (New York: Entertainment Software Rating Board, 2005), <http://www.esrb.org/esrbratings.faqs.asp>

Forbes, Beth, “Expert: Video Violence Minimally Affects Kids,” *Purdue News* (June 1999), <http://news.uns.purdue.edu/html4ever/9906.sherry.video.html>

Huffstutter, P.J., “Illinois Seeks to Curb Excessive Video Games,” *Los Angeles Times* (December 16, 2004).

Illinois General Assembly. Public Act 94-0315, “Violent Video Game Law” (720 ILCS 5, Article 12A. Violent video games), enacted July 25, 2005, <http://www.ilga.gov/legislation/publicacts/94/PDF/094-0315.pdf>

Janushewski, Derrick, and Myna Truong, “Video Games and Violence,” *Building the Virtual City: Suggestions for Shaping a Viable Cybersociety* (Hamilton, Canada: McMaster University, 1999), <http://socserv2.mcmaster.ca/soc/courses/stpp4C03/ClassEssay/videogames.htm>

Pan European Games Information (PEGI), “What Is PEGI?” (Brussels, Belgium: PEGI, n.d.), <http://www.pegi.info/index.html>

Parvaz, D., “Video Game Research Yields Wide Ranging Conclusions,” *Seattle Post-Intelligencer* (October 14, 1999), <http://seattlepi.nwsource.com/videogameviolence/stdy14.shtml>

Report of the Commission on Radio and Television Policy (Atlanta: Carter Center, August 1994), <http://www.ciaonet.org/conf/car27>

Sherry, John L., “The Effects of Violent Video Games on Aggression: A Meta-Analysis,” *Human Communication Research* (2001), 27, 409-431.

Singer, Mark I., David B. Miller, Shenyang Guo, Daniel J. Flannery, Tracy Frierson, and Karen Slovak, “Contributors to Violent Behavior Among Elementary and Middle School Children,” *Pediatrics* (October 1999), Vol.104:4, pp. 878-884, <http://www.pediatrics.org/cgi/content/full/104/4/878>

Walsh, David, *Video Game Violence and Public Policy*, paper presented at the Playing by the Rules: The Cultural Policy Challenges of Video Games Conference, Chicago, Illinois, October 26-27, 2001, <http://culturalpolicy.uchicago.edu/conf2001/papers/walsh.html>

Nasilničke video igrice – Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da propiše krivične kazne za one koji prodaju, iznajmljuju ili prikazuju nasilničke video igrice maloletnicima?

Argumenti u prilog pitanju za promišljanje

1. Trenutni sistem ocenjivanja i samo-regulisanja ne deluje. Proizvođače video igrica interesuje da zarade a ne da zaštite decu. Prodavnice ne primenjuju sistem a roditelji nisu svesni njegovog postojanja. Kao rezultat toga, mladi ljudi mogu da kupe nasilničke video igrice.
2. Dokazi povezuju nasilničke igrice i nasilje u stvarnom životu. Mnogi istraživači su zaključili da nasilničke video igrice imaju negativan efekat na mlade igrače.
3. Već je previše stvarnog nasilja u životima dece. Igranje nasilničkih video igrica stimuliše decu da se ponašaju agresivno i smanjuje pozitivne modele ponašanja.
4. Vlade mogu da pomognu roditeljima da zaštite mlade ljude i da ih vaspitaju na pozitivan način. Razumno je kontrolisati količinu nasilja koje deca dožive igrajući video igrice.
5. Demokratske vlade imaju odgovornost da zaštite ranjive članove društva. Vrhovni sud Sjedinjenih Država je podržao krivične kazne za prodavanje cigareta, alkohola i pornografskih materijala maloletnicima. Sud će verovatno presuditi da su slične kazne za nasilničke video igrice ustavne.

Nasilničke video igrice– Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da propiše krivične kazne za one koji prodaju, iznajmljuju ili prikazuju nasilničke video igrice maloletnicima?

Argumenti protiv pitanja za promišljanje

1. Industrija video igrica je razvila novi sistem upozorenja koji bi trebao da pomogne da video igrice drži van domašaja dece. Novi sistem će uključivati metode primene i napora da se javnost informiše o sistemu ocenjivanja.
2. Ne postoji jak naučni dokaz da nasilničke video igrice izazivaju nasilno ponašanje. Bez takvog dokaza, ne postoji argument za nametanje krivičnih kazni za prodaju nasilničkih video igrica kao što postoje za prodaju cigareta, alkohola ili pornografije maloletnicima.
3. Roditelji, a ne vlada, imaju decu. Roditelji imaju odgovornost da vaspitavaju svoju decu i da ih uče da je nasilje pogrešno.
4. Stvarno nasilje je ono koje šteti deci i trebalo bi ga sprečiti. Studija iz 1999. godine je pokazala da učenici koji su naskloniji da postanu nasilni su oni koji su videli ili bili žrtve nasilja u stvarnom životu.
5. Takav zakon je neustavno ograničenje demokratskih principa slobode govora. U demokratiji, ljudi sami donose odluke. Mladim građanima treba praksa u pravljenju informisanih izbora.

Nasilje u porodici – Plan časa

Ciljevi za učenike

- Razgovarati o ulozi sistema zdravstvene brige i krivično-pravnog sistema u odgovoru na nasilje u porodici.
- Shvatiti da postoji tenzija između prava na samoopredeljenje i prava na sigurnost prilikom pravljenja politike na osnovu kojih se donose odluke u vezi sa nasiljem u porodici.
- Razumeti dinamiku nasilja u porodici, posebno njegovu povezanost sa rodnom neravnopravnošću.
- Ispitati kako demokratske države koje dele zajedničke principe i suočavaju se sa sličnim problemima ipak mogu da razviju veoma različita rešenja.
- Analizirati razloge za i protiv zahteva vlada da oni koju pružaju zdravstvene usluge prijavljuju slučajeve nasilja u porodici policiji.
- Identifikovati oblasti slaganja/neslaganja sa drugim polaznicima.
- Odlučiti, pojedinačno, ili kao grupa, da li vlada treba da zahteva od onih koji pružaju zdravstvenu uslugu da prijavljuju policiji slučajeve nasilja u porodici; potkrepiti odluke dokazima i zdravim rasuđivanjem.
- Osvrnuti se na značaj promišljanja prilikom donošenja odluka u demokratskom društvu.

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da zahteva od onih koji pružaju zdravstvenu uslugu da prijave policiji slučaj zlostavljanja u porodici?

Materijali

- Tok časa
- Prilog 1 – Vodič kroz promišljanje
- Prilog 2 – Prilog za učenike/ce
- Materijal za čitanje
- Odabrani izvori
- Pitanje za promišljanje sa argumentima
(izborna opcija – iskoristite ga ukoliko učenici imaju problema sa nalaženjem argumenata ili je vreme ograničeno)

Nasilje u porodici

1 Zamislite da ste u vezi sa osobom koja ima sklonost ka zlostavljanju. U naletu besa,
2 vaš partner vas udari. Nanosi povrede vašem licu. Želite da odete u bolnicu, ali znate
3 da su doktori obavezni po zakonu da prijave slučaj nasilja policiji. Pitate se sledeće:
4 Da li će prijavljivanje ovog slučaja sprečiti dalje zlostavljanje jer će vaš partner
5 odgovarati za nasilje, ili će izveštaj policije prouzrokovati još nasilja, zato što će vam
6 se partner na taj način osvetiti za prijavu?

7 Da bi zaštitili ličnu sigurnost svojih građana, demokratske države moraju da reše
8 ovakve dileme kada nastoje da zaustave nasilje u porodici. S obzirom na to da
9 „nasilje u porodici prevazilazi sve granice i javlja se u svim kulturama“ (Baban, 2003),
10 vlade širom sveta razvijaju politiku kako bi mu se suprotstavile. Jedna od predloženih
11 politika jeste i da zdravstvene ustanove imaju obavezu da prijave slučajeve domaćeg
12 nasilja državnim vlastima. Donošenje odluke za ili protiv ovakvog obaveznog
13 prijavljivanja, uzimajući u obzir prethodno poznavanje tematike, zahteva razumevanje
14 strana uključenih u porodično nasilje.

15 **Dinamika nasilja u porodici**

16 „Procenjuje se da svaka peta žena tokom svog života biva suočena sa nekim
17 oblikom nasilja, koje u nekim slučajevima dovodi do ozbiljnih povreda ili smrti“.

18 - Svetska Zdravstvena Organizacija (WHO), Rešavanje problema nasilja nad
19 ženama

20 Nasilje u porodici uključuje fizičko, psihičko, ekonomsko ili seksualno zlostavljanje
21 intimnog odraslog partnera. Nasilje u porodici razlikuje se od ostalih oblika nasilja, jer
22 u neproporcionalno većem obimu pogađa žene. U Evropi, „25 odsto prijavljenih
23 krivičnih dela nasilja uključuje napad muškarca na suprugu, ili partnera“ (Evropska
24 komisija, 2000). Uz to, rezultati jedne opsežne ankete sprovedene u SAD-u, koja
25 obuhvata žene i muškarce otkrila je da su žene tri puta češće od muškaraca žrtve
26 nasilja od strane svog intimnog partnera. (Tjaden / Thoennes, 2000).

27 Ovo rodno zasnovano nasilje predstavlja „složen i multidimenzionalan problem“
28 (Baban, 2003). Osobe koje nisu imale iskustva sa nasiljem u porodici mogu da okrive
29 žene što ostaju u vezi u kojoj se dešava zlostavljanje. Međutim, potrebno je
30 napomenuti da intimne veze retko kad podrazumevaju zlostavljanje na početku. Žene
31 često razviju ljubav prema svojim partnerima pre nego što nastupi zlostavljanje. Šta
32 više, veze u kojima ima zlostavljanja ne podrazumevaju konstantno nasilje. „Oni koji

33 zlostavljaju na vrlo uspešan način znaju da isprepletu intimnost i zlostavljanje kako bi
34 kontrolisali svoje partnere“ (Koalicija iz Misurija protiv seksualnog i nasilja u porodici,
35 2006).

36 Važno je istaći da veliki broj slučajeva žena koje su iskusile nasilje u porodici
37 odražava duboko ukorenjenu rodnu neravnopravnost (WHO, 2005). UNIFEM
38 (Razvojni fond Ujedinjenih nacija za žene) identifikuje neravnopravnost u snazi
39 između muškaraca i žena kao primarni izvor nasilja nad ženama. Kada kulturne
40 norme u porodici, školi, na radnom mestu ovekoveče verovanje da su žene inferiorne
41 u odnosu na muškarce, žene su ugroženije i izloženije nasilju (UNIFEM, 2001). Iz
42 ovog razloga, organizacije koje rade na eliminaciji nasilja u porodici se sve više
43 usredsređuju na promenu obrazaca muškog ponašanja koji promovišu nasilje.
44 Sproveden je, na primer, program sa mladom muškom populacijom iz Bosne,
45 Hrvatske, Crne Gore i Srbije, koji je za cilj imao da pomogne ovim mladićima da
46 razviju muški identitet koji podrazumeva njihovu pravednu i na poštovanju zasnovanu
47 interakciju sa ženama (Eckman et al, 2007).

48 Siromaštvo, ratovi, manjak formalnog obrazovanja kod žena takođe su povezani sa
49 nasiljem u porodici (WHO, 2005). Muškarci koji su nezaposleni, ili nemaju sigurno
50 obezbeđen posao mogu da se ponašaju nasilnički, kao posledica frustracije ili
51 osećanja beznadežnosti. Pored muškaraca koji silovanje i seksualno nasilje nad
52 ženama koriste kao sredstvo rata, muškarci u nacijama koje su pogođene ratom
53 mogu da izgube svoj status kao vođe i zaštitnici domaćinstava. „Stres, osećanje
54 nedoraslosti i nizak nivo samopouzdanja kod muškaraca“ u takvim situacijama
55 povećava stepen „verovatnoće za činjenjem nasilja“ (Eckman i drugi, 2007).

56 Takođe je veća verovatnoća da manje obrazovane žene budu žrtve nasilja u porodici
57 od onih sa višim stepenom obrazovanja. Mada neki muškarci mogu da reaguju
58 nasilnički na jačanje pozicija žena kroz obrazovanje, „kada dovoljan broj žena
59 dostigne viši nivo obrazovanja, one razviju „viši stepen samopouzdanja, bolje
60 društveno umrežavanje, kao i veću sposobnost da koriste informacije i sredstva koja
61 su im na raspolaganju“ (WHO, 2005). Ovakav način osnaživanja/jačanja pozicija
62 žena može da dovede do promene tradicionalnih uloga muškaraca i žena i omogući
63 ženama da postignu ekonomsku nezavisnost, što sve dovodi do veće rodne
64 ravnopravnosti, čiji je rezultat manje rodno zasnovanog nasilja.

65 **Osporavana uloga obaveznog prijavljivanja**

66 Složena priroda nasilja u porodici mnoge navodi na zaključak da i rešenja moraju biti
67 složena. Ima onih koji se zalažu za stav da koordinisani odgovor zajednice
68 predstavlja jedini način kojim se obezbeđuje sigurnost osobe koja je preživela nasilje,
69 kao i da nasilnici odgovaraju za ono što su učinili. Taj odgovor podrazumeva
70 angažman „agencija za sprovođenje zakona, advokata, zdravstvenih ustanova,
71 službi za zaštitu dece, privrede na lokalnom nivou, medija, poslodavaca i
72 sveštenstva“ (Stop nasilju nad ženama, 2006).

73 Ima i onih koji smatraju da je obaveza zdravstvenih institucija da prijave nasilje u
74 porodici državnim vlastima nešto ograničeniji, ali efikasan lek protiv nasilja u porodici.
75 Posmatrajući nasilje u porodici kao pitanje krivično-pravnog sistema i zdravstvene
76 brige, oni koji podržavaju obavezno prijavljivanje slučajeva nasilja u porodici žele da
77 policija i zdravstvene ustanove sarađuju na iznalaženju rešenja. Njihov argument je
78 da se uključivanjem zdravstvenih ustanova u proces prijavljivanja slučajeva
79 obezbeđuje da lekari razumeju dinamiku nasilja u porodici. Lekari koji prođu kroz
80 obuku o nasilju u porodici biće bolje informisani i imaće razvijeniju svest o ovom
81 problemu, a time će biti u stanju da identifikuju i tretiraju povrede koje su povezane
82 sa njim (Kolorado Koalicija protiv nasilja u porodici, 2006).

83 Oni koji smatraju da je sigurnost osobe koja je preživela nasilje na prvom mestu
84 prilikom pružanja odgovora na nasilje u porodici često se ne slažu sa obavezom
85 prijavljivanja ovakvih slučajeva. Prema Komisiji za ljudska prava, policijska kultura u
86 velikom broju zemalja pokazuje diskriminirajući stav prema ženama uopšteno, a prema
87 ženama koje su preživele kućno nasilje naročito (Coomaraswamy, 1997). Iz tog
88 razloga žene često nemaju poverenja u policajce i ne žele da njima prijave slučaj
89 nasilja/zlostavljanja. „Ako se osobe koje su preživele nasilje plaše da će prijavljivanje
90 slučaja dovesti u veću opasnost njih i njihovu decu, može se desiti da one i ne
91 potraže medicinsku pomoć ili da medicinskim radnicima ne kažu ništa o zlostavljanju“
92 (Hyman, 1997). Kada osobe koje su preživele nasilje izbegavaju medicinski tretman
93 zato što nemaju poverenja u policiju i/ili se plaše da će im se oni koji su ih zlostavljali
94 osvetiti zato što je slučaj prijavljen državnim organima, dešava se često da i ne
95 dobiju negu i sredstva koja su im na raspolaganju, kao što su savetovalište, sklonište
96 i pravne usluge koja su im potrebna da bi sprečile dalje zlostavljanje.

97 U stvari, neke zdravstvene ustanove navode da obaveza prijavljivanja slabi njihovu
98 mogućnost da delotvorno intervenišu u slučajevima nasilja u porodici. Ako osobe
99 koje su preživele nasilje sakriju od zdravstvenih radnika situacije u kojima su

100 zlostavljane, kako bi izbegle obavezu prijavljivanja ovakvih slučajeva, zdravstvene
101 ustanove ne mogu da ih upute na odgovarajuće službe za podršku, ili na korišćenje
102 sredstava koja bi im inače bila na raspolaganju. Neke zdravstvene ustanove obavezu
103 prijavljivanja slučajeva vide i kao narušavanje odnosa poverljivosti/diskrecije između
104 pacijenta i onog koji pruža zdravstvene usluge. Ako je, pak, politika obaveznog
105 prijavljivanja na snazi, onda zdravstveni radnici krše zakon time što odbijaju da
106 prijave slučaj nasilja u porodici (Ujedinjene nacije, 2006).

107 Predlagači obaveznog prijavljivanja smatraju da zbog toga što veliki broj osoba koje
108 su preživele nasilje u porodici ne prijavi slučaj policiji, vlasti imaju poteškoće prilikom
109 procenjivanja učestalosti, ili razmera nasilja u porodici. Bez tačne statistike o ovom
110 problemu, oni koji kreiraju politiku mogu imati problema prilikom dobijanja sredstava i
111 podrške neophodne za pružanje pomoći osobama koje su preživele nasilje u
112 porodici, ili u kreiranju efikasnih programa za prevenciju nasilja. Obavezno
113 prijavljivanje od strane zdravstvenih ustanova može vlastima da pomogne da na što
114 bolji način dokumentuju incidente nasilja u porodici koji pogađaju njihove građane
115 (Stop nasilju nad ženama, 2006). Uz precizniju identifikaciju problema, vlasti mogu
116 nasilje u porodici da tretiraju kao pitanje javne politike koje zaslužuje hitnu pažnju i
117 rešenje.

118 Poklonici obaveznog prijavljivanja takođe insistiraju na tome da obavezno
119 prijavljivanje omogućava državnim vlastima da pronađu počinioce zlostavljanja.
120 Ukoliko osobe koje su preživele zlostavljanje ne odu u policiju, ili u socijalne službe
121 da prijave počinioce, vlasti nisu u mogućnosti da krivično gone one koji su počinili
122 nasilje u porodici. S druge strane, ako zdravstvene ustanove prijave slučajeve
123 nasilja, krivično-pravni sistem može osobama koje su preživele nasilje da dodeli
124 odgovarajuću zaštitu. Uz to, dokaz o zlostavljanju koji zdravstvene ustanove navode
125 u medicinskom dosijeu osobe koja je preživela nasilje može da bude iskorišćen za
126 sudsko gonjenje, kao i osudu identifikovanih počinioca zlostavljanja.

127 Oni koji se protive obaveznom prijavljivanju navode kao argument to da ono lišava
128 osobe koje su preživele nasilje prava da same donesu ključne životne odluke.
129 Nedoovoljavanjem osobama koje su preživele nasilje da odluče da li žele da prijave
130 zlostavljanje, obavezno prijavljivanje „održava kontinuitet stereotipa zlostavljane žene
131 kao pasivne i bespomoćne“ (Hyman, 1997).

132 Oni koji podržavaju obavezno prijavljivanje navode da ono poboljšava sigurnost
133 osoba koje su prežive nasilje, jer nasilje u porodici tretira kao krivično delo napada i
134 zlostavljanja, a ne kao „porodičnu stvar“ (Sachs, 2000). Da bi eliminisale nasilje u
135 porodici, vlasti treba da informišu javnost da nasilje u porodici „predstavlja ozbiljan
136 zločin koji neće biti ignorisan“ (Kolorado Koalicija protiv nasilja u porodici, 2006).

137 Aktivistkinja za ljudska prava Charlotte Bunch navodi sledeće „Nema ničeg
138 postojanog u vezi sa nasilnim ugnjetavanjem žena i devojaka....Ali, s obzirom na to
139 da je ono već dugo duboko ukorenjeno, u maltene svakoj kulturi koja opstaje na
140 zemlji napor da se razbiju društvene strukture koje ga tolerišu, ili namerno odbijaju
141 da ga vide, zahtevaju kreativnost, strpljenje, i akciju na mnogo frontova.“

Nasilje u porodici – Odabrana bibliografija

Association of Women's Health, Obstetric and Neonatal Nurses, *Mandatory Reporting of Intimate Partner Violence* (Washington, D.C.: AWHONN, 2007), http://www.awhonn.org/awhonn/binary.content.do;jsessionid=CB320B57897F5C93C5A4152FB03D5F40?name=Resources/Documents/pdf/5H1_PS_IntimatePartnerViolence.pdf.

Baban, Adriana, *Domestic Violence against Women in Albania* (New York: UNICEF, 2003), http://www.unicef.org/albania/domviol_eng.pdf.

Bunch, Charlotte, "The Intolerable Status Quo: Violence against Women and Girls," in *The Progress of Nations* 45 (New York: UNICEF, 1997), <http://www.unicef.org/pon97/40-49.pdf>.

Colorado Coalition Against Domestic Violence, *Mandatory Reporting by Health Care Professionals* (Denver, CO: CCADV, 2006), <http://www.ccadv.org/publications/CCADV Mandatory Reporting Issue Brief.pdf>.

Coomaraswamy, Radhika, *Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, Its Causes, and Consequences* (Geneva, Switzerland: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 1997), <http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/043c76f98a706362802566b1005e9219?Op=endocument>.

Eckman, Ann, et al., *Exploring Dimensions of Masculinity and Violence* (Washington, D.C.: International Center for Research on Women & CARE, 2007), http://www.wavenetwork.org/images/doku/balkan_gender_based_violence_report.pdf.

European Commission, "European Campaign to Raise Awareness of Violence against Women" (2000), http://ec.europa.eu/employment_social/equ_opp/violence_en.html.

Hyman, Ariella, *Mandatory Reporting of Domestic Violence by Health Care Providers* (San Francisco, CA: Family Violence Prevention Fund, 1997), <http://www.endabuse.org/health/mandatoryreporting/policypaper.pdf>.

Missouri Coalition Against Domestic and Sexual Violence, *A Framework for Understanding the Dynamics of Domestic Violence* (Jefferson City, MO: MCADSV), <http://www.mocadsv.org/Resources/CMSResources/pdf/dv101.pdf>.

Sachs, Carolyn, "Should Physicians Be Required to Report Domestic Violence to the Police?" (2000), *Western Journal of Medicine* 173 (4): 225.

Stop Violence Against Women (Minneapolis: Minnesota Advocates for Human Rights, 2006), <http://www.stopvaw.org>.

Tjaden, Patricia, and Nancy Thoennes, *Extent, Nature, and Consequences of Intimate Partner Violence: Findings from the National Violence against Women Survey* (Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, 2000), www.ncjrs.gov/txtfiles1/nij/181867.txt.

UNIFEM, "Masculinity and Gender-Based Violence," *UNIFEM Gender Fact Sheet No. 5* (Bangkok, Thailand: UNIFEM East and Southeast Asia Regional Office, 2001), <http://unifem-eseasia.org/resources/factsheets/UNIFEMSheet5.doc>.

United Nations, *Secretary-General's Study on Violence against Women* (New York: UN Division for the Advancement of Women, 2006), <http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/violenceagainstwomenstudydoc.pdf>.

World Health Organization, *Addressing Violence against Women and Achieving the Millennium Development Goals* (Geneva, Switzerland: WHO Press, 2005), <http://www.who.int/gender/documents/MDGs&VAWSep05.pdf>.

Nasilje u porodici – Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da zahteva od onih koji pružaju zdravstvenu uslugu da prijave policiji slučaj zlostavljanja u porodici?

DA – Argumenti u prilog pitanju za promišljanje

1. Nasilje u porodici je problem i zdravstvenog i krivično-pravnog sistema. Samim tim, oni koji pružaju zdravstvenu negu moraju da budu uključeni u rešavanje ovog problema. Obavezno prijavljivanje ohrabruje zdravstvene radnike da sarađuju sa policijom, što vodi efikasnijem odgovoru na nasilje u porodici.
2. Uključivanje zdravstvenih radnika u proces prijavljivanja slučajeva nasilja u porodici pomaže da se obezbedi da lekari razumeju dinamiku nasilja u porodici. Lekari koji prođu kroz obuku o nasilju u porodici imaju veću svest o problemu i tako će biti u stanju da identifikuju i tretiraju povrede povezane sa istim.
3. Vlade treba da budu u stanju da tačno procene učestalost i razmere nasilja u porodici kako bi mogle da ga tretiraju kao važno pitanje javne politike koje zaslužuje hitnu pažnju i rešenje. Zbog toga što mnoge osobe koje su preživele nasilje ne odu do policije da prijave slučaj nasilja u porodici, vlasti imaju probleme prilikom dokumentovanja incidenata nasilja u porodici. Obavezno prijavljivanje od strane zdravstvenih ustanova pomaže vlastima da preciznije identifikuju ovaj problem, kako bi mogle da mobilizuju sredstva i javnu podršku, koji su neophodni za borbu protiv ovog problema.
4. Obavezno prijavljivanje pomaže državnim vlastima da pronađu i kazne lica koja su zlostavljala. Kada zdravstvene ustanove prijave incidente nasilja u porodici, krivično pravni sistem može osobama koje su preživele nasilje da dodeli odgovarajuću zaštitu. Dokaz o zlostavljanju koji zdravstveni radnici prikazuju u medicinskom dosijeu osobe koja je preživela nasilje takođe može biti upotrebljen za sudsko gonjenje i osudu lica koja su zlostavljala.
5. Obaveznim prijavljivanjem poboljšava se sigurnost osoba koje su preživele nasilje time što se ono tretira kao krivično delo, a ne kao „porodična stvar“. Ovakvim tretmanom nasilja u porodici šalje se poruka da je nasilje u porodici ozbiljan zločin koji Vlada neće ignorisati.

Nasilje u porodici – Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da zahteva od onih koji pružaju zdravstvenu uslugu da prijave policiji slučaj zlostavljanja u porodici?

NE - Argumenti protiv pitanja za promišljanje

1. Nasilje u porodici je složen problem koji zahteva složeno rešenje. Mada obavezno prijavljivanje uključuje zdravstveni i krivično pravni sistem, ono ne promovise koordinisani odgovor zajednice na nasilje u porodici. Takav odgovor zahteva još i učešće advokata, službi za zaštitu dece, lokalnih privrednika, medija, poslodavaca i sveštenstva.
2. Iako pobornici obaveznog prijavljivanja imaju dobre namere, ova politika ne predstavlja delotvoran način da se osobi koja je preživela nasilje obezbedi sigurnost. Većina osoba koje su preživele nasilje u porodici su žene, a veliki broj policijskih kultura izražava diskriminišući stav prema ženama. Stoga veliki broj žena nema poverenja u policijske službenike i ne želi, bilo posrednim, bilo neposrednim putem, njima da prijavi slučaj zlostavljanja. Ako osobe koje su preživele nasilje procene da će ih obavezno prijavljivanje od strane zdravstvenih ustanova staviti u još veću opasnost, može se desiti i da ne potraže medicinsku negu nakon nanesenih povreda.
3. Obavezno prijavljivanje slabi sposobnost onih koji pružaju zdravstvenu negu da pruže efikasnu intervenciju u slučaju nasilja u porodici. Ako osobe koje su preživele nasilje sakriju od zdravstvenih radnika situacije u kojima su bile zlostavljane, kako bi izbegle obavezno prijavljivanje, zdravstvene ustanove ne mogu da ih upute na odgovarajuća sredstva, niti službe za podršku.
4. Obavezno prijavljivanje narušava odnos poverljivosti/disrecije u odnosu između pacijenta i onoga ko pruža zdravstvene usluge. Ukoliko pacijenti ne žele da prijave slučaj nasilja, veliki broj zdravstvenih radnika želi da poštuje ovakvu odluku. Obavezno prijavljivanje pretvara ovo moralno odbijanje da se prijavi nasilje u porodici u kršenje zakona.
5. Osobe koje su preživele nasilje su nezavisne odrasle osobe koje imaju pravo da donesu svoje sopstvene ključne životne odluke. Time što ne dozvoljava osobama koje su preživele nasilje da same odluče da li žele da prijave da su bile zlostavljane, obavezno prijavljivanje „održava kontinuitet štetnog stereotipa zlostavljane žene kao pasivne i bespomoćne“ (Hyman, 1997).

Obavezno glasanje – plan časa

Ciljevi za učenike

- Diskutovati o važnosti glasanja u demokratskim društvima.
- Naučiti kako *obavezno glasanje* deluje u demokratskim zemljama koje ga koriste.
- Analizirati razloge za i protiv obaveznog glasanja.
- Identifikovati oblasti usaglašenosti i neusaglašenosti sa drugim učenicima
- Odlučiti, individualno i kao grupa, da li je obavezno glasanje neophodno za demokratsku reformu; podržati odluku zasnovanu na dokazima i razboritom rezonovanju.
- Osvrnuti se na vrednost promišljanja prilikom donošenja odluka o pitanjima u demokratiji.

Pitanje za promišljanje

Da li glasanje treba da bude obavezno u našoj državi?

Materijali

- Tok časa
- Prilog 1 – Vodič kroz promišljanje
- Prilog 2 – Prilog za učenike/ce
- Materijal za čitanje
- Odabrani izvori
- Pitanje za promišljanje sa argumentima
(izborna opcija – iskoristite ga ukoliko učenici imaju problema sa nalaženjem argumenata ili je vreme ograničeno)

Obavezno glasanje

1. Glasanje je ključno za građansko učestvovanje u jednom demokratskom društvu.
2. Izbori su jedan od vitalnih načina da građani izraze svoja stanovišta i da promovišu
3. promenu. Izbori se takođe posmatraju kao potvrda demokratskog opredeljenja jedne
4. zemlje. Da bi jedna nacija bila demokratska, svaki odrasli građanin koji ispunjava uslove bi
5. trebao da ima prava glasa. Vlade koje ne pružaju svojim građanima mogućnost da glasaju
6. za više od jednog kandidata se u osnovi ne smatraju pravim demokratijama. Dokazi
7. ukazuju na to da ljudi širom sveta veoma vrednuju svoje pravo glasa.

8. U demokratijama gde su otvoreni izbori relativno novijeg datuma, izlaznost je obično
9. veoma visoka. Ali u drugim demokratijama, veliki broj odraslih odlučuje da ne glasa. Na
10. primer, u američkim predsedničkim izborima iz 2004. manje od 60 posto građana sa
11. pravom glasa je glasalo. Situacija nije mnogo bolja ni u drugim demokratijama. Kada su
12. 1993. godine održani prvi otvoreni izbori u Litvaniji, više od 78 posto registrovanih glasača
13. je učestvovalo, za razliku od 50 posto u izborima iz 2004. Na izborima u Republici Českoj
14. 2006. godine, oko 65 posto građana sa pravom glasa je glasalo, što je znatan pad u
15. odnosu na izbore iz 1992. kada je glasalo 85 posto ljudi. Estonija je doživela pad učešća u
16. glasanju sa 78 posto u 1990. na 58 posto u 2003. godini.

17. **Zabrinutost zbog male izlaznosti glasača na izborima**

18. Mnogi stručnjaci i obični ljudi u demokratskim zemljama su zabrinuti zbog male
19. izlaznosti glasača na izborima. Demokratska društva su isprobala razne načine kako bi
20. povećale izlaznost birača. Zakoni i prakse koje izgleda da povećavaju broj glasača
21. uključuju:

22. • reklamiranje ili lobiranje za glasanje.
23. • slanje primeraka glasačkih listića i informacija o glasačkom mestu unapred.
24. • rano glasanje, pre izbornog dana na zgodnoj lokaciji.
25. • slanje glasačkih listića elektronskim putem ili poštom kako bi građani mogli da glasaju od
26. kuće.
27. • registracija za izborni dan
28. • duže radno vreme glasačkih mesta na dan izbora.

29. Zbog značaja koji je dat glasanju, neki ljudi, koji su zabrinuti zbog malog odaziva, su
30. predložili da se od ljudi traži da glasaju. Ova praksa se zove obavezno glasanje.

31. **Građansko učešće i obavezno glasanje**

32. U nekoliko demokratskih zemalja – uključujući Argentinu, Australiju, Belgiju, Italiju i

33. Meksiko¹ - građani su obavezni da glasaju na nacionalnim izborima. U ovim zemljama na
34. glasanje se gleda ne samo kao na pravo već i na građansku dužnost. Obavezno glasanje
35. takođe ima svoju prošlost u Sjedinjenim Državama. Sajmon Džekmen (Simon Jackman) sa
36. Stenford Univerziteta (Stanford University) beleži da su države Severna Dakota (1898.) i
37. Masačusets (1918.) promenile svoje ustave kako bi omogućile obavezno glasanje ali
38. njihova zakonodavna vlast ove predloge zakona nikada nije usvojila kako bi glasanje
39. postalo obavezno.

40. U zemljama sa zakonom o obaveznom glasanju, svaki građanin se mora registrovati i
41. pojaviti na biračkom mestu kako bi glasali. Građani ne moraju da glasaju za nekog
42. određenog kandidata. Nekada ljudi namerno popune svoj glasački listić nepravilno kako bi
43. iskazali svoje neslaganje sa listom kandidata ili glasaju nasumice za bilo kog od
44. kandidata.

45. Oni koji ne glasaju i nemaju opravdani razlog moraju platiti malu novčanu kaznu.

46. Prema australijskom institutu za pravne informacije, Australijanci koji ne glasaju, nemaju
47. „opravdani i valjani razlog“ što nisu glasali, i odbiju da plate kaznu mogu biti pritvoreni,
48. mada je ova vrsta kazne retka. U drugim zemljama sa obaveznim glasanjem, kazne za
49. osobe koje odluče da ne glasaju se često i ne primenjuju.

50. Uopšteno uzevši, zemlje koje imaju obavezno glasanje takođe imaju i jak, nacionalno
51. centralizovani sistem glasanja. U Peruu, na primer, glasački sistem registrovanja
52. koordinira jedna zvanična organizacija koja održava nacionalnu bazu podataka glasača.
53. Ljudima se daju nacionalne glasačke identifikacione kartice – sa fotografijom i otiskom
54. prsta – kada napune godine za glasanje. Registracija se prebacuje svaki put kad se osoba
55. preseli.

56. **Obavezno glasanje: zagovornici i protivnici**

57. Zagovornici obaveznog glasanja iznose nekoliko argumenata zašto bi praksa trebalo da
58. bude usvojena od strane demokratskih društava. Prvo, zakoni o obaveznom glasanju
59. zaista povećavaju izlazak glasača. Eksperti političkih nauka, Luis Masicot, Andre Ble i
60. Antoan Jošinaka (Louis Massicotte, Andre Blais and Antoine Yoshinaka), koji izučavaju
61. zemlje sa obaveznim glasanjem, procenjuju da obavezno glasanje povećava izlaznost za 8
62. do 15 posto. Povećanje se najčešće vidi među ljudima koji uobičajeno ne glasaju, posebno

1 Belgija je zemlja sa najstarijim obaveznim sistemom glasanja koji je uveden 1892. za muškarce i 1949. za žene. Ukoliko ne glasaju suočavaju se sa novčanom kaznom, a ako ne glasaju u najmanje 4 izbora, mogu izgubiti pravo glasanja na 10 godina. Oni koji ne glasaju takođe se susreću sa poteškoćama da nađu posao u javnom sektoru. U Australiji je obavezno glasanje uvedeno 1924. Oni koji ne glasaju se suočavaju sa plaćanjem kazne od 20 – 50 australijskih dolara i mogućnosti odlaska u zatvor ukoliko odbiju da plate kaznu. U nekim zemljama iako je postoje slične kazne, one se ne sprovode dosledno kao npr u Italiji ili Grčkoj dok u Singapuru kao i u Australiji zakon se dosledno sprovodi. U Boliviji glasači dobijaju glasačku kartu kao dokaz da su učestvovali. Ukoliko ne bi imao kartu kao dokaz da je glasao, glasač ne bi mogao da podigne svoju platu u naredna tri meseca. - prim. prev. Izvori: dnevne novine iz UK „The Guardian“ i IDEA (Međunarodni Institut za pomoć u demokartiji i glasanju)

63. su to siromašni i manje obrazovani ljudi. Kao što je Sajmon Džekmen primetio, „do
64. granica da obavezno glasanje povećava izlaznost, ono takođe uklanja socio-ekonomske
65. razlike u izbornom učešću.“ Drugim rečima, kažu zagovornici, što je veći procenat učešća
66. glasača na demokratskim izborima, može se sigurnije tvrditi za te izbore da predstavljaju
67. legitimnu volju naroda.

68. Zagovornici takođe vide važne građanske rezultate u obaveznom glasanju. Po
69. njihovom mišljenju, glasanje je neophodan deo aktivnosti jednog građanina. Iako priznaju
70. da ova odgovornost može naterati ljude da glasaju protiv svoje volje, kao što je američki
71. pravni komentator Džon Din (John Dean) primetio, „tako je i obaveza da se vozi samo na
72. desnoj strani ulice. Zahtevati od građana da glasaju je ništa manje ograničavajuće od toga
73. da se od njih zahteva da se regrutuju za vojsku. A mnogo je manje ograničavajuće od toga
74. da smo, na primer, obavezni da pohađamo školu, da budemo u poroti, nekada nedeljama
75. ili mesecima u određenom periodu, da plaćamo porez, da služimo vojsku onda kada smo
76. regrutovani....Glasanje je najmanje što jedan građanin može da uradi za svoju zemlju.“
77. Dalje, zagovornici pripisuju jedan element građanskog obrazovanja glasanju: ukoliko ljudi
78. znaju da moraju da glasaju, obratiće više pažnje na probleme i izaći će na glasanje bolje
79. informisani. Zakoni o obaveznom glasanju će osnažiti ideju da je glasanje vitalni deo
80. demokratskog građanstva.

81. Protivnici obaveznog glasanja tvrde, barem u Sjedinjenim Državama, da građani *ne žele*
82. obavezno glasanje, činjenica podržana istraživanjem iz 2004. koje je sprovedla televizijska
83. kuća ABC News. U stvari, protivnici obrazlažu da niska izlaznost glasača može biti i znak
84. sveukupnog zadovoljstva birača, a ne nezadovoljstva, trenutnim sistemom.

85. Zato što je glasanje izraz vere u politički sistem, protivnici obaveznog glasanja takođe
86. tvrde da je odluka da se *ne* glasa jedno od nekoliko sredstava kojim građani treba da
87. dovedu u pitanje korupciju ili prevaru. Kada ljudi imaju razloga da veruju da njihovi glasovi
88. neće biti računati, da će izborna komisija izmanipulisati njihove glasove, ili da će na neki
89. drugi način biti pogrešno protumačeni, samim teranjem na glasanje oni su primorani da
90. doprinesu lažnom rezultatu.

91. Kanadski akademik Filip Palda se slaže: „Što se političari osećaju da su
92. nelegitimniji, više će se truditi da proguraju zakone kojim grade Potemkinova sela²
93. građanskog uključivanja oko svog režima. Zato su zemlje sovjetskog bloka terale svoje
94. građane da glasaju.“ Terajući ljude da glasaju na korumpiranim i besmislenim izborima, u

2 Potemkinova sela su, navodno, lažna naselja podignuta prema direktivi ruskog ministra Grigorija Aleksandroviča Potemkina kako bi prevario Caricu Katarinu II tokom njene posete Krimu 1787. Narodna predanja kažu da je Potemkin izgradio samo prednju stranu kuća (fasade), kako bi pokazao carici kako ruska sela izgledaju divno. Prenosno zancenje ovog izraza označava nešto lažno – naizgled lepo, ali bez sadržaja. (prim.prev.)

95. stvari, umanjuje građansku snagu u jednom demokratskom društvu.
96. Uz sve to, protivnici obaveznog glasanja su zabrinuti zbog centralističke kontrole
97. informacija od strane države koja je neophodna za obavezno glasanje. U današnje vreme,
98. kada kompjuteri i baze podataka mogu toliko toga da otkriju o nekoj osobi,
99. decentralizovana kontrola izbornih informacija je važan način zaštite građana od sve
100. Moćnije vladavine državnog aparata. U suštini, protivnici zastupaju stav da glasanje nije
101. obaveza već privilegija. Ako je cilj negovanje građanskog učešća, onda postoji lakši – i
102. bolji– način da obavezno glasanje pomogne građanskom aktivizmu. Time što će podići
103. nivo obrazovanja, zemlje mogu pomoći svojim građanima da bolje razumeju pitanja od
104. javnog interesa i kako da im svrsishodno pristupe. Podsećajući ljude da moraju da odluče
105. da glasaju, time se neguje lična odgovornost koja je neophodna za svaku demokratiju. Na
106. kraju, kritičari obaveznog glasanja kažu da je prisilno učešće miliona ljudi, koji niti znaju
107. niti mare za izbore, kontraproduktivno.
108. Da li je to što će se glasanje odrediti obaveznim korak ka većem učešću bolje
109. obaveštenih glasača, ili je to kontraproduktivna strategija koja će oslabiti građanstvo?
110. Pošto demokratije žele da se više građana uključi u čin glasanja, građani moraju biti
111. spremni da promišljaju o ovom i drugim predlozima koji imaju za cilj da izbore učine zaista
112. reprezentativnim.

Obavezno glasanje – Odabrani izvori

ABC News, ABC News Poll: Compulsory Voting“ (June 11, 2004)

<http://abcnews.go.com/images/pdf/833a44CompulsoryVoting.pdf>

Carter, Jimmy, „Peru can Give U.S. Lessons in Hot to Hold Elections,“ *Atlanta Journal Constitution* (April 22, 2001) available from the Carter Center,

<http://www.cartercenter.org/viewdoc.asp?docID=140&submenu=news>

„Compulsory Enrollment and Voting“ (Kensington, NSW, Australia: Australasian Legal Information Institute, Legal Information Access Centre, 2001),

http://www.austlii.edu.au/au/other/liac/hot_topic/hottopic/2001/4/4.html

Dean, John W., „Is It Time to Consider Mandatory Voting Laws?“ *Writ: FindLaw's Legal Commentary* (February 23, 2003), <http://writ.findlaw.com/dean/20030228.html>

Gratschew, Maria, „Compulsory Voting“ (Stockholm, Sweden: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, April 2001),

http://www.idea.int/vt/compulsory_voting.cfm

„Presidential Elections: IDEA Voter Turnout Report“ (Stockholm, Sweden: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, November 12, 2004),

<http://www.idea.int/vt/pres.cfm>

Jackman, Simon, „Compulsory Voting,“ a contribution to Elsevier's *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (December 1, 2004),

<http://jackman.stanford.edu/papers/cv.pdf#search='Compulsory%20Voting%20Simon%20Jackman%20to%20appear%20in%20the%20International%20Encyclopedia>

Palda, Philip, „Vote. Or Else!“ *Fraser Forum* (February 2001),

http://oldfraser.lexi.net/publications/forum/2001/02/section_09.html

United Press International, „Mandatory Voting Proposed in Canada,“ *The Washington Times* (January 1, 2005), <http://www.washtimes.com/upi-breaking/20050101-102110-6338r.htm>

Obavezno glasanje – Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li glasanje treba da bude obavezno u našoj državi?

Argumenti u prilog pitanju za promišljanje

1. Većina demokratskih nacija zahteva od svojih građana da čine mnoge stvari koje su od javnog značaja kao što su plaćanje poreza, slanje dece u školu i učešće u poroti na suđenju. Glasanje je isto toliko važno.
2. Demokratija je zasnovana na ideji da svako učestvuje i da je svako odgovoran za opšte dobro. Ako demokratija znači vladavina naroda, to znači da biti dobar građanin znači aktivan izbor ljudi koji će vas zastupati.
3. Postoji konzistentan dokaz da obavezno glasanje povećava učešće glasača, pogotovu među siromašnima i slabije obrazovanim ljudima.
4. Demokratski izabrane vlade su legitimnije ukoliko veliki procenat populacije glasa.
5. Ako ljudi znaju da će biti novčano kažnjeni jer ne glasaju, obratiće više pažnje na pitanja i stavove kandidata koje ovi zastupaju i odlaziće na glasačka mesta informisani.
6. Političke partije se mogu fokusirati na edukaciju ljudi o svojim idejama i kandidatima umesto da se trude da ih ubede da glasaju.

Obavezno glasanje – Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li glasanje treba da bude obavezno u našoj državi?

Argumenti protiv pitanja za promišljanje

1. Ljudi bi trebalo da imaju upravo da odbiju da učestvuju u politici. Kao što pravo slobode govora uključuje pravo ćutanja, pravo glasa bi trebalo da uključuje i pravo da se NE glasa.
2. Terajući ljude da glasaju na izborima za koje oni misle da su krivotvoreni ili besmisleni, rađa cinizam prema demokratskim procesima i predstavlja izdaju osnova demokratskih principa.
3. Obavezno glasanje zahteva obimne i centralizovane baze podataka sa informacijama o građanima. U današnje vreme, kada kompjuteri i baze podataka mogu toliko toga da otkriju o nekoj osobi, decentralizovana kontrola izbornih informacije je važan način zaštite građana od sve moćnije vladavine državnog aparata.
4. Mala izlaznost glasača može ukazivati na to da su glasači zadovoljni trenutnim sistemom i da ne vide potrebu za njegovom promenom.
5. Ljudi od kojih se traži da glasaju neće biti niti mudri niti informisani glasači. Takođe, ljudi koji glasaju protiv svoje volje mogu jednostavno nasumice da glasaju za nekog kandidata.
6. Visok procenat učešća glasača ne znači da ljudi imaju slobodu ili da podržavaju vladu. Totalitarne države često primoravaju ljude da glasaju. Na primer, izlaznost glasača u Sovjetskom Savezu u periodu od 1950. do 1984. godine u proseku je bila 99.97 posto.

Policijski čas za maloletnike- plan časa

Ciljevi za učenike

- razumevanje značaja učešća mladih u demokratskom društvu.
- razumevanje konteksta i razloga zašto su neke demokratske zemlje uvele policijski čas za maloletnike.
- procenjivanje razloga za i protiv policijskog časa za maloletnike.
- identifikovanje oblasti sporazumevanja i neslaganja sa drugim učenicima.
- odlučivanje, individualno i kao grupa, da li vlade treba da nametnu policijski čas maloletnicima; podržavanje odluka baziranih na dokazu i zdravom razumu.
- razmišljanje o vrednosti deliberacije kada se odlučuje o određenim pitanjima u demokratiji.

Pitanje za promišljanje

Da li bi naša država trebalo da uvede policijski čas za maloletnike?

Materijali

- Tok časa
- Prilog 1 – Vodič kroz promišljanje
- Prilog 2 – Prilog za učenike/ce
- Materijal za čitanje
- Odabrani izvori
- Pitanje za promišljanje sa argumentima
(izborna opcija – iskoristite ga ukoliko učenici imaju problema sa nalaženjem argumenata ili je vreme ograničeno)

Policijski čas za meloletnike

U srcu demokratije je ideja da su građani jednaki pred zakonom. Na izborima, svaki građanin dobija samo jedan glas. Kada su građani optuženi za zločin ili veruju da su njihova prava narušena, oni očekuju jednaki tretman na sudu bilo da su bogati ili siromašni, vernici ili ateisti, političari ili politički aktivisti. Svako demokratsko društvo mora da teži da pruži jednaku zaštitu svim građanima. Ipak jedna značajna zajednica građana je fokus mnogih zakona ali nema formalnog načina da oblikuje te zakone: mladi. Deca i adolescenti su vitalni deo svake nacije. Oni podležu pravilima društva, ali su različito tretirani zakonom upravo zbog svojih godina. Oni ne mogu da glasaju, niti imaju mnoge privilegije i odgovornosti starijih građana. Umesto toga, donose se zakoni da pomognu i zaštite njih ili da zaštite čitavo društvo. Jedan od ovih zakona je policijski čas za maloletnike.

Policijski čas za maloletnike: zaštita ili kazna?

Zakoni o policijskom času za maloletnike propisuju da je protivzakonito da mladi ljudi, obično mlađi od 16 ili 17, budu na ulici u određeno vreme, obično od 23h do 04h. Ovi zakoni su deo veće grupe "statusni prekršaji." "Statusni prekršaj" je nešto što je nelegalno kada ga radi mlada osoba ali je legalno kada ga radi odrasla osoba. Zavisno od zemlje, drugi primeri mogu biti pušenje ili piće u javnosti, bežanje od kuće, ili odsustvo iz škole tokom normalnog školskog dana.

SAD trenutno prednjače u regulisanju i donošenju zakona o policijskim časovima.

Ove zakone obično donose i sprovode država ili lokalna vlada. Tokom 1990-ih, hiljade američkih gradova i manjih mesta, uključujući skoro tri-četvrtine svih gradova sa više od 100,000 stanovnika, doneli su zakone o policijskom času za maloletnike.

Ovi zakoni su bili deo odgovora na povećanje omladinskog kriminala koji se dogodio u SAD između 1988 i 1992. Tokom ove četiri godine, stopa ubistava počinjenih od strane maloletnika se povećala za 55 procenata. Nasilni seksualni odnosi maloletnika su se povećala za 27 procenata, a teški fizički napadi skočili za 80 procenata. Mlađi od 16 su odgovorni za 62 procenata nasilnih adolescentskih prekršaja, ali statistike su takođe pokazale da su tinejdžeri najčešće mete nasilja kod mladih. Zakoni o policijskom času doneti 1990ih teže da smanje kriminal kod mladih i da spreče da mladi postanu žrtve.

Nekoliko evropskih demokratskih država je donelo različite verzije policijskog časa za maloletnike. U Velikoj Britaniji, zakon iz 1998. dopustio je lokalnim većima da nametnu policijski čas za svu decu mlađu od deset godina. Škotski program ovlašćuje policajce da zaustave mlade ljude na ulici noću i da ih upute na aktivnosti

za mlade koje su raspoložive u klubovima a koje je odredilo lokalno veće. Srbija je diskutovala o tome da se prošire politike policijskog časa za maloletnike iz ratnog perioda samo na mlade ljude. Policijski čas za maloletnike je takođe uveden u Australiji. U gradu Pertu, australijski zakonodavci su nedavno doneli policijski čas na godinu dana; oni su izvestili da je policijski čas smanjio kriminal i antidruštveno ponašanje. Zakone o maloletnicima u SAD je dovela u pitanje američka Unija za građanske slobode (ACLU- American Civil Liberties). Advokati ove Unije smatraju da zakon o maloletnicima krši prava mladih prema američkom Ustavu, uključujući slobodu govora i mirnog okupljanja, slobodu od zadržavanja bez razloga, fer tretman prema zakonu, i pravo na putovanje.

Ne iznenađuje, različiti izazovi lokalnih zakona o policijskom času u SAD su dali različite rezultate. Federalni sud je izjavio da je zakon o policijskom času u gradu Dalas, Teksasu, neustavan. Grad je prebacio ovu odluku višem sudu, i *taj* sud je izglasao da je Dalaski policijski čas ustavan jer on ima potencijal da smanji kriminal kod omladine i smanji broj žrtava. Viši sud je takođe utvrdio neke izuzetke zakona o policijskom času za maloletnike dopuštajući mladim ljudima i njihovim roditeljima dovoljno slobode da se kreću nakon policijskog časa. Mnoge druge zajednice su sledile primer Dalasa i donele zakone o policijskom času. Godine 2001, međutim, zakoni o policijskom času su uspešno dovedeni u pitanje u državama Aljaske, Nju Džersija, Njujorka i u drugim gradovima. U ovim slučajevima, zaključeno je da zakoni o Policijskom času narušavaju ustavna prava mladih ljudi i njihovih roditelja.

Balansiranje prava i sigurnosti

Većina argumenata o policijskom času za maloletnike bave se dvema glavnim idejama: (1) bezbednost omladine i društva i (2) prava mladih i odraslih.

1. Bezbednost mladih ljudi i društva. Pristalice tvrde da uvođenje policijskog časa za maloletnike može da pomogne da se zaštite ranjiva deca. Većina roditelja, oni kažu, je odgovorna, ali mnogi ne mogu da nadgledaju svoju decu, koja mogu da postanu žrtva uličnog kriminala i nesreća. Policijski čas, oni kažu, može da zaštiti decu bez nadzora i da pomogne roditeljima da se suoče sa svojim odgovornostima. Pristalice ovoga takođe tvrde da policijski čas za maloletnike može da dovede u pitanje negativne stavove mladih u oblastima gde se kršenje zakona smatra poželjnim a članstvo u bandi je statusni simbol. Policijski čas podstiče mlade ljude da provode više vremena sa svojim porodicama i u pozitivnijim aktivnostima, kao što su sport i omladinski klubovi.

Ljudi koji se protive policijskom času smatraju da to ograničava prava roditelja da vaspitavaju svoju decu kako žele. Tražiti od odraslih da prate svoju decu u spoljnim aktivnostima je nerazumno i štetno jer mnogi odrasli ne veruju da treba to da rade - ili nisu

u stanju da to obave odnosno da — voze svoju decu širom zajednice.

Pristalice policijskog časa za mlade takođe veruju da ovi zakoni pružaju zajednicama fer i pozitivna sredstva za smanjenje maloletničkog nasilja. Kriminal kod mladih je ozbiljan problem koji često uključuje drogu i nasilje. Bande mogu da terorišu zajednicu i da stvore društvenu klimu u kojoj kriminalna aktivnost postaje norma. Policijski čas za maloletnike rešava ove probleme time što drži mlade ljude van ulice i sprečava ih da se okupljaju kad padne mrak.

Protivnici policijskog časa za mlade nisu uvereni da takvi programi zaista deluju. Oni ukazuju na istraživanja koja pokazuju da ne postoji direktna veza između stopa kriminala mladih i primene policijskog časa za maloletnike. Umesto toga, ova istraživanja pokazuju da drugi faktori (na primer, promene u populaciji i ekonomske promene) imaju veći uticaj na kriminal mladih nego policijski čas. Osim toga, ova istraživanja su pokazala da se kriminal kod mladih uglavnom odigrava između 15h i 20h—kada učenici odu iz škole i pre nego što se roditelji koji rade vrate kući- više nego tokom časova koje pokriva policijski čas.

Policijski čas za mlade, kažu njihove pristalice, može da podrži politiku nulte tolerancije. Ova strategija je bazirana na teoriji da kriminal niskog nivoa kao što je pisanje grafita, razbijanje prozora i rasturanje droge (svi uobičajeni prekršaji mladih) mogu podstaći razvoj sredine bezakonja u kojoj može da cveta ozbiljniji kriminal.

Protivnici sugerišu da nametanje policijskog časa za mlade nosi veliki potencijal zloupotrebe i može da pretvori mlade ljude, koji se obično drže zakona, u kriminalce.

Oni primećuju da je više američke dece optuženo za kršenje policijskog časa nego za neki drugi kriminal. Oni takođe ističu da statistika američkih zajednica sugeriše da policija hapsi više ne-belaca nego mladih belaca zbog kršenja policijskog časa. Oni takođe kažu da policijski čas pogađa siromašne mnogo više: jer mladi u siromašnim sredinama imaju manje mesta za igru ili da bezbedno “borave na ulici”, njihova jedina opcija je da ostanu na ulici.

Čim ih optereti kriminalni dosije, mnogi od ovih mladih ljudi prelaze psihološku granicu, doživljavajući sebe kao zločince. Kriminalni dosije smanjuje mogućnosti zapošljavanja za mlade i žigoše njihovu budućnost. Primena policijskog časa za mlade može dovesti do pogoršanja odnosa između policije i mladih.

2. Prava mladih i starijih građana. Protivnici policijskog časa za mlade kažu da ove politike narušavaju individualna prava i slobode mladih ljudi. Deca, oni kažu, imaju pravo na slobodu kretanja i okupljanja. Policijski čas krši ova prava. Mladi ljudi, posebno tinejdžeri, imaju legitimne razloge da izađu noću bez odraslih.

Mnogi imaju poslove koje obavljaju posle škole. Drugi učestvuju u grupnim aktivnostima

107 u crkvama, omladinskim klubovima ili sportskim arenama. Mladi građani ne mogu da
108 nauče kako da budu odgovorni ukoliko nemaju mogućnost da deluju odgovorno.
109 Protivnici policijskog časa takođe primećuju da ova vrsta zakona tretira sve mlade ljude
110 kao potencijalne kršioca zakona. Dok samo 0.2 procenata mladih u SAD počini ozbiljne
111 prekršaje, policijski čas za mlade ograničava ostalih 99.8 procenata koji žele da se
112 angažuju u legitimnim aktivnostima u noćnim satima. Štaviše, zakoni o policijskom času
113 teže da diskriminišu po godištu, uprkos činjenici da mladi ljudi počine manje zločina nego
114 odrasli.

115 Pristalice policijskog časa za mlade se slažu da takvi programi sklanjaju većinu
116 mladih ljudi koji se drže zakona van ulica. Oni smatraju ovu restrikciju, međutim, kao
117 zaštitu i prednost: ona štiti omladinu koja se drži zakona od kršioca zakona, i pruža policiji
118 prednost fokusiranja svojih resursa samo na one malobrojne mlade ljude koji aktivno
119 krše zakon.

120 Balansiranje prava i bezbednosnih potreba mladih i odraslih ostaje izazov.

Policijski čas za maloletnike—odabrani izvori

Bilchik, Shay, "Curfew: An Answer to Juvenile Delinquency and Victimization," *Juvenile*

Justice Bulletin (Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Juvenile Justice and

Delinquency Prevention, April 1996).

Budd, Jordan C., "Juvenile Curfews: The Rights of Minors vs. the Rhetoric of Public Safety,"

Human Rights (Washington, DC: American Bar Association, 2004),

<http://www.abanet.org/irr/hr/fall99humanrights/budd.html>.

"Child Curfews," *Deatabase: The Online Debate Topic Database* (New York: International

Debate Education Association, 2001),

<http://www.deatabase.org/details.asp?topicID=114>.

"Coming of Age in America," *Bill of Rights in Action* (Los Angeles: Constitutional Rights

Foundation, May 1982), Vol.16:2.

"Curfews and Local Government," *The Challenge of Violence* (Los Angeles: Constitutional

Rights Foundation, 1997).

"Curfews: A National Debate" (Portland, OR: American Civil Liberties Union of Oregon, 2001),

<http://www.aclu-or.org/issues/curfews/studentcurfew1.html>.

"Local Child Curfews Guidance Document" (London: British Home Office, 2003),

<http://www.crimereduction.gov.uk/youth18.htm>.

Ruefle, W., and K.M. Reynolds, "Keep Them at Home: Juvenile Curfew Ordinances in 200

American Cities," *American Journal of Police* (1996).

Shepherd, Robert E., Jr., "The Proliferation of Juvenile Curfews," *Juvenile Justice Articles*

(Washington, DC: American Bar Association, 2004),

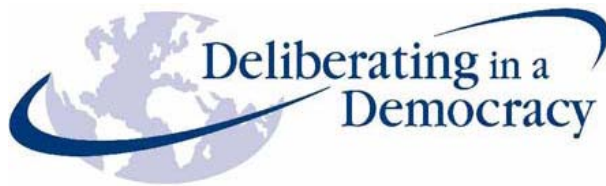
<http://www.abanet.org/crimjust/juvjus/cjcurfew.html>.

"A Status Report on Youth Curfews in America's Cities" (Washington, DC: The United States

Conference of Mayors, 1997),

<http://www.usmayors.org/USCM/news/publications/curfew.htm>.

Policijski čas za maloletnike — Pitanja za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje:

Treba li naša država da nametne policijski čas za maloletnike?

Argumenti koji podržavaju ovo pitanje za promišljanje

1. Policijski čas za mlade može da pomogne da se reše glavni problemi kriminala mladih kao što su zloupotreba droge, nasilje i aktivnost bandi time što će držati mlade ljude van ulica.
2. Policijski čas za mlade može da pomogne da roditelji prihvate odgovornost za podizanje svog deteta i da pomogne da se zaštite ranjiva deca koja mogu inače da postanu plen mladih-ili odraslih predatora.
3. Policijski čas za mlade može da pomogne bezbednijoj zajednici sprečavanjem manjih prestupa i kriminalaca da ne pređu na ozbiljnije- i destruktivno- kršenje zakona. Policijski čas zagovara politiku nulte tolerancije.
4. Policijski čas za mlade može da obeshrabri povećanje negativnih stavova i ponašanja mladih u vezi sa izazivanjem zakona i članstvom u bandi dok doprinosi pozitivnijim, nadziranim aktivnostima.
5. Policijski čas za mlade, time što veći broj mladih koji se drži zakona sklanja sa ulice, dopušta policiji da se fokusira na ozbiljne prekršioce zakona.

Policijski čas za maloletnike — Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje:

Da li bi naša država trebalo da uvede policijski čas za maloletnike?

Argumenti protiv ovog pitanja za promišljanje:

1. Istraživanja sugerišu da ne postoji direktna veza između policijskog časa za mlade i smanjenja kriminala mladih. U stvari, većina prekršaja zakona kod mladih se događa odmah posle škole, pre nego što počne policijski čas za mlade.
2. Policijski čas za mlade narušava individualna prava i slobode kao što su sloboda okupljanja i slobodu kretanja. On takođe narušava prava roditelja da odgajaju svoju decu kako žele.
3. Mnogi mladi ljudi imaju legitimne razloge da budu na ulici noću—oni honorarno rade i učestvuju u nadziranim društvenim aktivnostima ili umetničkim i sportskim programima. Osim toga, nerazumno je očekivati da svi roditelji vode svoju decu na večernje aktivnosti.
4. Policijski čas za mlade ima veliki potencijal za zloupotrebu kao što je profilisanje po rasi i nedostatak brige za mlade ljude koji žive u susedstvu sa manje sredstava za rekreaciju. Ova zloupotreba može dovesti do daljeg prekida odnosa između policije i mladih.
5. Uvodjenje policijskog časa dovodi do pretpostavke da su svi mladi kriminalci. To uzrokuje preterana hapšenja usled čega mladi takođe dobijaju i kriminalna dosijea koja im smanjuju mogućnosti za budućnost.

Sloboda izražavanja – Plan časa

Ciljevi za učenike

- Razmotriti osnovnu ulogu slobode izražavanja u demokratskom društvu
- Uzimanje u obzir odnosa između pojmova sloboda izražavanja u demokratskom društvu i pojma zaštite pojedinaca, manjina ili ugroženih grupa
- Razumeti koncept govora mržnje - govor koji podstiče na nasilje prema drugim osobama ili društvenim grupama
- Analizirati način na koji demokratska društva koja dele zajedničke principe ponekad nađu različite solucije za vrlo slične društvene probleme
- Istražiti ulogu istorije u stvaranju specifične sprege između društvenih vrednosti i pravne zaštite u raznim demokratskim društvima
- Analizirati argumente za i protiv ideje da vlasti dozvoljavaju govor mržnje.
- Identifikovati podudarne stavove studenata kao i one gde se njihova mišljenja razlikuju
- Pojedinačno ili kao grupa dati odgovor na pitanje da li vlasti treba da dozvole govor mržnje. Opravdati takav stav činjenicama i čvrstim argumentima
- Osvrnuti se na značaj ovakve rasprave prilikom donošenja nekih odluka u demokratskom društvu.

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da dozvoli upotrebu govora mržnje?

Materijali

- Tok časa
- Prilog 1 – Vodič kroz promišljanje
- Prilog 2 – Prilog za učenike/ce
- Materijal za čitanje
- Odabrani izvori
- Pitanje za promišljanje sa argumentima
(izborna opcija – iskoristite ga ukoliko učenici imaju problema sa nalaženjem argumenata ili je vreme ograničeno)

Sloboda izražavanja

1. Skoro sve 192 članice Ujedinjenih Nacija su se složile da poštuju Univerzalnu
2. deklaraciju o ljudskim pravima. U članu 19. ove deklaracije piše da svako ima
3. pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude
4. uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi obaveštenja i
5. ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice. I kao što bi rekla nevladina
6. organizacija Freedom House: Akcenat je na reči „svako“. Samo osporavanje ove
7. doktrine bi predstavljalo osporavanje univerzalne slobode informacija kao
8. osnovnog ljudskog prava. Demokratska društva veruju da je neophodno imati
9. slobodu govora. Oni veruju da ih to razlikuje od drugih nedemokratskih zemalja.
10. Ali čak i demokratije ponekad ograniče ili u potpunosti zabrane određeni govor
11. koji smatraju štetnim ili opasnim. Primer ove tenzije između slobode govora i
12. drugih demokratskih vrednosti je govor mržnje t.j. govor koji poziva na nasilje
13. prema određenim pojedincima/kama ili društvenim grupama.

14. Uloga slobode izražavanja u demokratskim društvima

15. U demokratskoj vladavini građani imaju pristup tačnim, adekvantim i aktuelnim
16. informacijama. Iznošenje novih ideja, predloga, njihovo razmatranje i kritika
17. pomažu društvu da raste u kulturnom, ekonomskom i naučnom smislu. Sloboda
18. izražavanja takođe dozvoljava ljudima da izraze svoju ljutnju i nezadovoljstvo
19. prema vladinoj politici i ostalim problemima. Samim tim, ona smanjuje mogućnost
20. da ti isti ljudi posegnu za nasilnim metodama da bi izrazili svoje stavove. Sloboda
21. izražavanja predstavlja jedno od najosnovnijih ljudskih prava u demokratskom
22. društvu.

23. Demokratska vlada kao zaštitnik i kontrolor slobode izražavanja

24. Demokratske vlade u Severnoj Americi i Evropi štite slobodu govora ali su takođe
25. zadržale pravo da je u određenim slučajevima ograniče.
26. Na primer, u prvom amandmanu Ustava Sjedinjenih Američkih Država piše da

27. „Kongres ne sme doneti nijedan zakon...koji uskraćuje pravo na slobodu govora i
28. slobodu štampe“. Ali i pored ovoga, sama ideja slobode izražavanja se u Americi nije
29. shvatala u nekim apsolutnim okvirima. Poslednjih godina američki Vrhovni sud je
30. znatno više stao u odbranu onih koji imaju ne tako popularne stavove. Ed Obrajen i
31. Li Arbetmen, profesori Grđanskog obrazovanja u Americi su, međutim, primetili da taj
32. sud ima razumevanja za to da država može da ograniči ili kazni određene vrste
33. govora kao što su psovke, kletve, marketinški govor, nasilnički jezik ili podsticanje
34. na samo nasilje. I druge zemlje takođe održavaju tu vrstu ravnoteže, zaštite i
35. ograničavanja slobode govora.
36. U članu 10. Konvencije o ljudskim pravima Saveta Evrope, potpisom od strane
37. 47 članica tog tela, piše da „Svako ima pravo na slobodu
38. izražavanja...bez mešanja vlasti i bez obzira na granice.“ Ali isti član sadrži
39. dugu listu izuzetaka od ovog pravila. Sloboda izražavanja može biti podvrgnuta
40. ograničenjima radi sprečavanja kriminala, u interesu nacionalne i javne
41. sigurnosti, zaštite zdravlja i morala, radi očuvanja nepristrasnosti sudstva i radi
42. „zaštite ugleda ili prava drugih“.

43. Demokratije i sloboda izražavanja: zakon oblikovan istorijom

44. Mnoga demokratska društva su sačinjena od ljudi različitih rasa, različitih kultura,
45. jezika, vera i nacionalnosti. Tenzije između većine i određene verske, nacionalne,
46. kulturne ili ideološke manjine mogu biti česta pojava. One su još veće u vreme
47. ekonomskih i socijalnih nemira ili kad se određena grupa oseća diskriminisanom.
48. Neke od ovih tenzija imaju svoje korene doboko u istoriji. Još bitinije, istorija jednog
49. demokratskog društva ima odlučujuću ulogu u oblikovanju njegovih zakona. Iako je
50. demokratijama svojstvena privrženost slobodi govora, jednakosti i poštovanju prava
51. svojih građana, način na koje zemlje ispoljavaju te vrednosti se razlikuje od jedne do
52. druge.

53. Sloboda izražavanja i govor mržnje u Evropi

54. Većina demokratskih zemalja u Evropi se borila protiv nacističke Nemačke
55. u Drugom svetskom ratu. Nacisti su naglašavali nemačku rasnu dominaciju
56. označavajući cele grupe ljudi kao „nedostojne prava na život“. Pošto su
57. nacisti ubili milione ljudi samo zbog njihove boje kože, nacionalnosti ili religije,
58. evropska demokratska društva su danas odlučna da nikad ne dozvole da se ti
59. strašni događaji ponove.

60. Ustav Ruske Federacije svakoj osobi „garantuje slobodu ideja i govora“
61. istovremeno zabranjujući reklamiranje bilo kakve društvene, rasne, nacionalne,
62. verske ili jezičke nadmoćnosti. Slične odredbe se nalaze u litvanskom Zakonu o
63. dostupnosti informacija javnosti i u azerbejdžanskom Ustavu. U Češkoj, koju su
64. nacisti okupirali u Drugom svetskom ratu, Krivični zakon sankcioniše bilo koga
65. ko uvredi neku naciju ili njen jezik; određenu rasu ili grupu stanovnika; podstiče
66. mržnju protiv određene nacionalne ili verske grupe; ili poziva na ograničenje
67. prava i sloboda pripadnika njihovih članova. Uprkos tome, nekoliko čeških političara
68. je bilo pozvano na odgovornost zbog izjava usmerenih protiv romskog stanovništva.
69. Na primer, u aprilu 2007, advokati romske zajednice su podneli krivičnu prijavu protiv
70. potpredsednika češke vlade Jurija Cuneke. Citirali su Cuneke da je rekao kako
71. svako ko želi da dobije pomoć države „samo treba malo da izgori na suncu, posvađa
72. se sa familijom i zapali vatre na trgovima“ (Tužbe čeških roma, 2007). Iako je Cunek
73. uporno tvrdio da se izjava odnosila na političare, ne na Rome, oni koji su pratili ceo
74. slučaj su primetili da su anti-romski aktivisti pozdravili njegove opaske. Još jedan
75. primer je slučaj Leane Janackove, članice češkog Parlamenta i gradonačelnice
76. severno-moravskog grada Ostrava. Janackovini komentari u vezi sa romskom
77. zajednicom su bili snimljeni na audio kaseti tokom njene posete kontroverznom
78. naselju Bedřiška 2006. godine. Janackova je tada rekla: „Da vam kažem nešto, ne

79. slažem se ni sa jednom vrstom integracije. Na žalost, ja sam rasista. Ja ne verujem
80. u integraciju Cigana koja bi im dozvolila da žive po našim kvartovima. Ali, šta je - tu
81. je, na žalost izabrali smo Bedrišku i tu će biti od sada, ograđeni visokom ogradom,
82. možda čak i električnom ogradom, ako želite. Ovo je poruka koju ću rado preneti
83. celom svetu“(Članica Parlamenta u vrućoj vodi, 2007). Iako je članica Parlamenta
84. kasnije tvrdila da je neko namerno proturio kasetu njenim političkim suparnicima,
85. javnost je bila vrlo zabrinuta povodom njenih opaski. „Mi smo samo jedna generacija
86. posle one koja je preživela grozote tridesetih i četrdesetih“, kaže Kumar Višmantan
87. koji je predao kasete Komitetu za ljudska prava u Parlamentu. ‘Kada ugledna članica
88. Parlamenta i gradonačelnica jednog grada kaže nešto ovako, makar bilo i u šali,
89. onda ona treba i da odgovara za svoje postupke“. Komitet je na kraju odlučio da ne
90. istražuje ovaj slučaj.

91. Sloboda izražavanja i govor mržnje u Sjedinjenim Državama

92. Sjedinjene Američke Države su nastale posle rata za nezavisnost protiv Velike
93. Britanije. Taj rat je delimično predstavljao borbu za njihova prava koja su bila
94. ograničena pod britanskom vlašću. Ovo je uočljivo već u prvom amandmanu
95. njihovog Ustava koji štiti slobodu izražavanja. Ali, i nakon nezavisnosti, Sjedinjene
96. Američke Države su nastavile da dozvoljavaju robovlasništvo koje je omogućilo da
97. milioni ljudi afričkog porekla budu robovi. Amerikanci su ukinuli robovlasništvo 80
98. godina posle građanskog rata. Ali trebalo je da prođe još jedan vek pre nego
99. su Afro-amerikanci dobili svoja puna i jednaka prava, uprkos
100. nasilnom protivljenju, praćenom opakim rasizmom. Zbog toga u mnogim
101. gradovima i državama u Americi i danas se određena dela smatraju
102. simbolima govora mržnje. U državi Virdžiniji je pedest godina bilo zabranjeno
103. paljenje krsta „sa namerom zastrašivanja pojedinca/ke ili grupe ljudi“. U
104. zakonu je pisalo da je sam čin paljenja krsta dovoljan dokaz namere da se

105. neko zastraši. Beri Blek je 1998. godine spalio krst na manjem skupu Kju –
106. Kluks - klana. Skup je bio održan na privatnom posedu i Blek je posedovao
107. dozvolu vlasnika zemlje koji je takođe učestvovao. Policajac koji je primetio
108. zapaljeni krst uhapsio je Bleka i sud ga je osudio u skladu sa Zakonom o
109. paljenju krsteva. Blek je onda odlučio da uloži žalbu Vrhovnom Sudu. Ovaj
110. sud je 2003. odlučio da napravi razliku između samog čina paljena krsta i
111. namere osobe koja ga je zapalila. U objašnjenju suda stoji da prvi amandman
112. dozvoljava državi Virdžiniji da zabrani ono paljenje krsta iza koga postoji
113. jasna namera da se neko zastraši. Međutim, sud je takođe utvrdio da sam
114. čin paljenja krsta može takođe da se smatra zaštitom slobode izražavanja.
115. Na primer, ako se krst pali na političkom skupu, onda to izražava ideološka
116. načela i solidarnost date grupe. Samim time čin paljenja krsta nije
117. protivustavan jer je zakon koji ga zabranjuje u suprotnosti sa osnovnim
118. načelom dozvoljenog političkog govora, ideje koju štiti prvi amandman
119. američkog ustava (Virdžinija protiv Bleka, 2003.).

120. Zabrana govora mržnje: za i protiv

121. Neki ljudi smatraju da govor mržnje nije zločin. Iako neke reči
122. mogu biti grube, uvredljive i bolne, oni misle da je to mala cena koju
123. treba platiti za slobodu. Samo zato što je nešto dozvoljeno, ne znači da je u
124. isto vreme prihvatljivo ili poželjno. Jedan od načina suprostavljanja ovom
125. načinu izražavanja je osudu tih ideja i misli i izbegavanje onih koji ih
126. podržavaju. Korišćenjem ubedljivih argumenta i primerenog načina
127. izražavanja svako ima pravo da koristi slobodu govora i iznese sopstvenu
128. viziju društva u kakvom želi da živi. Oni koji se zalažu za legalizaciju govora
129. mržnje tvrde da su zakoni koji regulišu ovo polje neprimenljivi. Ti zakoni
130. propisuju da vlasti utvrde nameru govornika, što je težak i često nizvodljiv
131. zadatak. Ako reč ili simbol mogu imati potpuno različito značenje za dve

132. osobe, u tom slučaju se zakonom ne mogu klasifikovati ovakve izjave.
133. Vlastima bi bilo bolje da se bave kažnjavanjem akta mržnje, umesto što
134. pokušavaju da utvrde postojanje zlobne namere. Sa druge strane, oni koji se
135. slažu da govor mržnje treba da bude krivično delo, podržavaju tezu da nema
136. apsolutne slobode izražavanja. Shodno tome, društvo mora zakonima da
137. odredi granice slobodnog izražavanja. Zabranjivanjem govora
138. mržnje vlasti prave balans između slobode izražavanja i drugih vrednosti
139. demokratskog društva, kao što su, na primer, poštovanje i tolerancija. U
140. slučaju da vlasti pogreše, društvo je uvek tu da ih ispravi. Protivnici govora
141. mržnje njegovo sankcionisanje vide i kao način da se svi ljudi jednako
142. zaštite, a ne da to bude samo bude privilegija moćnih. Posebno je štetan
143. govor uperen protiv marginalizovanih i prezrenih manjinskih grupa, zato što
144. napada nezaštićene i nemoćne. Kažnjavanjem govora mržnje vlasti
145. sprečavaju da taj nesrazmeran odnos moći u društvu preraste u
146. diskriminaciju. Oni koji su protiv sankcionisanje govora mržnje smatraju
147. da bi takvi zakoni uticali na promenu shvatanja same ideje slobodnog govora.
148. Ljudi bi jednostavno u nekom trenutku prestali da govore ono što im je na
149. umu. Kad jednom vlast preuzme na sebe da sankcioniše verbalne prekršaje,
150. definicija toga šta spada pod zabranjeni govor postaje subjektivna kategorija.
151. Dijapazon onoga što se sme i što se ne sme reći raste. Vlastima
152. bi trebalo dozvoliti samo da kontrolišu šta ljudi smeju i ne smeju da rade, a
153. ne šta govore ili u šta veruju. Sa druge strane protivnici govora mržnje veruju
154. da poruka puna mržnje, izgovorena samo jednom, može biti snažnija od
155. poruke tolerancije izgovorene hiljadu puta. Istorija je pokazala da progon ljudi
156. ili grupa vrlo često počinje samo sa retorikom uperenom protiv njih.
157. Kažnjavanje govora mržnje postavlja osnovu za neophodne i odgovarajuće

- 158. granice za ono što se može reći u demokratskom društvu. Nastojanja da se
- 159. napravi balans između slobode govora, sa jedne, i dostojanstva i poštovanja
- 160. svih ljudskih bića, sa druge strane, danas predstavlja najveći izazov
- 161. demokratskog društva.

Sloboda izražavanja - Odabrana bibliografija

Arbetman, Lee P., and Edward L. O'Brien, "Freedom of Speech" (Chapter 37), *Street Law: A Course in Practical Law*, 7th Edition (Columbus, OH: McGraw-Hill, 2005), pp. 445-462.

Cameron, Rob, "Current Affairs: Senator in Hot Water after Secret Recording Captures Racist

Remarks," *Cesky Rozhlas* (July 11, 2007) <http://romove.radio.cz/en/article/21548>

"Charter of Fundamental Laws and Freedoms: Article 17" (Czech Republic),
<http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/docs/laws/listina.html> (Czech)
<http://www.freedominfo.org/countries/czech.htm> (English)

"Czech Republic: Criminal Penalties for Discrimination (Articles 198 and 198a)," European Commission against Racism and Intolerance,
http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ecri/3-general_themes/3-legal_research/1-national_legal_measures/czech_republic/Czech_Republic%20SR.asp

Congressional Research Service, "First Amendment: Annotations, p.7, Freedom of Expression: The Philosophical Basis," *The Constitution of the United States of America: Analysis and Interpretation* (Washington, DC: Library of Congress, 1992; updated 2000 by FindLaw.com),
<http://caselaw.lp.findlaw.com/data/constitution/amendment01/07.html#1>

"Constitution of Azerbaijan Republic: Article 47: Freedom of Thought and Speech,"
<http://www.transparency-az.org/legislation.html>

Constitutional Rights Foundation, "Should Hate Be Outlawed?" *Bill of Rights in Action*, 10:3 (Summer 1994, updated July 2000), http://www.crf-usa.org/bria/bria10_3.html#hate

Constitutional Rights Foundation, "Chapter 1: A Free Press," *The Challenge of Information* (Los Angeles: Constitutional Rights Foundation, 1998), pp. 6-23.

"Czech Romanies File Complaint against Deputy Prime Minister," *Cheb* (April 16, 2007),
http://www.romea.cz/english/index.php?id=detail&detail=2007_265

"European Convention on Human Rights: Article 10, Freedom of Expression" (Strasbourg: Council of Europe, 1950),
<http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/005.htm>

"Law on Provision of Information to the Public"(Lithuania), 2 July 1996 No. I-1418 (as Amended by 20 June 2002, No. IX - 972),
<http://www3.lrs.lt/cgibin/getfmt?c1=w&c2=170831> in English at

<http://www.freedominfo.org/countries/lithuania.htm>

“Russian Constitution: Chapter Two, Rights and Freedoms of Man and Citizen, Article 29,”

<http://www.constitution.ru/en/10003000-03.htm>

“Universal Declaration of Human Rights: Article 19” (New York: United Nations, 1948),

<http://www.un.org/Overview/rights.html>

Virginia v. Black, 538 U.S. 343 (2003),

<http://laws.findlaw.com/us/538/343.html>

Sloboda Izražavanja- pitanja za promišljanje i argumenti.

Pitanje:

Da li naša država treba da dozvoli upotrebu govora mržnje?

Argumenti za

1. Govora mržnje je neprijatan čin, ali nije zločin. Iako neke reči znaju da bole, one su ipak samo reči i bol koji one mogu da nanesu su mala cena kojom se „plaća“ sloboda.
2. Samo zato što je nešto dozvoljeno, ne znači da je u isto vreme prihvatljivo ili poželjno. Koristeći ubedljive argumente i primeren način izražavanja, svako ima pravo da koristi slobodu govora i iznese svoju viziju društva u kakvom želi da živi.
3. Zakoni koji zabranjuju govor mržnje ograničavaju samu ideju slobode govora. Ako vlada ima moć da kažnjava izražavanje, definicija zabrane govora će širiti. Svaka vlast čvrsto drži moć koju već ima. Država odlučuje šta sme da se radi, a ne u šta sme da se veruje i šta sme da se kaže.
4. Da bi zakoni bili efikasni, oni moraju biti primenljivi u praksi. Kad država jednom donese zakon protiv govora mržnje, onda vremenom proširuje listu sa „dozvoljenim“ i „zabranjenim“ izrazima. I tako u beskonačnost, a to je gubljenje novca i energije. Za policiju i pravosuđe bi bilo bolje da sankcionišu dela, a ne ideje i misli.
5. Izjava je dvosmislena. Ono što neke grupe shvataju kao simbol mržnje, za neke druge ljude može biti simbol solidarnosti. Vlasti bi trebalo da kažnjavaju samo aktivnosti koje ljudi preduzimaju jedni protiv drugih. Država ne bi trebalo da kažnjava građane zbog načina na koji razmišljaju ili se izražavaju.

Sloboda Izražavanja- pitanja za promišljanje i argumenti.

Pitanje:

Da li naša država treba da dozvoli upotrebu govora mržnje?

Argumenti protiv

1. Potpuna sloboda izražavanja ne postoji ni u jednom demokratskom društvu. Neprihvatanjem govora mržnje i njegovim sankcionisanjem, država stvara balans između ideje slobode govora i drugih esencijalnih vrednosti jednog demokratskog društva, kao što su poštovanje i tolerancija različitosti. Ovaj balans se postiže zakonima koje građani u demokratskim društvima mogu da promene.
2. Sankcionisanjem govora mržnja država pokazuje da štiti prava svih. Sankcionisanje govora mržnje sprečava da se odnosi među ljudima, zasnovani na različitoj količini moći, ne pretvore u otvorenu diskriminaciju. Kada je govor mržnje usmeren ka nekim slabim i prezrenim grupama, te grupe su pogođene ne samo mržnjom kao takvom, već i zbog toga što nemaju moć koju ima većina.
3. Poruka puna mržnje izgovorena samo jedanput može biti snažnija od poruke tolerancije izgovorene mnogo puta. Ne treba potcenjivati mogućnost da govor mržnje zaseni neke mnogo pozitivnije forme izražavanja u jednom demokratskom društvu.
4. Kroz istoriju, reči su korišćene kako bi se indetifikovale osobe i grupe za proganjanje. Dok mišljenje većine i zakon počnu da deluju, može biti kasno. Zakoni koji kaznjavaju govor mržnje šalju nedvosmislenu poruku o pravim ciljevima jednog društva.
5. Određeni simboli i izrazi ne služe ničemu osim da podstiču mržnju i netrpeljivost. Oni nemaju nikakvu drugu vrednost u jednom društvu, kao na primer, nacistička svastika čiji je jedini cilj da zastraši ljude. Takvi simboli su nepotrebni i beskorisni i društvo ne gubi ništa time što ih stavlja van zakona.

Video nadzor—Plan časa

Ciljevi za učenike

- Istražite ideje privatnosti i anonimnosti i njihovu vrednost u demokratskom društvu.
- Razmotrite tenzije između balansiranja policijskih ovlašćenja i ličnih sloboda na javnim mestima.
- Naučite ponešto o postojećim tehnologijama za video nadzor i načinu na koji ih vlade koriste.
- Razumite predlog da se od policijskih službenika zahteva da dobiju dozvolu sudije za pristup snimcima video nadzora nad javnošću.
- Analizirajte razloge za podržavanje i protivljenje ograničenjima za pristup snimcima nadzora javnosti od strane policijskih službenika.
- Identifikujte oblasti slaganja i neslaganja sa ostalim učenicima.
- Odlučite, pojedinačno ili u grupi, da li naša demokratija treba da ograniči pristup zapisima video nadzora tako što će od policijskih službenika zahtevati da u tu svrhu dobiju odobrenje sudije.
- Osvrnite se na vrednost promišljanja u odlučivanju o spornim pitanjima u demokratskom uređenju.

Pitanje za promišljanje

Da li bi zakon u Srbiji trebalo da sadrži odredbu prema kojoj policijski službenik mora da ima dozvolu sudije za pristup video snimcima sa kamera za nadzor?

Materijali

- Tok časa
- Prilog 1 – Vodič kroz promišljanje
- Prilog 2 – Prilog za učenike/ce
- Materijal za čitanje
- Odabrani izvori
- Pitanje za promišljanje sa argumentima
(izborna opcija – iskoristite ga ukoliko učenici imaju problema sa nalaženjem argumenata ili je vreme ograničeno)

Video nadzor

1 *Vinston je stigao na "Victory Square" pre zakazanog vremena. Ugledao je devojk u*
2 *podnožju spomenika kako čita ili se pretvara da čita poster koji je bio spiralno oblepljen uz*
3 *stub. Nije bilo bezbedno da joj priđe sve dok se ne okupi više ljudi. Po celom trgu su bile*
4 *postavljene kamere. Džordž Orvel u svom romanu 1984*
5 *Nekoliko stotina policijskih službenika dobilo je zadatak da gleda (CCTV) film. Oko 8 sati*
6 *uveče, u ponedjeljak, službenik je ugledao baš ono što je Klark tražio: slike četiri mladića*
7 *koji su nosili rančeve. Huseinovo lice se moglo jasno identifikovati. —London Times,*
8 opisujući CCTV i identifikovanje bombaša iz londonske podzemne železnice 2005. godine
9 Izgleda da su kamere za video nadzor danas svuda postavljene . . . na autoputevima i u
10 školama, na uglovima ulica pa čak i na običnim javnim trgovima. Sve više nacionalnih i
11 lokalnih vlasti, ali i poslovnih i privatnih organizacija, koristi ovu tehnologiju. Ukrajina je
12 tražila od državnih banaka da instaliraju sisteme video nadzora. U Rusiji, Estoniji i
13 Litvaniji, kamere za nadzor koje su pod upravom vlasti pokrivaju javna mesta, uključujući
14 javne trgove i stanice javnog prevoza. U Srbiji i Azerbejdžanu, video nadzor se koristi u
15 državnim školama. Situacija je ista i u Čikagu, Los Anđelesu i Ferfaksu u Virdžiniji. U
16 glavnim gradovima poput Moskve, Bukurešta, Praga i Vašingtona, javni prostori nadziru
17 se kamerama za nadzor.

Šta je video nadzor?

19 Evropska komisija za demokratiju putem prava definiše video nadzor kao "tehnoški
20 sistem nadzora putem kamera, koji javne vlasti mogu odabrati, postaviti i koristiti na
21 javnim mestima u cilju prevencije kriminala ili čak gonjenja počinioca krivičnih dela. Sistem
22 se obično sastoji od određenog broja video kamera koje su povezane u zatvorenu
23 televiziju (CCTV).. ..gde operateri posmatraju čitav niz televizijskih ekrana" ("Mišljenje o
24 video nadzoru na javnim mestima . . . ," 2007).

25 Slike se potom prate i snimaju. Ova vrsta video nadzora nije usmerena ni na jednu
26 pojedinačnu osobu već se tako "prikupljaju slike i informacije za potencijalnu upotrebu u
27 budućnosti" (Dom Lordova, "Nadzor: Građanin i država," 2009).

28 Javne vlasti pribegavaju video nadzoru da bi se bavile pitanjima prevencije kriminala,
29 krivičnim istragama, javnom bezbednošću, kontrolom saobraćaja, praćenjem gužvi i
30 državnom i nacionalnom bezbednošću. Javni sistemi se koriste u javnim zgradama i na
31 trgovima, stanicama prevoza i parkinzima, kao i javnim ulicama, tržnim centrima i
32 stambenim zgradama. Nadaleko najrazvijeniji CCTV projekat ima Ujedinjeno Kraljevstvo.

33 U UK je postavljeno preko 4 miliona kamera. To znači da na svakih 14 ljudi dolazi po
34 jedna kamera (Centar za privatnost elektronskih informacija, "Nadzor u žiži," decembar
35 2005).

36 Sistemi video nadzora su prilično skupi. Prema aktuelnim istraživanjima, ovi sistemi imaju
37 ograničenu upotrebu u borbi protiv kriminala; studija u Ujedinjenom Kraljevstvu navodi da
38 je npr. bolje ulično osvetljenje daleko delotvornije za sprečavanje kriminala, kao i mnogo
39 manje skupo (NACRO, 2002). Međutim, i policija i opšta javnost podržavaju njihovu
40 upotrebu: kada se jednom postave, kamere se retko kad uklanjaju. Većina se postavlja uz
41 konsultovanje javnosti, ali ne sve.

42 **Tehnologija za video nadzor**

43 Video nadzor prevazilazi ljudsku moć opažanja na nekoliko načina. Noćni vid, zumiranje i
44 mogućnosti za automatsko praćenje, na primer, omogućavaju takvim sistemima da "vide"
45 stvari koje čak ni obučeni ljudi ne mogu. Sa deset kamera i nekoliko ekrana u kontrolnoj
46 sali, javne vlasti mogu delotvorno da prate, identifikuju i snimaju događaje i mesta bolje od
47 bilo kog ljudskog posmatrača na terenu. Tehnologija takođe omogućava vladama da
48 ograniče vrstu i pristup informacijama koje se prikupljaju kao i pristup.

49 Na primer, Ustavni projekat u Vašingtonu, objašnjava da se "digitalno maskiranje" može
50 koristiti da se automatski zamagle lica osoba koje su snimljene ali koje nisu predmet
51 nadzora. Sačuvani podaci se mogu šifrovati pomoću "ključeva" da bi se zaštitili od
52 neovlašćenog pristupa. Podacima se isto tako može pridodati digitalni "vođeni žig" za
53 verifikaciju zapisa i potvrđivanje toga ko, kad i gde je pristupio fajlovima ("Smernice za
54 javni video nadzor," 2007).

55 **Privatnost, anonimnost i demokratija**

56 Vlada ograničena zakonima predstavlja važan demokratski princip. Ona postoji da služi
57 narodu, a ne obrnuto. Prema tradicionalnom verovanju, ljudi se u demokratiji mogu kretati,
58 misliti, sastajati, ili na drugi način praktikovati svoju autonomiju bez nadzora države.

59 Prema rečima američkog pravnika Luisa Brandeisa, osoba u demokratskoj državi ima
60 prava "da bude ostavljena na miru" (Olmstead protiv Sjedinjenih država, 1928). Ova izjava
61 predstavlja srž prava na privatnost.

62 Privatnost uključuje pravo na donošenje odluka o sopstvenom telu i čuvanje medicinskih
63 podataka dalje od drugih ljudi. I pravo da sprečite druge da ulaze na vaš posed ili da ne
64 delite sa drugima informacije o tome koju odeću kupujete ili koje knjige čitate. Pravo
65 povezano sa ovim jeste anonimnost—odnosno očekivanje da ono što radite neće biti pod

66 nadzorom vlade.

67 Evropski sud za ljudska prava je ustanovio da se čak i javne interakcije sa drugima mogu
68 smatrati delom "privatnog života" (Venecijanska komisija, 2007).

69 Pod komunističkim režimom, nadzor od strane državnih bezbednosnih agencija je
70 redovno podsećao ljude na moć Komunističke partije i države. Ljudi koji su dovodili u
71 pitanje ili izazivali vladu bili su uskraćeni od prava na rad, zatvarani, proterivani i čak
72 pogubljeni na osnovu informacija prikupljenih nadzorom.

73 U Sjedinjenim državama, Federalni biro za istrage (FBI) je vršio nadzor nad Martin Luter
74 Kingom, Jr., i ostalim liderima Pokreta za prava građana. Vlada SAD je takođe vršila
75 nadzor nad mirovnim pokretom tokom 1960, anti-nuklearnim pokretom 1980, i
76 demonstracijama protiv rata u Iraku 2002-3.

77 Koristila je podatke nadzora da bi maltretirala, zastrašivala, i sramotila osobe koje su se
78 suprotstavljale vladi i njenim politikama.

79 Pojedinačne demokratije su prepoznale mnogo oblika prava na privatnost. Makedonski
80 Ustav predviđa da je "Svaki građanin zagarantovano poštovanje i zaštita privatnosti
81 njegov/njegovog ličnog i porodičnog života i njegovog/njenog dostojanstva i ugleda" (član
82 25). Azerbejdžan, Litvanija, Rumunija, Rusija i Ukrajina imaju iste ustavne zaštite. Iako
83 Ustav SAD eksplicitno ne upućuje na privatnost kao pravo, Vrhovni sud Sjedinjenih
84 država je priznao pravo na privatnost na osnovu prvog, četvrtog, petog, devetog i
85 četrnaestog amandmana (Slobogin, 2002). U Evropskoj uniji i Sjedinjenim
86 državama, policija mora imati nalog— dozvolu suda— za vršenje pretresa.

87 Privatnost je takođe zaštićena međunarodnim sporazumima. Jedan od njih je
88 Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, koji predviđa da "niko neće biti
89 podvrgnut proizvoljnom ili nezakonitom mešanju u njegovu/njenu privatnost, porodicu ili
90 korespondenciju, niti nezakonitim napadima na čast i reputaciju" i da "svako polaže pravo
91 na pravnu zaštitu protiv takve vrste mešanja ili napada" (član 17).

92 Kao i većina prava, i privatnost ima svoja ograničenja. Države rade na balansiranju zaštite
93 lične privatnosti i potrebe za bezbednošću i sigurnošću društva. Ukoliko neko poseti
94 lekara i ustanovi se da ima svinjski grip, npr, ova informacija se prijavljuje vlastima zbog
95 zaštite javnog zdravlja.

96 Vlade skeniraju putnike avioprevoznika i pretražuju njihov prtljag zbog bezbednosti leta. U
97 vreme rata policija obično dobija veća ovlašćenja da nadgleda i ispituje "sumnjiva" lica.

98 Video nadzor na javnim mestima: "Operacija remećenja" u Čikagu

99 Kao odgovor na zabrinutosti zajednice, čikaška policija uvela je "Operaciju remećenja"
100 2003. godine. U to vreme, najnasilniji kriminal u Čikagu bio je povezan sa trgovinom
101 droge na otvorenom. "Operacija remećenja" je instalirala vidljive kamere sa blinkajućim
102 plavim svetlom na uglovima predviđenih ulica. Svrhe programa bile su da se dilerima
103 droge pokaže da su pod prismotrom, odvraćanje od trgovine narkoticima i smanjenje
104 nasilja povezanog sa drogom. U početku se činilo da "Operacija remećenja" postiže
105 uspeh, te su članovi gradskog veća ali i grupe u zajednici tražile da se kamere postave u
106 krajevima u kojima žive. U Denveru, država Kolorado, sličan projekat—HALO—je jednako
107 popularan među grupama u zajednici.

108 Danas Odeljenje policije u Čikagu ima na hiljade "čaura" za kamere u školama,
109 autobusima, u parkovima i na ostalim javnim mestima. Sve su vidno označene. Još jedan
110 video sistem, nazvan "Virtualni štit", dizajniran je za hitne slučajeve u javnosti a njime
111 koordinira gradska Kancelarija za upravljanje i komunikaciju u vanrednim situacijama
112 (OEMC). Odeljenje policije Čikaga čuva zapise zabeležene kamerama za nadzor
113 maksimalno petnaest dana pre nego podaci budu presnimljeni. Podaci se šifruju i
114 skladište u centralnoj bazi u centrali policije.

115 Zaštićeni su log-on procesom i firewall-om. Aktivnosti svih korisnika se interno prate a
116 reviziju vrši FBI. Da bi pristupio video zapisima, policijski službenik mora da prati interne
117 procedure za dobijanje dozvole; nisu uključene ni sudije ni neutralni kontrolori. Policajci
118 koji ne ispoštuju procedure ili koriste sistem na nepropisan način podležu internim
119 disciplinskim postupcima.

120 I "Operacija remećenja" i "Virtualni štit" su koordinisani sistemi; ovlašćeno osoblje može
121 pristupiti informacijama iz oba sistema. Iako su policijski podaci otvoreni za OEMC sistem,
122 neki podaci OEMC imaju ograničen pristup. Sporovi oko pristupa se rešavaju interno
123 između odeljenja.

124 Agencije za nacionalnu bezbednost takođe mogu zatražiti ove podatke. Ne postoji
125 mehanizam za rešavanje nesuglasica u pogledu pristupa informacijama.

126 Balansiranje bezbednosti i privatnosti

127 Jedan od predloga za balansiranje lične privatnosti i javne bezbednosti je da policija
128 mora dobiti dozvolu od sudije za pregled video zapisa. Pobornici kažu da video nadzor
129 iznosi stari problem u demokratskoj vlasti: Ko će posmatrati posmatrača? Prema njima,
130 dozvola sudije za pregled video zapisa se ne razlikuje od traženja naloga za pretres u cilju
131 traženja dokaza.

132 Pobornici kažu da sloboda govora, kretanja i susretanja bez nadzora vlade predstavlja
133 fundamentalni osnov demokratskog društva. Ljudi menjaju svoje ponašanje u javnosti
134 kada znaju da ih policija posmatra. Traženje dozvole od sudije osigurava da će šta god
135 policija "vidi" na CCTV biti "upamćeno" isključivo ako je vezano za kriminal.

136 Ako nema sudije ili drugog neutralnog lica koje odlučuje šta policija može i ne može raditi
137 sa podacima prikupljenim nadzorom, neki ljudi se plaše da će takve informacije biti
138 zloupotrebljene.

139 Traženje dozvole od sudije otežava policiji da razvije profile običnih građana.
140 Ukoliko policija ima valjan razlog, sudija će odobriti pristup podacima.

141 Pobornici takođe tvrde da obični građani neće ni znati ukoliko policija zloupotrebi svoja
142 ovlašćenja za vršenje nadzora. Niti mogu biti sigurni da će policajci koji prekrše pravila biti
143 kažnjeni.

144 Kao rezultat, kažnjavanje policije ili nadoknađivanje žrtvama postaje vrlo teško. Stoga
145 pobornici tvrde da je prevencija najbolji način da se spreči mogućnost zloupotrebe
146 nadzora od strane vlasti

147 Protivnici zahteva za sudskom dozvolom navode da demokratske vlade postoje da bi
148 štatile svoje građane, a ne samo prava svojih građana. Prevelika zaštita nečije privatnosti
149 može rezultirati uništavanjem samog demokratskog društva.

150 Protivnici takođe tvrde da sudije nisu dovoljno stručne da prepoznaju kada policija ima
151 valjanu potrebu da pregleda snimke video nadzora. Ovaj dodatni korak čini i onako težak
152 posao borbe protiv kriminala još težim. Oni dodaju da se sudski sistemi već bore sa
153 nedovoljnim resursima i velikim brojem slučajeva. Ova dodatna odgovornost znači da bi
154 sudije imale više posla sa manje sredstava za rad.

155 Dobar rad policije zavisi od pravovremenog delovanja. Ako policija mora da traži dozvolu
156 sudije da pregleda snimke video nadzora, gubi se dragoceno vreme. Istraga bombaških
157 napada u londonskom metrou pokazuje važnost brze razmene CCTV podataka.

158 Nepotrebni zidovi između policije i agencija za nacionalnu bezbednost imaju malu
159 vrednost, predstavljaju veliki rizik i koriste samo kriminalcima.

160 Pobornici sudske dozvole su saglasni da su rizici po nacionalnu bezbednost ogromni, ali
161 su isto i rizici po demokratiju. Olakšana razmena podataka nadzora između policije i
162 kadrova zaduženih za nacionalnu bezbednost mogu brzo rezultirati dosijeima građana koji
163 su "krivi" samo za legalno političko neslaganje. Sudska dozvola je neophodna da bi se
164 zaštitila demokratska prava građana.

165 Uz to, pobornici navode da nadzor u najvećoj meri ne odvraća od kriminala. Retko kad
166 policija vidi na video snimku da se sprema krivično delo i pojuri da ga spreči. Video zapisi
167 pomažu policiji da prikupi dokaze o zločinu koji je već počinjen— a ne u pogledu krivičnih
168 dela koja se dešavaju u datom trenutku. Traženje dozvole od sudije za pregledavanje ovih
169 snimaka je razumna zaštitna mera.

170 Na kraju, protivnici sudske dozvole navode da je briga oko zloupotrebe nadzornih video
171 snimaka od strane policije neosnovana. Politike Odeljenja policije su dovoljne da spreče
172 bilo kakvu zloupotrebu.

173 Policijska odeljenja takođe imaju i validne procedure—od premeštaja do otkaza —za one
174 službenike koji ne poštuju zakon. Potpuno je nepotrebno tražiti od sudije da proveri svaki
175 zahtev.

176 Dokle god bude prisutan video nadzor, biće i pitanja o balansiranju zaštite privatnosti i
177 bezbednosti u demokratijama 21. veka.

Video nadzor—Odabrani resursi

"Azerbaijan Constitution: Article 32, Right for Personal Immunity," <http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/aj00000.html>.

"Charter of Fundamental Rights and Freedoms: Article 10 (Personal Dignity)," Czech Republic, <http://spcp.prf.cuni.cz/aj/2-93en.htm>.

Chicago Police Department, "Police Observation Devices (PODs)," <https://portal.chicagopolice.org/portal/page/portal/ClearPath/About%20CPD/POD%20Program/4FE412F50DFD8B55E040A5A7ABF31E7B>.

The Constitution Project, "Guidelines for Public Video Surveillance: A Guide to Protecting Communities and Preserving Civil Liberties" (Washington, DC: The Constitution Project, 2007), <http://www.constitutionproject.org/manage/file/54.pdf>.

"Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Article 8—Right to Respect for Private and Family Life" (Strasbourg: Council of Europe, 1950), <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/005.htm>.

Electronic Privacy Information Center, "Data Retention," http://epic.org/privacy/intl/data_retention.html, and "Video Surveillance," <http://epic.org/privacy/surveillance/>.

European Commission, Justice, Freedom, and Security Directorate, "Article 29 Data Protection Working Party," http://ec.europa.eu/justice_home/fsj/privacy/workinggroup/index_en.htm.

European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), "Opinion on Video Surveillance in Public Places by Public Authorities and the Protection of Human Rights" (Venice, Italy: Adopted 16-17 March 2007), CDL-AD(2007)014, [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD\(2007\)014-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)014-e.pdf).

European Court of Human Rights, <http://www.echr.coe.int/echr/>.

Greenhalgh, Stephen, "Literature Review on Issues of Privacy and Surveillance Affecting Social Behaviour," (Alberta, Canada: Office of the Information and Privacy Commissioner of Alberta, August 2003), <http://www.oipc.ab.ca/ims/client/upload/LitReview.pdf>.

Privacy International, "2007 International Privacy Ranking," [http://www.privacyinternational.org/article.shtml?cmd\[347\]=x-347-559597](http://www.privacyinternational.org/article.shtml?cmd[347]=x-347-559597).

"Lithuania—Constitution: Article 22," <http://www.vescc.com/constitution/lithuania-constitution-eng.html>.

Leppard, David, and Jonathan Calvert, "Focus Special: The Web of Terror," *Times Online* (July 15, 2005), <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article545059.ece?token=null&>.

"Macedonia—Constitution: Article 25," <http://www.servat.unibe.ch/law/icl/mk00000.html>.

Maher, Jared Jacang, "Smile! You Could Be on the Denver Police Department's Candid Camera," *Westword* (June 18, 2009), <http://www.westword.com/2009-06-18/news/smile-you-could-be-on-the-denver-police-s-candid-camera>.

National Association for the Criminal Rehabilitation of Offenders, "To CCTV or Not to CCTV? A Review of Current Research into the Effectiveness of CCTV Systems in Reducing Crime" (June 28, 2002), <http://www.epic.org/privacy/surveillance/spotlight/0505/nacro02.pdf>.

"Observing Surveillance" [surveillance cameras in Washington, DC], <http://observingsurveillance.org/>.

"Romania—Constitution: Article 26 [Privacy]," http://www.servat.unibe.ch/law/icl/ro000000_.html.

"Russian Constitution: Chapter Two, Rights and Freedoms of Man and Citizen, Articles 23, 24, 25" <http://www.constitution.ru/en/10003000-03.htm>.

Slobogin, Christopher, "Public Privacy: Camera Surveillance of Public Places and The Right To Anonymity," *Mississippi Law Journal* (Vol. 72, 2002), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=364600.

"Turchynov Asking National Bank of Ukraine to Oblige Banks to Install Video Surveillance," *Kyiv Post* (June 11, 2008).

"Ukraine—Constitution: Article 32 [Privacy]," <http://www.rada.gov.ua/const/conengl.htm>.

Video nadzor—Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li bi zakon u Srbiji trebalo da sadrži odredbu prema kojoj policijski službenik mora da ima dozvolu sudije za pristup video snimcima sa kamera za nadzor?

DA—Argumenti u korist pitanja za promišljanje

1. Privatnost obuhvata slobodu govora, kretanja i susretanja bez nadzora od strane vlasti. Saznanje da se video nadzor odvija na javnim mestima narušava fundamentalni kvalitet demokratije. Zahtev da policijski službenici traže dozvolu sudije za pregledavanje snimaka video nadzora će osigurati da, iako vlada može dosta toga da vidi, od toga zapamti vrlo malo.
2. Nadzor odvraća od kriminala, ali ne pomaže policiji da spreči kriminalne radnje u trenutku kada se dešavaju. Zapisi video nadzora pomažu policiji da dođe do dodatnih dokaza o krivičnim delima koja su već počinjena. Traženje dozvole od sudije za pregled ovih snimaka je isto kao traženje naloga za pretres: to je neophodan i razuman korak u okviru istrage. Sudska dozvola predstavlja dobar način za balansiranje potreba policije i prava građana.
3. Bez zaštitnih mera, obični građani nemaju načina da saznaju da li je policija zloupotrebila svoja ovlašćenja za vršenje nadzora. Isto tako, građani ne mogu biti sigurni da će policijski službenici koji su to učinili biti kažnjeni. Sprečavanje takvih zloupotreba je najbolji način za bavljenje zabrinutošću građana u pogledu nadzora. Sudija služi kao odvratajni faktor protiv neadekvatnog ponašanja policije i štiti informacije prikupljene nadzorom.
4. Demokratija je sistem ograničene vlasti. Zahtev da policija traži dozvolu od sudije za pristup zapisima video nadzora je legitimno ograničavanje ovlašćenja vlade. Vladini zvaničnici mogu zloupotребiti video snimke čak i manje štetnih aktivnosti. Traženje dozvole od sudije otežava policiji kreiranje dosijea o običnim građanima. Ako policija ima dobar razlog, sudija će im svakako dozvoliti pristup.
5. Pritisci u pogledu nacionalne bezbednosti su ogromni, ali su isto tako ogromni i rizici po demokratsko društvo. Laka razmena zapisa video nadzora između službenika policije i nacionalne bezbednosti može brzo dovesti do stvaranja dosijea o građanima koji su "krivi" jedino zbog legitimnog političkog neslaganja. Dozvola sudije je neophodna zaštitna mera za zaštitu prava građana.

Video nadzor—Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li bi zakon u Srbiji trebalo da sadrži odredbu prema kojoj policijski službenik mora da ima dozvolu sudije za pristup video snimcima sa kamera za nadzor?

NE—Argumenti protiv pitanja za promišljanje

1. Dobar rad policije zavisi od pravovremenog delovanja. Video nadzor nudi odličan metod “u realnom vremenu” za posmatranje, praćanje i nalaženje kriminalaca. Ako policija mora da traži dozvolu od sudije da bi pregledala zapise video nadzora svaki put kad smatra da te informacije mogu biti od pomoći, izgubiće dragoceno vreme za sprovođenje istrage.
2. Postoji velika razlika između mirne sudnice i stvarnog sveta na ulicama. Sudijama nedostaje stručnost da bi prepoznale kada policija ima validnu potrebu da pregleda snimke video nadzora. Zahtev da policija dobije dozvolu od sudije za pregled zaspisa video nadzora dodaje još jedan neosnovan korak već teškom poslu borbe protiv kriminala. Jedini koji od toga mogu imati koristi su kriminalci, a kriminalci će zasigurno iskoristiti bilo koju tehnologiju koja im je na raspolaganju da bi prekršili zakon.
3. Demokratske vlade postoje da bi štatile svoje građane, a ne samo prava svojih građana. Privatnost ne predstavlja apsolutno pravo. Pravo neke osobe na privatnost mora biti izbalansirano sa pravom bilo koje druge osobe da bude bezbedna i sigurna. Prevelika zaštita privatnosti može rezultirati uništenjem društva koje je to pravo osiguralo.
4. Zabrinutosti vezane za zloupotrebu snimaka video nadzora od strane policije su neosnovane. Interne politike u okviru policijskih deljenja su dovoljne za sprečavanje mogućnosti za zloupotrebu. Policijska odeljenja imaju na raspolaganju i procedure- od premeštaja do otkaza- za one službenike koji ne poštuju zakon. Traženje od sudije da pregleda svaki zahtev za pristup zapisima nadzora predstavlja nepotreban korak.
5. Mala je vrednost a veliki rizik vezano za stvaranje zaštitnih zidova između policije i agencija za nacionalnu bezbednost. Kao što dokazuju video zapisi bombaških napada u londonskom metrou, vredno je brzo objediniti informacije iz različitih izvora za video nadzor pri reagovanju na terorističke napade. Stvaranje nepotrebnih zidova između policije i agencija za nacionalnu bezbednost može ugroziti bezbednost građana i sigurnost nacije.

Zločin i kazna—Plan časa

Ciljevi učenik

- Razviti dublje razumevanje načina na koji demokratska društva kažnjavaju one koji krše njihova pravila.
- Poštovanje tenzija među različitim svrhama koje demokratska društva primenjuju na one koji krše njihova pravila.
- Razmotriti različite načine na koje demokratije koriste sistem krivičnog prava kako bi definisale same sebe i svoje vrednosti.
- Ispitati kako demokratije koje dele iste principe i suočavaju se sa sličnim problemima mogu ipak razviti krajnje različita rešenja.
- Analizirati rešenja koja podržavaju ili osporavaju smrtnu kaznu kao jedan od načina kažnjavanja.
- Identifikovati oblasti slaganja i neslaganja sa ostalim učenicima.
- Odlučiti, pojedinačno ili kao grupa, da li bi država trebalo da zabrani smrtnu kaznu.
- Razmislite o vrednosti promišljanja pri donošenju odluka o problemima u demokratiji.

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da zabrani smrtnu kaznu?

Materijali

- Tok časa
- Prilog 1 – Vodič kroz promišljanje
- Prilog 2 – Prilog za učenike/ce
- Materijal za čitanje
- Odabrani izvori
- Pitanje za promišljanje sa argumentima
(izborna opcija – iskoristite ga ukoliko učenici imaju problema sa nalaženjem argumenata ili je vreme ograničeno)

Zločin i kazna

- 1 Svako društvo ima zakone koji definišu krivična dela. Svako društvo kažnjava one koji
2 poćine ta dela. Ali na koji naćin država treba da kažnjava krivce? Razmotrite ova ćetiri
3 slućaja: Milada Horakova je bila politićar iz Ćehoslovaćke koja se opirala Nacistima
4 tokom
5 Drugog svetskog rata. Nacisti su je uhvatili i zarobili. Posle rata, vratila se u svoju
6 zemlju i radila u parlamentu. Dala je ostavku na svoju funkciju posle komunistićkog
7 prevrata 1948.
8 U roku od 18 meseci, bila je uhapšena pod optužbom da je pokućala da zbaci vladu.
9 Sućeno joj je na javnom sućenju. Uprkos nedostatku dokaza, osućena je za
10 veleizdaju. Horakova je obećena 27. juna 1950. godine. Danas je proglašena za
11 nacionalnu heroinu u Ćećskoj Republici.
12 Mildred Vajs (Weiss), majka dvoje dece, vraćala se kući 7. januara 1965, u San
13 Gabriel u Kaliforniji, kada ju je Robert Li Mejsi (Lee Massie) napao i ubio iz pićtolja.
14 Vajs je bila samo jedna od Mejsijevih ųrtava tokom sedmodnevnog krvavog pira. Mejsi
15 je uhapćen; osućen za pljaćku, pokućaj ubistva i ubistvo, i osućen na smrt. Nekoliko
16 sati pre njegovog planiranog pogubljenja, izdata je naredba da se izvršenje obustavi
17 kako bi Mejsi mogao da svedoći protiv svog saućesnika. Mejsijeva kazna je kasnije
18 preinaćena u kaznu doųivotnog zatvora kada je Vrhovni sud SAD-a privremeno
19 obustavio izvršenje smrtnih kazni 1972. Na kraju je uslovno
20 pućten na slobodu. Osam meseci kasnije, opljaćkao je i ubio biznismena Borisa
21 Naumofa u San Francisku, Kalifornija. Viće od 36 godina poćto je ubio Mildred Vajs,
22 država Kalifornija je izvrćila smrtnu presudu nad Mejsijem.
23 U martu 2001. Drųava Severna Karolina je 1995. godine osudila Alana Gela (Alan Gell)
24 na smrt za poćinjeno ubistvo prvog stepena. Dok je ćekao na izvršenje smrtno kazne
25 devet godina, Gel je tvrdio da je nevin. U svojoj ųalbi naveo je da je tuųilac zadrųao
26 kljućne dokaze kojima se *dokazuje* Gelova nevinost. Poćto je osloboćden, Gel i njegova
27 porodica su slavili. "Istina je konaćno izaćla na videlo," izjavio je Gelov oćuh. "Bili smo
28 sigurni da nije kriv . Ovo je bila tećka borba. U takvoj borbi ne moųete pobediti kada
29 druga strana izmićlja dokaze."
30 1998. godine, 29-godićnji Roman Postl je osućen za ubistvo svog
31 zemljaka Ćeha Jana Stencla. Postl je osućen na 13 godina zatvora. Na slobodu je
32 pućten ranije, 2008, zbog dobrog vladanja. Tokom tri dana u septembru 2008, Postl je
33 ubio ćetiri ćoveka, ukljućujući i policajca koji je pokućao da ga u tome spreći. Drugi

34 policajac je pucao u Postla, koji je od zadobijenih rana umro kasnije tog meseca.
35 U demokratiji, postoje ograničenja vezano za načine na koje vlada može kazniti one
36 koji su osuđeni za krivična dela. Vlada mora poštovati zakone i procedure koje je
37 odobrio narod. Skoro sve demokratije, na primer, zabranjuju mučenje ili okrutne kazne
38 prema zatvorenicima.
39 Međutim, u pogledu najstrožih kazni, postoje drastične razlike—kako u okviru istih tako
40 i između različitih demokratija.

41 **Smrtna kazna**

42 Najstroža ili smrtna kazna, predstavlja zakonsko pogubljenje osuđenog kriminalca od
43 strane vlade. Zločini koji se kažnjavaju smrtnom kaznom su takođe poznati i kao
44 "najteža krivična dela." Šezdeset i dve zemlje uključujući Indiju, Pakistan, Kubu, Japan,
45 Iran, Irak, Kinu, Saudijsku Arabiju i Sjedinjene Države, zadržale su smrtnu kaznu. U
46 2007, Kina je pogubila 470 ljudi, što je najveći broj smrtnih kazni izvršenih u jednoj
47 zemlji, dok je Iran pogubio 317, a Sjedinjene Države 42 lica. Dosta demokratija je
48 ukinula smrtnu kaznu na osnovu principa da je pogubljenje bilo koje osobe nehumano,
49 čak iako je ta osoba osuđena za najteža krivična dela.

50 Devedeset i jedna zemlja je zabranila smrtnu kaznu, među kojima su Azerbejdžan,
51 Srbija, Ukrajina i Ujedinjeno Kraljevstvo. Povelja o osnovnim pravima Evropske Unije
52 navodi, "Niko neće biti osuđen na smrtnu kaznu niti biti pogubljen." Protokol 6 uz
53 Evropsku konvenciju o ljudskim pravima navodi da će smrtna kazna "biti ukinuta" osim
54 u vreme rata. Sve države članice osim Ruske Federacije su ratifikovale Protokol 6, a
55 Rusija više ne primenjuje smrtnu kaznu. Međunarodni sud za zločine na prostorima
56 bivše Jugoslavije i Ruande nije razmatrao opciju smrtne kazne, iako su pred ove
57 sudove iznesene optužbe za genocid, sistematsko masovno istrebljenje čitavih
58 nacionalnih, etničkih ili kulturnih grupa.

59 Uprkos neodobravanju smrtne kazne od strane evropskih vlada, neke ankete su
60 pokazale da dosta evropskih naroda podržava smrtnu kaznu. Anketa koju je 2005.
61 sproveda nezavisna firma Angus Reid Global Monitor pokazala je, na primer, da 57%
62 Čeha podržava smrtnu kaznu, kao i 70% Poljaka i 65% ljudi u Rusiji. Samo 23%
63 Italijana izjasnilo se u korist smrtne kazne.

64 Podrška javnosti smrtnoj kazni bila je vrlo jaka tokom američke istorije, i iznosi preko
65 50% od 1960. Istraživački centar "Pew" navodi da je u SAD podrška smrtnoj kazni za
66 osobe osuđene za ubistvo između 62% i 68% od 2001. Većina najtežih krivičnih
67 slučajeva utvrđena je zakonima svake od država, a trenutno 14 država ne predviđa
68 smrtnu kaznu. Da li takva kazna ima legitimnu svrhu, stoga, ostaje goruće javno

69 pitanje o kome se raspravlja u okviru demokratskih društava bez obzira na to šta u tom
70 smislu propisuju zakoni pojedinačnih država.

71 **Smrtna kazna i svrha kažnjavanja**

72 Društva imaju različite svrhe za kažnjavanje lica koja su osuđena za krivična dela.

73 Rasprave o smrtnoj kazni obično navode tri različite, ali povezane svrhe: retribuciju,
74 odvracanje, i onesposobljavanje.

75 **Retribucija** jeste ideja kažnjavanja kriminalaca proporcionalno količini štete koju su
76 naneli društvu. Ovaj princip, koji se ponekad naziva "oko za oko," bio je uobičajen u
77 starim kulturama Bliskog istoka. Predstavljao je deo zakona Mesopotamije, Jevreja i
78 Grka pre hiljada godina.

79 Zagovornici smrtne kazne smatraju da, kako bi se pojedinci sprečili da ponove zločine,
80 država mora da pogubi one koji su nekoga ubili. Neki od zagovornika smrtne kazne
81 takođe smrtu kaznu vide kao sredstvo zatvaranja slučaja za porodice žrtava
82 pogubljenje osuđenog ubice može okončati njihovu bol.

83 Protivnici smrtne kazne smatraju da retribucija umanjuje demokratski princip
84 poštovanja života svih građana. Oni su mišljenja da postoje određene stvari koje
85 jednostavno ne smeju biti dozvoljene državi, čak iako većina građana to smatra
86 adekvatnim. Zabrinuti su da u slučaju kada država ima moć da pogubi građane, ona tu
87 nadležnost može iskoristiti—kao u slučaju Milade Horakove—da učutka svoje
88 neprijatelje. Ostali protivnici smrtne kazne smatraju da smrtna kazna—poput mučenja i
89 ropstva—predstavlja ostatak varvarske prošlosti čovečanstva. Stoga bi
90 trebalo da bude zabranjena od strane civilizovanih naroda.

91 Sve verske tradicije poseduju učenja o ljudskom dostojanstvu, od kojih se veliki broj
92 bavi različitim oblicima kažnjavanja, uključujući i smrtu kaznu. Ono što je značajno
93 jeste, međutim, da u okviru ovih tradicija postoje velike razlike vezane za to šta o ovom
94 pitanju misle vernici.

95 Druga svrha smrtne kazne jeste **odvracanje**, ili sprečavanje budućih zločina.

96 Odvracanje se postiže ustanovljavanjem kazne koja će potencijalnog kriminalca
97 odvratiti od kršenja zakona. Oni koji podržavaju smrtu kaznu su mišljenja da
98 potencijalne ubice zapravo neće ubiti druge zbog straha od gubitka sopstvenog života.

99 Ernest van den Haag, profesor na Univerzitetu

100 Fordham u Njujork Sitiju koji je temeljno proučavao pitanje odvracanja, je napisao:

101 "Iako statistički pokazatelji nisu konačni, a možda i ne mogu biti, smrtna kazna će pre
102 nego druge kazne imati efekat odvracanja jer se ljudi plaše smrti više od bilo čega
103 drugog.. ..Ono čega se ljudi najviše plaše će imati najveći efekat odvracanja. Stoga

104 pretnja smrtnom kaznom može odvratiti neke od ubica koji u drugom slučaju ne bi
105 odustali od izvršenja zločina."

106 Drugi akademici dovode u pitanje delotvornost smrtne kazne kao kazne koja odvraća
107 od izvršenja zločina. Ričard Berk (Richard Berk), profesor statistike i sociologije sa
108 UCLA, je zaključio pošto je iskritikovao prethodne studije da "uverljivi dokazi za
109 odvracanje nedostaju."

110 Prema Amnesty International, organizaciji koja se protivi smrtnoj kazni, ubistva se
111 "često izvršavaju u trenucima strasti, u kojima ekstremne emocije nadvladavaju
112 razum." Strah od smrtne kazne, stoga, ne mora takvog kriminalca odvratiti od izvršenja
113 zločina.

114 Treći razlog iz kog neki ljudi podržavaju smrtnu kaznu jeste **onesposobljavanje**, ili
115 fizičko onemogućavanje ubica da ponove zločin. Pristalice smrtne kazne smatraju da
116 se pogubljenjem osuđenog ubice osigurava da osobe poput Roberta Li Mejsija i
117 Romana Postla ne mogu ponovo ubiti.

118 Protivnici smrtne kazne su, međutim, mišljenja da kazna doživotnog zatvora
119 onesposobljava zatvorenika isto kao i smrtna kazna. Grupe kao što je Innocence
120 Project isto tako smatraju da je rizik od pogubljenja nevine osobe koja je nepravедно
121 osuđena, prevelik. Kaznom doživotnog zatvora se takav rizik izbegava.

122 **Smrtna kazna i pouzdanost sistema krivičnog pravosuđa**

123 Većina argumenata vezanih za smrtnu kaznu tiču se ispravnosti samog sistema.
124 Protivnici smrtne kazne smatraju da je proces donošenja presuda u najtežim krivičnim
125 slučajevima pun nedostataka i da takav sistem ne bi trebalo da odlučuje o tome da li
126 neko treba da živi ili umre.

127 Navode slučajeve 126 zatvorenika koji su čekali na izvršenje smrtne kazne (uključujući
128 i Alana Gela) koji su proglašeni nevinim i pušteni iz zatvora od 1973. Isto tako navode
129 da siromašnim okrivljenima u slučajevima smrtne kazne mogu biti dodeljeni advokati
130 koji im pružaju neadekvatnu odbranu, sa zastrašujućim posledicama. Sudija Vrhovnog
131 suda SAD-a, Hugo Blek (Hugo Black) napisao je u slučaju *Griffin protiv Illinois* (1956),
132 "Ne može postojati jednaka pravda za sve kada vrsta suđenja koje neko dobije zavisi
133 od količine novca koju poseduje." Ipak, većina poznatih primera pokazuje da siromašni
134 optuženici nisu ravnopravno tretirani pred sudom. Na primer, advokati zaspu tokom
135 suđenja ili na drugi način zanemaruju svoju dužnost.

136 Napredne tehnologije poput DNK testova su isto tako skupe i zahtevaju stručnost koja
137 nije svima podjednako na raspolaganju. Ova nedoslednost ismeva ideju jednakosti
138 pred zakonom.

139 Pristalice smrtne kazne u SAD-u vide pomilovanje osoba koje čekaju na izvršenje
140 smrtne kazne kao dokaz tome da sistem funkcioniše. Oni smatraju da je žalbeni
141 proces jedna od dosta mera kojima se osigurava ispravnost. Ostale uključuju pravnog
142 predstavnika za optužene u slučajevima najtežih zločina kao i mogućnost da presudu
143 u takvom slučaju donese nepristrasna porota sastavljena od građana. Štaviše, sa DNA
144 testovima i dodatnim napretkom ostvarenim u forenzičkim naukama, zagovornici
145 smrtne kazne u Sjedinjenim Državama i drugde kažu da je malo verovatno da će
146 nevina osoba biti osuđena na smrt.
147 Dok demokratije odlučuju kako da spreče buduće zločine i kazne najokorelije
148 kriminalce, nastaviće se i rasprava o smrtnoj kazni.

Zločin i kazna—Odabrani resursi

- Amnesty International, "Country Report: China," *Amnesty International Report 2008* (London: Amnesty International, 2008), <http://thereport.amnesty.org/eng/regions/asia-pacific/china>.
- Amnesty International, "Country Report: Russian Federation," *Amnesty International Report 2008* (London: Amnesty International, 2008), <http://www.amnestyusa.org/document.php?id=ENGEUR460182008&lang=e>.
- Angus Reid Global Monitor, "Lukewarm Support for Death Penalty in Britain" (Vancouver, British Columbia: Angus Reid Global Monitor, February 01, 2006), <http://www.angus-reid.com/polls/view/10758>.
- Angus Reid Global Monitor, "Czechs Argue for Return of Capital Punishment" (Vancouver, British Columbia: Angus Reid Global Monitor, November 24, 2005), <http://www.angus-reid.com/polls/view/9970>.
- Angus Reid Global Monitor, "Italians Opposed to Death Penalty" (Vancouver, British Columbia: Angus Reid Global Monitor, October 9, 2005), <http://www.angus-reid.com/polls/view/9305>.
- Angus Reid Global Monitor, "Support for Capital Punishment High in Russia" (Vancouver, British Columbia: Angus Reid Global Monitor, July 11, 2005), http://www.angus-reid.com/polls/view/support_for_capital_punishment_high_in_russia/.
- Bureau of Justice Statistics, "Capital Punishment Statistics" (Washington, DC: U.S. Department of Justice, revised January 2, 2008), <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/cp.htm>.
- "Chapter III, Section 5: The Death Penalty," *Criminal Law of the People's Republic of China* (Beijing: Second Session of the Fifth National People's Congress, July 1, 1979), http://www.novexc.cn/criminal_law.html.
- Congressional Research Service, "Eighth Amendment: Annotations, Capital Punishment," *The Constitution of the United States of America: Analysis and Interpretation* (Washington, DC: Library of Congress, 1992; updated 2000 by FindLaw.com), <http://caselaw.lp.findlaw.com/data/constitution/amendment08/06.html#1>.
- Constitutional Rights Foundation, "The Death Penalty: Is the U.S. Out of Step?" *Bill of Rights in Action* (Los Angeles: Constitutional Rights Foundation, Spring 1999), http://www.crf-usa.org/bria/bria15_2.html#death.
- Council of Europe, "The Death Penalty," (Strasbourg: Council of Europe, revised November 2008), http://www.coe.int/t/dc/files/themes/peine_de_mort/default_en.asp.
- Death Penalty Information Center, "Abolitionist and Retentionist Countries" (Washington, DC: Death Penalty Information Center, revised January 11, 2008), <http://www.deathpenaltyinfo.org/article.php?scid=30&did=140>.
- European Union, "Article 2: Right to Life," *Charter of Fundamental Rights* (Brussels: European Union, 2000), http://ec.europa.eu/justice_home/unit/charte/en/charte-dignity.html.
- Holy See, "Declaration of The Holy See to the First World Congress on the Death Penalty" (Strasbourg: Roman Curia Secretariat of State, 2001),

http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/documents/rc_seg-st_doc_20010621_death-penalty_en.html.

ProCon.org, "Should the Death Penalty Be Allowed?" (Santa Monica, CA: ProCon.org, revised January 2009), <http://deathpenalty.procon.org/viewtopic.asp>.

"Roman Postl" (Prague: Wikimedia Czech Republic, revised July 2008), http://cs.wikipedia.org/wiki/Roman_Postl.

Vaughan, David, "Milada Horakova: Dignity in the Face of Fanaticism," *Radio Praha* (October 9, 2008), <http://www.radio.cz/en/article/109053>.

Westcott, Kathryn, "Who Stands Where on the Death Penalty?" *BBC News* (December 30, 2006), http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6211741.stm.

Zločin i kazna—Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da zabrani smrtnu kaznu?

DA—Argumenti u prilog pitanju za promišljanje

1. Koncept "oko za oko" umanjuje demokratski princip poštovanja života svih građana. Uzimanje života za život nas vraća u varvarsku prošlost čovečanstva. Poput ropstva, retribucija nije u skladu sa demokratijom. Stoga bi trebalo da bude stavljena van zakona. Neke verske tradicije dele ovaj stav i pozivaju na ukidanje smrtne kazne.
2. Delotvornost smrtne kazne kao odvraćajne je mit. Uverljivi dokazi da smrtna kazna odvraća ljude od izvršavanja ubistva- nedostaju. Štaviše, ubistva često predstavljaju krivična dela iz strasti koja izvršavaju ljudi nadvladani emocijom. Strah od smrti ih od toga ne može odvratiti.
3. Najdelotvorniji način onesposobljavanja nekoga da ne bi ponovo ubio- jeste kazna doživotnog zatvora, a ne smrtna kazna. Vraćanje na egzekuciju je previše drastično. Time što se učinilac izoluje od društva u zatvoru, postiže se isti rezultat. Kaznom doživotnog zatvora se takođe izbegava rizik od pogubljenja nepravedno osuđenog lica.
4. Uprkos postojanju žalbene procedure, pravosudni sistem je previše nesavršen da bi mogao utvrditi da li neko treba da živi ili umre. Činjenica da je preko 120 osuđenika koji čekaju na pogubljenje u Sjedinjenim Državama od 1973. godine proglašeno nevinim, samo predstavlja dokaz tome da su pravne mere neadekvatne da spreče nepravedno osuđivanje. Rizik da čak i jedna nevina osoba bude pogubljena prevazilazi bilo koju korist da se društvo reši najokorelijih kriminalaca.
5. Kod demokratskih nacija ne postoji konsenzus da smrtna kazna predstavlja isključivo kažnjavanje. Relativno mali broj građan podržava smrtnu kaznu u Italiji, Velikoj Britaniji i pojedinim državama u Sjedinjenim Državama. Evropska unija kao i Savet Evrope, zahtevaju ukidanje smrtne kazne u svojim državama članicama.

Zločin i kazna—Pitanje za promišljanje sa argumentima

Pitanje za promišljanje

Da li naša država treba da zabrani smrtnu kaznu?

NE—Argumenti protiv pitanja za promišljanje

1. Još u starim civilizacijama, smrtna kazna je bila prihvaćena kao opravdano i proporcionalno sredstvo retribucije. Država mora biti u mogućnosti da ovu najvišu kaznu primeni u slučaju ubistva, što je najteži od svih zločina. Primena ove kazne takođe sprečava pojedince da ponovo počine privatno nasilje. Retribucija (odmazda) članovima porodica žrtava pruža osećaj završetka slučaja.
2. Potencijalni učinioci krivičnih dela se zaustavljaju da ne počine zločin kada se plaše kazne. Ovo se naziva odvraćanje. Smrtna kazna predstavlja takvo odvraćanje za potencijalne ubice. Pošto se ljudi plaše smrti, pretnja smrću odvraća makar neke ljude od izvršenja zločina, koji bi u nekom drugom slučaju mogli postati ubice.
3. Zatvor onesposobljava osuđene kriminalce time što ih fizički odvaja od društva. Neke osuđene ubice ponavljaju svoje zločine po puštanju iz zatvora. Stoga smrtna kazna predstavlja delotvorno sredstvo za onesposobljavanje. Time se učinioci krivičnih dela fizički onemogućavaju da ponove svoje zločine.
4. Kada dođe do pomilovanja ubica koji čekaju na izvršenje smrtne kazne (budu proglašeni nevinim), mogućnost da dođe do pogubljenja nevine osobe postaje još veća. Uz zaštitne mere koje obuhvataju proces podnošenja žalbe i zagantovano pravo na pravnog zastupnika, DNK testovi i napredak forenzičke nauke osiguravaju da smrtna kazna bude izvršena samo nad onima koji su zaista krivi.
5. Podrška smrtnoj kazni je jaka u dosta demokratskih zemalja, uključujući i Sjedinjene Države, Poljsku i Rusiju. Ako narod odluči da je smrtna kazna odgovarajuća kazna, demokratske vlade je moraju omogućiti za kažnjavanje najtežih zločina.

